

Finansira
Evropska unija

Direkcija za evropsku integraciju
Дирекција за европске интеграције

Osnovne informacije o instrumentu IPA III 2021-2027 i alatima za urodnjavanje (eng. *gender mainstreaming*) dokumenata u procesu IPA III programiranja prilagođen za organizacije civilnog društva

Vodič za sektore: poljoprivreda i ruralni razvoj; klima i životna sredina; demokratija i vladavina prava; bezbjednost; konkurentnost i inovacije; zapošljavanje

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
Vlada Federacije Bosne i Hercegovine
Ured Vlade Federacije Bosne i Hercegovine
za europske integracije

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
VLADA
GENDER CENTAR
FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Osnovne informacije o instrumentu IPA III 2021-2027 i alatima za urodnjavanje (eng. *gender mainstreaming*) dokumenata u procesu IPA III programiranja prilagođen za organizacije civilnog društva

**Vodič za sektore: poljoprivreda i ruralni razvoj; klima i
životna sredina; demokratija i vladavina prava; bezbjednost;
konkurentnost i inovacije; zapošljavanje**

Prilagođeno za organizacije civilnog društva

DECEMBAR, 2022.

Pripremile i uredile: Elmida Sarić i Andrea Rakanović Radonjić

Ova publikacija je nastala uz finansijsku pomoć Evropske unije, u okviru projekta „EU podrška za rodnu ravnopravnost”, kojeg provodi organizacija UN Women. Sadržaj publikacije je isključiva odgovornost autorica i nužno ne odražava stavove Evropske unije niti UN Women.

Sadržaj

SKRAĆENICE korištene u tekstu	4
Uvod	6
Civilno društvo u Bosni i Hercegovini	7
I DIO	
Osnovne informacije o pretpriступном instrumentu IPA III 2021-2027 (ključni procesi i dokumenti u planiranju i programiranju, ključni akteri)	11
1. IPA III – opšte informacije	12
1.1 Opšti cilj IPA III	13
1.2 IPA III Prozori i tematski prioriteti	13
1.3 Horizontalne teme u IPA III	15
2. IPA III proces programiranja i ključni dokumenti	17
2.1. Proces programiranja	17
2.2. Ključni dokumenti u procesu planiranja i programiranja IPA III pomoći	19
2.2.1 IPA III programske okvir (PF, engl. <i>IPA III Programming Framework</i>)	19
2.2.2 Strateški odgovor (SR, eng. <i>Strategic Response</i>)	20
2.2.3 Akcioni fiš (AF, eng. <i>Action Fiche</i>)	20
2.2.4. Akcijski dokument (AD, engl. <i>Action Document</i>)	21
2.3 IPA III koordinirajuća (institucionalna) struktura	25
3. Kratko podsjećanje na ključne novine u IPA III	27
II DIO	
Praktični alati za urodnjavanje (eng. <i>gender mainstreaming</i>) dokumenata IPA III programiranja	29
1. Urodnjavanje (<i>gender mainstreaming</i>) u IPA programiranju	30
1.1 Alati za urodnjavanje/integriranje rodne perspektive (<i>gender mainstreaming</i>)	30
2. Šta je rodna analiza?	32
2.1. Principi za definisanje okvira uspješne rodne analize	32
2.2. Provodenje rodne analize	33
2.3. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>Checklist-a</i>) – opšti za sve sektore	34

2.4. Pomoćna lista pitanja za urodnjavanje (<i>gender mainstreaming</i>)	35
2.5. Sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja Primjer urodnjavanja (<i>gender mainstreaming-a</i>) u izradi Akcionog dokumenta	36
2.5.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-a</i>) za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja	37
2.5.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-u</i>) za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja?	39
2.6. Sektor klima i životna sredina Primjer urodnjavanja (<i>gender mainstreaming-a</i>) u izradi Akcionog dokumenta	46
2.6.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-a</i>) za sektor klima i životna sredine	47
2.6.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-u</i>) za sektor klima i životna sredina?	49
2.7. Sektor Demokratija i vladavina prava Primjer urodnjavanja (<i>gender mainstreaming-a</i>) u izradi Akcionog dokumenta	54
2.7.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-a</i>) za sektor demokratija i vladavina prava	55
2.7.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-u</i>) za sektor demokratije i vladavine prava?	57
2.8. Sektor Bezbjednost Primjer urodnjavanja (<i>gender mainstreaming-a</i>) u izradi Akcionog dokumenta	64
2.8.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-a</i>) za sektor bezbjednost	65
2.8.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-u</i>) za sektor bezbjednosti?	66
2.9. Sektor Konkurentnost i inovacije Primjer urodnjavanja (<i>gender mainstreaming-a</i>) u izradi Akcionog dokumenta	72
2.9.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-a</i>) za sektor konkurentnosti i inovacija	73
2.9.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-u</i>) za sektor konkurentnosti i razvoja?	74
2.10. Sektor Zapošljavanje Primjer urodnjavanja (<i>gender mainstreaming-a</i>) u izradi Akcionog dokumenta	81
2.10.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-a</i>) za sektor konkurentnosti i inovacija	81
2.10.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (<i>checklist-u</i>) za sektor zapošljavanja?	83
Bibliografija	88
Korisni linkovi	90

SKRAĆENICE korištene u tekstu

AD	Akcioni dokument (<i>Action Document</i>)
AF	Akcioni fiše (<i>Action fiche</i>)
BD	Brčko distrikt Bosne i Hercegovine
BiH	Bosna i Hercegovina
CSF	Program podrške civilnom društvu i medijima (<i>Civil Society Facility and Media Programme</i>)
CRA	Ocjena klimatskih rizika (<i>Climate Risk Assessment</i>)
DEI	Direkcija za evropske integracije
DIPAK	Državni IPA Koordinator
EIP	Ekonomski i investicioni plan za zapadni Balkan
EIA	Analize uticaja na okoliš (<i>Environmental Impact Analyses</i>)
EK	Evropska komisija
ERP	Program ekonomskih reformi (<i>Economic Reform Preprogrammes</i>)
EU	Evropska unija
EU GAP	Gender akcioni plan Evropske Unije
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FFPA	Finansijski okvirni sporazum o partnerstvu u okviru IPA III (<i>Financial Framework Partnership Agreement</i>)
NDICI	Instrument za susjedstvo, razvoj i međunarodnu suradnju (<i>Neighborhood, Development and International Cooperation Instrument</i>)
GA	Rodna analiza (<i>Gender analysis</i>)
GAP BiH	Gender akcioni plan za Bosnu i Hercegovinu
GM	Urodnjavanje (<i>Gender mainstreaming</i>)
IPA	Instrument za prepristupnu pomoć
IPA PF	IPA Programske okvir (<i>IPA Programming Framework</i>)
LFM	Matrica logičkog okvira (<i>Log frame matrix</i>)
OCD	Organizacija civilnog društva
PG	Poljoprivredno gazdinstvo

RS	Republika Srpska
SKI	Sektorska koordinirajuća institucija
SR	Strateški odgovor (<i>Strategic Response</i>)
SEA	Strateške okolišne procjene (<i>Strategic Environmental Assessment</i>)
SRG	Sektorska radna grupa
ToR	Projektni zadatak (<i>Terms of Reference</i>)

Uvod

U okviru projekta „EU podrška za rodnu ravnopravnost“, koji finansira Evropska unija (EU), u bliskoj saradnji s Agencijom za ravnopravnost polova BiH Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH i Gender centrom Federacije Bosne i Hercegovine provode se aktivnosti koje se odnose na unaprjeđenje vještina za integrisanje rodne perspektive u procesu programiranja Instrumenta za predpristupnu pomoć (IPA III) u oblastima: demokratija i vladavina prava; sigurnost; poljoprivreda i ruralni razvoj; konkurentnost i inovacije; zapošljavanje te klima i životna sredina. Jedan od ishoda ovih aktivnosti je i Vodič o IPA III instrumentu 2021-2027 sa odgovarajućim alatima za integrisanje perspektive rodne ravnopravnosti u procesu IPA III programiranja.

Vodič je izrađen u integrisanoj formi za sve navedene sektore djelovanja organizacija civilnog društva (OCD) u Bosni i Hercegovini, sa specifičnim primjerima integrisanja rodne perspektive. Namijenjen je unapređenju vještina profesionalaca koji djeluju u organizacijama civilnog društva u navedenim oblastima, ali se može koristiti kao vodič u svim oblastima djelovanja.

Vodič kroz IPA III instrument 2021-2027 sa odgovarajućim alatima za integrisanje perspektive rodne ravnopravnosti u procesu IPA III programiranja sastavljen je od dva dijela: *I dio* sadrži osnovne informacije o novom prepristupnom instrumentu IPA III 2021-2027, dok *II dio* u fokusu ima integrisanje rodne perspektive

u IPA III dokumente programiranja¹. U ovom dijelu načinjen je pokušaj da se prikaže urodnjavanje (*gender mainstreaming*) inkorporirano u izradu programa/akcija, te važniji alati poput rodne analize i kontrolnog popisa. Alati koji se koriste za urodnjavanje IPA III programskih dokumenata, sa posebnim akcentom na rodnu (*gender*) analizu prikazani su u drugom dijelu Vodiča, dok su primjeri urodnjavanja za svaki od sektora dati u aneksima koji su sastavni dio ovog dokumenta. U Vodič su inkorporirani i rezultati istraživanja potreba učesnika treninga „*Integrisanje rodne perspektive u IPA III programiranju*“ koji je organizovan i proveden za predstavnike organizacija civilnog društva iz navedenih sektora. U istraživanju su učestvovali predstavnici 47 organizacija civilnog društva koje su aktivne na različitim nivoima u BiH. Rezultati istraživanja u Vodiču su predstavljeni u Aneksu 1.

Ovaj Vodič je informativnog karaktera, sektorski orijentisan, namijenjen kao pomoćno sredstvo za profesionalce koji rade na pripremi i izradi dokumenata u procesu planiranja i programiranja IPA III pomoći. Vodič je primarno namijenjen predstavnicima/cama OCDa iz šest pomenuih sektora, ali i svim drugim zainteresovanim akterima kojima je oblast planiranja i programiranja IPA III, kao i rodna ravnopravnost uža specijalnost ili područje interesa, uključujući i profesionalce unutar institucija javne uprave BiH na svim nivoima vlasti.

Vodič o IPA III instrumentu 2021-2027 sa odgovarajućim alatima za integrisanje perspektive rodne ravnopravnosti u procesu IPA III programiranja služi i kao kratki podsjetnik i sadrži praktične savijete i alate za prepoznavanje i uključivanje perspektive rodne ravnopravnosti u planiranje, programiranje i sprovođenje planiranih sektorskih akcija i aktivnosti u okviru IPA III pomoći.

¹ U tekstu je dominantno korišten termin urodnjavanje za koji autorice smatraju da je najadekvatniji kao prevod termina *gender mainstreaming*. Mogu se koristiti i termini poput rodni mejnstriming (*mainstreaming*) ili složenica integrisanje rodne perspektive u politike i prakse na svim nivoima odlučivanja.

Civilno društvo u Bosni i Hercegovini

Dijalog i saradnja između izvršne i zakonodavne vlasti i civilnog društva jedan je od političkih kriterijuma koje treba ispuniti za punopravno članstvo u EU i predstavlja važan dio strategije proširenja EU za Zapadni Balkan. Ostvarivanje funkcionalnog partnerstva između javnog i civilnog sektora je izazov sa kojim se suočavaju države u procesu pristupanja EU.

Civilno društvo je izuzetno heterogeno i obuhvata čitav niz aktera i ciljeva. Sa stanovišta EU, organizacije civilnog društva (OCD) obuhvataju širok spektar aktera s višestrukim ulogama i mandatima, pod čime se podrazumijevaju sve nedržavne, neprofitne, nezavisne i nenasilne strukture putem kojih se pojedinci organizuju radi ostvarivanja zajedničkih ciljeva i idealja, bilo da su oni politički, kulturni, vjerski, ekološki, socijalni, ekonomski ili u vezi sa zdravljem, itd.² EU cjeni raznolikost i specifičnosti OCD-a i sarađuje s transparentnim, odgovornim i sposobnim OCD-a koje dijele njenu posvećenost društvenom napretku i osnovnim vrijednostima mira, slobode, jednakopravnosti i ljudskog dostojanstva.

Ključni prioritet EU je strukturirano učešće OCD-a u donošenju javnih politika i odluka. EU kroz različite dokumente ukazuje da se pravni propisi, javne politike i programi moraju razvijati, provoditi, pratiti i ocjenjivati na otvoren, transparentan i inkluzivan način i adekvatno obuhvatati ostvarivanje i zadovoljavanje ljudskih prava. Stoga, EU zahtijeva od zemalja koje se žele pridružiti Evropskoj uniji da uspostave *strukturirani dijalog* sa civilnim društvom i podcrtava potrebu za podsticajnim okruženjem za rad OCD-a te stalnim osnaživanjem civilnog društva. Realizacija plana „Ekonomski i investicioni plan za zapadni Balkan“ (EIP) mora teći uporedno s reformama, a široka uključenost civilnog društva od ključnog je značaja za nju.

Još u 2008. godini, Evropska komisija je uspostavila Program podrške civilnom društvu i medijima (engl. *Civil Society Facility and Media Programme – CSF*) kao sveobuhvatni finansijski okvir za podršku civilnom društvu i medijima u sklopu Instrumenta prepristupne pomoći IPA.³ U okviru programa IPA II (2014-2020), EU je omogućila korištenje preko 330 miliona eura putem CSF-a za više od 200 projekata. EU nastavlja podržavati civilno društvo i u sklopu IPA III za razdoblje od 2021. - 2027. godine. Uredba o IPA III jasno navodi da sredstva mogu biti dodijeljena za svaki vid podrške stvaranju podsticajnog okruženja za djelovanje civilnog društva te razvoju njegovih kapaciteta, nezavisnosti i pluralizma. Programski okvir IPA III u više navrata ističe podršku civilnom društvu, kako u horizontalnom tako i u smislu konkretnih tematskih prioriteta. U Prozoru 1⁴ civilno društvo je posmatrano konkretno kroz tematski prioritet 7, ali isto tako posmatra se i kao horizontalna tema kroz ostale prozore i tematske prioritete.

Indeks održivosti organizacija civilnog društva⁵ prati napredak civilnog sektora u sedamdeset pet zemalja u proteklih dvadeset pet godina. Indeks istražuje nekoliko oblasti kao što je ukupno okruženje za civilno društvo fokusirajući se na: *pravno okruženje, organizacijske kapacitete, finansijsku održivost, zagovaranje, pružanje usluga, infrastrukturu i javni imidž*.

Uzimajući u obzir indeks sveukupne održivosti OCD-a u BiH nije bilo velikog pomaka poredeći rezultate 2018-2020 (srednja ocjena je ista za sve tri godine 3.8 na skali od 1-7)⁶. Čini se da javnost i dalje dovodi u pitanje ulogu civilnog društva kao i strategije OCD-a, njihove vještine i krajnji uticaj. OCD-a su često kritikovane zbog primanja puno novca na način koji je nije transparentan i za upitne rezultate. Ova činjenica se posebno odnosi

2 To uključuje, između ostalog: nevladine organizacije, organizacije koje predstavljaju autohtonu stanovništvo, organizacije žena i mladih, organizacije dijaspore, migrantske organizacije, lokalna profesionalna udruženja i grupe građana, zadruge, udruženja poslodavaca i sindikate (socijalne partnere), organizacije koje zastupaju određene ekonomski i društvene interese, organizacije koje se bore protiv korupcije i prijevara i promovišu dobro upravljanje, organizacije koje se zalažu za poštovanje građanskih prava i organizacije koje se bore protiv diskriminacije, lokalne organizacije (uključujući mreže) uključene u decentralizovanu regionalnu saradnju i integraciju, organizacije potrošača, ekološke, prosvjetne, kulturne, naučno-istraživačke organizacije, univerzitete, vjerske ustanove, udruženja i zajednice, filozofske i nekonfesionalne organizacije, neprofitne medije i sva nevladina udruženja i nezavisne fondacije. (*EU Support to Civil Society in the Enlargement Region 2021 – 2027*)

3 *Civil Society Facility and Media Programme (CSF)* je i u IPA III (2021-2027) aktuelan mehanizam podrške civilnom društvo i medijima.

4 IPA III je strukturirana u pet "prozora" (windows)/ tematskih oblasti (klastera): *Prozor 1 - Vladavina prava, temeljna prava i demokratija; Prozor 2 - Dobra uprava, usklađenost sa Acquisem, dobrosusjedski odnosi i strateška komunikacija; Prozor 3 - Zelena agenda i održiva povezanost; Prozor 4 - Konkurentnost i inkluzivan rast; Prozor 5 – Teritorijalna i prekogranična saradnja*

5 engl. *Civil Society Organization Sustainability Index (CSOSI)*

6 Prezentacija Indeksa održivosti organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini za 2021. godinu očekuje se početkom decembra 2022. godine

na one organizacije koje primaju novac od lokalnih izvora, najčešće iz javnih fondova. Financijska ovisnost vodi do velike mogućnosti da OCD-a suradjuju sa političkim partijama i rade u svrhu pojedinih političkih opcija. Vlade na različitim nivoima gledaju saradnju s OCD-a kao neizbjegnu zbog pritiska međunarodne zajednice. Profitni sektor vidi OCD-a kao organizacije koje posjeduju neadekvatne vještine. Jedan od rijetkih slučajeva kada OCD i preduzeća sarađuju je kada je OCD osnivač društvenog preduzeća⁷.

Međunarodno finansirane nevladine organizacije obično imaju stroža pravila donatora o izvještavanju o finansijama i neke od ovih organizacija igraju važnu ulogu u praćenju korupcije, ljudskih prava i transparentnosti institucija ili u zalaganju za unapređenje zakonodavstva.

Manji broj organizacija civilnog društva ima kapacitet odgovoriti na pozive za dostavu prijedloga ili se prijaviti za velike projekte, osobito one kod međunarodnih donatora. Male, *grassroots* organizacije posebno su u nepovoljnem položaju zbog svojih ograničenih resursa i kapacitet osoblja. OCD-a se također bore da održe korak s relativno čestim promjenama u donatorskim strategijama i područjima njihovog fokusa, a nisu rijetka i česta preklapanja u područjima financiranja od strane više donatora.⁸

Organizacije civilnog društva nadopunjaju rad javne vlasti u pružanju usluga grupama u nepovoljnem položaju. Ove aktivnosti su bile otežane zbog ograničenog kretanja tokom pandemije, što se odrazilo na njihovu finansijsku održivost. Dostupna javna sredstva su se smanjila tokom i nakon pandemije, a organizacijama civilnog društva nisu bile dostupne mjere ekonomskog oporavka koje su bile namijenjene privatnom sektoru. Okvir za transparentnu i nepristrasnu raspodjelu javnih sredstava udruženjima je i dalje potreban u cijeloj BiH, kako piše u EU Izvještaju za Bosnu i Hercegovinu 2022.

Osnazeno civilno društvo je ključna komponenta svakog demokratskog sistema i javne institucije ga trebaju prepoznati i tretirati kao takvo. Iako je pravni i regulatorni okvir koji uređuje uspostavljanje i funkcionisanje organizacija civilnog društva u velikom dijelu u skladu sa pravnim okvirom EU u BiH, ipak nadležne institucije trebaju dodatno raditi kako bi osigurale poticajno okruženje za civilno društvo, uključujući slobodu udruživanja i okupljanja⁹.

Generalna ocjena za razvoj civilnog društva u BiH od strane Evropske komisije iskazana u Izvještaju za BiH 2022 je da *nije ostvaren napredak* u ispunjenju ključnog prioriteta 11 iz Mišljenja vezano za osiguranje poticajnog okruženja za civilno društvo, prvenstveno poštujući evropske standarde o slobodi udruživanja i slobodi okupljanja. Državi BiH ostaje da osigura smislene i sistematske konsultacije sa civilnim društvom kao dio inkluzivnog dijaloga o politikama. Kako su propisi o javnim konsultacijama neusklađeni u različitim dijelovima BiH, funkcionalan i učinkovit sistem konsultacija se tek treba osigurati kao i okvir za transparentno finansiranje organizacija civilnog društva.

Što se tiče civilnog društva i procesa planiranja i programiranja IPA III pomoći, Direkcija za evropske integracije odnosno DIPAK/DIPAK ured¹⁰ su krajam 2020. godine objavili otvoreni javni poziv civilnom društvu (organizacijama civilnog društva, akademskoj zajednici, profesionalnim udruženjima, socijalnim partnerima, medijima, zainteresiranoj javnosti uopće) za učestvovanje u procesima planiranja i programiranja IPA III 2021 i IPA 2022. Određeni broj OCD-a se javio na poziv i aktivno učestvovavao u radu 14 Konsultacionih Foruma (KF) koji su sa tehničkog aspekta davali neophodne podatke i prijedloge za razvoj *Strateškog odgovora* za IPA III za period 2021-2024 kao i pripremu *Akcionih dokumenata* IPA 2021/22 koje je izrađivao ured DIPAK-a. Konsultacije su se provodile elektronskom poštom, isključivo na engleskom jeziku, ubrzanim tempom uslovljenim jedinstvenim rokovima/kalendarom zadatim od strane Evropske komisije svim zemljama korisnicama ove pomoći. Cilj konsultacija je bio dizajniranje relevantnih i zrelih projekata („akcija“) koji doprinose postignuću ciljeva postavljenih u cjelodržavnim strategijskim dokumentima Bosne i Hercegovine i Evropske unije.

⁷ The 2020 CSO Sustainability Index for Bosnia and Herzegovina - *Financial viability* (page52) dostupno na: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2020-report.pdf>

⁸ The 2020 CSO Sustainability Index for Bosnia and Herzegovina (page56-58) ; dostupno na: <https://www.fhi360.org/sites/default/files/media/documents/csosi-europe-eurasia-2020-report.pdf>

⁹ Izvještaj za Bosnu i Hercegovinu 2022; dostupno na http://europa.ba/wp-content/uploads/2022/10/izvestaj-o-bosni-i-hercegovini-za-2022-godinu_1666693844.pdf

¹⁰ Na osnovu IPA regulative, svaka država korisnica IPA sredstava treba da uspostavi funkciju Državnog IPA Koordinatora (DIPAK). Trenutno, DIPAK funkciju u BiH obnaša direktor Direkcije za evropske integracije pa je i DIPAK ured u Direkciji za evropske integracije (DEI).

U cilju jačanja kapaciteta OCD-a i medija kako bi efikasno i efektivno učestvovali u IPA III procesima, DIPAK ured je uz GIZ podršku¹¹ u 2021. godini organizirao niz on-line obuka za civilno društvo koje su se ticale novog IPA III prepristupnog instrumenta. Cilj serije webinara je bio ojačati kapacitete civilnog društva za pružanje relevantnih doprinosa u konsultacijskom procesu u vezi s izradom Strateškog odgovora i odgovarajućih Akcionalih dokumenata za odabrane sektore. Tokom 2022. godine, DIPAK ured u saradnji sa EU Resursnim centrom Centra Civilnih Inicijativa održao je radionicu informativnog karaktera za predstavnike OCD-a o IPA III instrumentu i mogućnošću učešća kako u konsultacijama tako i apliciranju za sredstva iz novog prepristupnog instrumenta.

EU kroz IPA III prepristupni instrument pružiće podršku civilnom društvu kroz tri ključna ishoda, koji će civilnom društvu omogućiti da izvršava svoju funkciju u svim tematskim oblastima djelovanja¹²:

- Uspostavljeno podsticajno okruženje za provođenje aktivnosti civilnog društva
- (Sve zemlje koje se žele priključi EU dužne su uspostaviti i održavati odgovarajuće pravno, pravosudno i administrativno okruženje koje omogućuje uživanje osnovnih prava i sloboda, s naglaskom na slobodama udruživanja, okupljanja i izražavanja. Neposredna javna finansijska i nefinansijska podrška trebalo bi da se pruža na transparentan, odgovoran, pravedan i nediskriminativan način)
- Pojačana saradnja i partnerstvo između OCD-a i organa/institucija javnog sektora zemalja korisnica IPA programa (Učešće civilnog društva je ključni faktor za osiguravanje dobrog upravljanja, izrade i primjene pravnih propisa i politika kroz koje se odražavaju potrebe stanovništva i koje prihvataju oni na koje se odnose. Potrebno je ispoštovati minimalne standarde za konsultacije, uključujući funkcionalne mehanizme za osiguravanje prikupljanja povratnih informacija)
- Povećani kapaciteti i otpornost OCD-a za učinkovitije provođenje njihovih aktivnosti (EU će podržati i OCD-a koji nastoje povećati svoju djelotvornost u ostvarivanju održivih rezultata u pripadajućim društveno-političkim okruženjima (lokalnim, centralnim, regionalnim) i u tematskim oblastima svog djelovanja. To može uključivati podršku unapređenju kapaciteta za analiziranje, praćenje i zastupanje, kao i za umrežavanje, koaliranje i uključivanje u postupke donošenja odluka i javnih politika zasnovano na činjenicama).

Princip **partnerstva** osigurava da su regionalna, lokalna i urbana javna tijela, sindikati, poslodavci, nevladine organizacije i druga tijela civilnog društva koja promoviraju teme poput socijalne inkluzije, rodne ravnopravnosti i nediskriminacije uključena u sve faze planiranja, provedbe i praćenje projekata. Kako bi ovaj princip bio učinkoviti u svim državama članicama, Komisija je 2014. usvojila „Evropski kodeks ponašanja za partnerstvo“, koji bi se trebao slijediti i u kontekstu programiranja IPA-e III za period 2021. - 2027.

Obzirom da je u septembru 2022. godine potpisana Finansijski okvirni sporazum o partnerstvu u okviru IPA III (Financial Framework Partnership Agreement) između EU i Bosne i Hercegovine, država se obavezala da uspostavi IPA III operativnu strukturu u skladu za zahtjevima koje nalaže IPA III regulativa, koja će uključiti i civilno društvo.

Načini uključivanja civilnog društva mogu biti različitog formata kao što je informisanje, konsultacije, uspostava dijaloga, uspostava istinskog partnerstva. Generalno govoreći, dosadašnje skromno učešće OCD-a u IPA konsultacijama može se pripisati različitim faktorima, uključujući nedostatak informacija o mogućnostima za konsultacije, ali i nedostatak kapaciteta u civilnom društvu s jedne starane, dok s druge strane evidentna je i nespremnost institucija na svim nivoima vlasti da otvoreno i transparentno pozivaju OCD-a na učešće u raznim konsultativnim procesima. Ovakve konsultacije zahtijevaju specifično znanje o temama koje su predmet konsultacija, te je stoga najvažnije da mogućnosti za konsultacije budu otvorene cijelom civilnom društvu, uključujući profesionalne organizacije, univerzitete, medije, a ne samo OCD-a, tako da se cjelokupni društveni

11 GIZ: *Programme for Strengthening of Public Institutions in Bosnia and Herzegovina - Organisation and facilitation of online workshops/ meetings in the process of creating and implementing public policies, particularly within the IPA context*

12 EU Support to Civil Society in the Enlargement Region (2021 – 2027); dostupno na : <https://tacso.eu/wp-content/uploads/2022/06/EU-Guidelines-for-Support-to-Civil-Society-in-the-Enlargement-region-2021-2027-1.pdf>

kapital može iskoristiti u tu svrhu.

Kakav god način uključivanja civilnog društva bude osmišljen od strane javne uprave Bosne i Hercegovine u konačnici procesi trebaju biti otvoreni, transparentni uz funkcionalan dijalog, osiguravajući da u isto vrijeme OCD-a nastavljaju da budu nezavisne i imaju pravo na kampanje i djelovanja bez obzira na stanje partnerstva tokom IPA III planiranja i programiranja pomoći.

U cilju povećanja učešća civilnog društva u konsultacijskim IPA III procesima, UN Women je kroz GEF projekat prepoznala potrebu civilnog društva i uložila napore da kreira i ovaj vodič kao i set seminara za OCD-a koji će obraditi teme u vezi planiranja IPA III pomoći i način urodnjavanja dokumenata proizišlih iz procesa planiranja i programiranja IPA III.

Potrebno je napomenuti da su pitanja rodne ravnopravnosti važan element razvoja u svim sferama javnog sektora, te da se trebaju posmatrati kao princip koji je potrebno integrisati u sve sektore djelovanja.

I DIO

**Osnovne informacije o prepristupnom
instrumentu IPA III 2021-2027
(ključni procesi i dokumenti u planiranju i
programiranju, ključni akteri)**

1. IPA III – opšte informacije

Instrument pretpričupne pomoći (IPA) je instrument kojim EU finansijski i tehnički podržava zemlje kandidatkinje i potencijalne zemlje kandidatkinje na njihovom putu ka članstvu u Evropsku uniju (EU). IPA III je instrument treće generacija IPA, odnosi se na sedmogodišnji finansijski period 2021. – 2027., te ukupno iznosi 14,2 mlrd. eura. Zemlje korisnice IPA III su Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo^{*13}, Sjeverna Makedonija, Srbija i Turska. Ova sredstva su usmjerena na podršku za provođenje ključnih reformi neophodnih za ispunjavanje kriterija za članstvo u EU, uključujući usklađivanje sa relevantnim pravnim propisima – EU *acquis*, a sve sa ciljem dostizanja vrijednosti i standarda EU u zemljama koje su u procesu pridruživanja EU¹⁴.

Sredstva IPA-e namijenjena su prvenstveno institucijama u cilju preuzimanja obaveza na putu evropskih integracija, a dostupna su i drugim korisnicima (organizacijama civilnog društva (OCD), poslovnoj zajednici, pograničnim regijama, jedinicama lokalne samouprave, poljoprivrednim gazdinstvima i drugim fizičkim i pravnim osobama).

U novom instrumentu IPA III (2021-2027), finansijske alokacije po zemljama nisu utvrđivane unaprijed, već se utvrđuju u odnosu na to koliko je zemlja uspješna u provođenju sektorskih reformi na koje se obavezala kroz proces evropskih integracija. Iako je *uspješnost* (eng. “*performance based approach*”) u provođenju reformi ključna, prema principu *fer raspodjele* (eng. “*fair share principle*”), pomoći se usmjerava i prilagođava specifičnoj situaciji u svakoj zemlji i njenim kapacitetima, osiguravajući odgovarajući nivo podrške za svaku zemlju. Na neki način, uvođenjem ovih principa, Evropska komisija nastoji potaći “takmičarski duh” među zemljama korisnicama i potaći ih na brže provedbe reforme time što će uspješnije zemlje nagraditi većim iznosima finansijske pomoći. U IPA III naglašen je značaj **strateške relevantnosti akcija**, koja se procjenjuje na samom početku razvoja projektne ideje, utvrđivanjem njene povezanosti sa strateškim okvirom politike proširenja EU i postojećim strateškim okvirom zemlje korisnice. Ovu procjenu vrši Evropska komisija, te za one prijedloge sektorskih intervencija/ akcija za koje se procjeni da su strateški relevantne za finansiranje iz IPA III, daje se zeleno svjetlo za razradu kompletnih projekata. Kod detaljne razrade sektorske akcije/intervencije na red zatim dolazi procjena **zrelosti akcija** koju također vrši Evropska komisija. Intervencije u sektoru/ akcije koje se predlažu trebaju biti tehnički zrele, odnosno relativno brzo spremne za implementaciju nakon njihovog odobravanja tj. usvajanja od strane EK.

IPA III instrument, kroz princip *osnove prvo* (eng. “*fundamentals first*”), stavlja temeljne zahtjeve za članstvo u srž instrumenta. Prema tome, pomoći se fokusira na sljedeća tri stuba: **(1) vladavina prava, temeljna prava i jačanje demokratskih institucija, (2) reforma javne uprave na svim nivoima vlasti, te (3) održivi ekonomski razvoj i konkurentnost.** Od zemalja korisnica se očekuje značajno jačanje vladavine prava, osnovnih prava i funkcionisanje demokratskih institucija, kao i jačanje dobre uprave. Također, očekuje se provođenje socijalno-ekonomske reforme za adresiranje strukturnih slabosti uključujući nisku konkurentnost, visoku nezaposlenost, te ubrzavanje oporavka nakon Covid-19 krize.

Prema EU smjernicama, ekonomski oporavak od Covid-19 posljedica treba ići ruku pod ruku sa tranzicijom prema održivoj, društveno pravednoj, digitalnoj, otpornoj i klimatski neutralnoj ekonomiji. Dakle, u IPA III značajno je istaknuto i pitanje klimatskih promjena, te je za ovu svrhu potrebno usmjeriti 18% od ukupnih IPA III sredstava, a do 2027. ovaj postotak treba biti povećan na 20%.

Evropska komisija usvojila je **Ekonomski i investicioni plan za Zapadni Balkan**¹⁵ kao okvir za podršku društveno-ekonomske reformama i povećanje investicija u regiji. U srcu ovog plana su investicioni paketi koji su grupisani oko deset indikativnih investicijskih ključnih inicijativa (eng. *investment flagships*) za podršku razvoju povezanih, ozelenjenih, konkurentnih i rastućih ekonomija na Zapadnom Balkanu sa značajno dinamičnjim razvojem privatnog sektora i ljudskog kapitala. U okviru ovog dokumenta usvojene su i **Smjernice za implementaciju**

¹³ Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa i u skladu je sa Rezolucijom Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i Mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

¹⁴ IPA Programming Framework, str. 4-5

¹⁵ Dokument je moguće pronaći na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/communication_on_wb_economic_and_investment_plan_october_2020_en.pdf

Zelenog plana na Zapadnom Balkanu¹⁶ koje će pružiti podršku za usklajivanje ciljeva Zapadnog Balkana sa ciljevima Evropskog Zelenog plana. U finansijskom periodu 2021-2027, zemljama korisnicama IPA stoji na raspolažanju i novi instrument pod nazivom **Program za garancije za Zapadni Balkan**¹⁷ (eng. "Western Balkans Guarantee Facility") koji je instrumentalan za rješavanje uticaja Covid-19 krize, za modernizaciju ekonomija na Zapadnom Balkanu, podršku neophodnim društveno - ekonomskim reformama, kao i za podršku dualnoj zelenoj i digitalnoj tranziciji. Za razliku od IPA sredstava koja se odnose na bespovratnu pomoć u vidu tehničke pomoći, opreme i grantova, Program za garancije za Zapadni Balkan se odnosi na različite vrste bankarskih garancija kojima će se malim i srednjim preduzećima osigurati bolji pristup finansijama odnosno kreditima.

1.1 Opšti cilj IPA III

Podrška korisnicima u donošenju i provedbi političkih, institucionalnih, pravnih, administrativnih, društvenih i privrednih reformi potrebnih da bi ti korisnici poštivali vrijednosti Unije i postepeno se uskladili s pravilima, normama, politikama i praksama (pravnom stečevinom) Unije u svrhu budućeg članstva u Uniji, čime se doprinosi obostranoj stabilnosti, sigurnosti i prosperitetu.

1.2 IPA III Prozori i tematski prioriteti

IPA III je strukturirana u pet "prozora" (windows)/ tematskih oblasti (klastera) koji dobrim dijelom korespondiraju sa specifičnim ciljevima iz IPA III Regulative. Oni svi pojedinačno odražavaju ciljeve politike proširenja i međusobno su komplementarni.

Window 1 / Prozor 1 - Vladavina prava, temeljna prava i demokratija

Tematski prioriteti:

1. Pravosuđe
2. Borba protiv korupcije
3. Borba protiv organizovanog kriminala/ sigurnost
4. Migracije i upravljanje granicama
5. Temeljna prava
6. Demokratija
7. Civilno društvo

Window 2 / Prozor 2 - Dobra uprava, usklađenost sa Acquis, dobrosusjedski odnosi i strateška komunikacija

Tematski prioriteti:

1. Dobra uprava
2. Administrativni kapaciteti i usklađivanje sa EU acquis
3. Dobrosusjedski odnosi i pomirenje
4. Strateško komuniciranje, monitoring, evaluacija i komunikacijske aktivnosti

¹⁶ Dokument je moguće pronaći na: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2020-10/green_agenda_for_the_western_balkans_en.pdf

¹⁷ Više informacija o ovom instrumentu na: <http://www.wbedif.eu/about-wbedif/>

Window 3 / Prozor 3 - Zelena agenda i održiva povezanost

Tematski prioriteti:

1. Okoliš i klimatske promjene
2. Transport, digitalna ekonomija i društvo i energetika

Window 4 / Prozor 4 - Konkurentnost i inkluzivan rast

Tematski prioriteti:

1. Obrazovanje, zapošljavanje, politike socijalne zaštite i zdravstvo
2. Razvoj privatnog sektora, trgovina, istraživanje i razvoj
3. Poljoprivreda i ruralni razvoj
4. Ribarstvo

Window 5 / Prozor 5 – Teritorijalna i prekogranična saradnja

S ciljem jačanja pristupa vođenog politikom učinkovitosti podrške EU, **relevantnost** zatraženih IPA intervencija, **zrelost** prijedloga kao i **napredak korisnika na njihovom planu proširenja** bit će tri ključna kriterija za dobijanje finansijske pomoći kroz IPA III instrument.

Ukupan iznos IPA III sredstava prema prozorima u eurima (mil EUR)

IPA III Prozor	%	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	Total
Prozor 1: Vladavina prava, temeljna prava i demokratija	15,13	281	287	292	298	304	310	317	2.089
Prozor 2: Dobra uprava, usklađenost sa Acquis	16,59	308	314	321	327	333	340	347	2.291
Prozor 3: Zelena agenda i održiva povezanost	42,45	788	804	820	837	853	870	888	5.860
Prozor 4: Konkurentnost i inkluzivan rast	22,31	414	422	431	440	448	457	467	3.080
Prozor 5: Teritorijalna i prekogranična saradnja	3,51	65	66	68	69	71	72	73	485
Ukupni operativni budžet	100	1.855	1.894	1.932	1.971	2.010	2.051	2.093	13.804
Administrativne prilagodbe	n/a	49	49	50	51	52	53	54	357
Ukupno:	100	1.904	1.943	1.982	2.022	2.062	2.104	2.147	14.162

Izvor: IPA III Programske okvir usvojen u decembru 2021.

1.3 Horizontalne teme u IPA III

Pored oblasti koje su sadržane u IPA III Prozorima i tematskim prioritetima, IPA III uključuje i horizontalne teme koje se protežu kroz svih pet prozora: klimatske promjene, zaštita okoliša, **ravnopravnost polova**, kao i civilno društvo i reforma javne uprave (sa aspekta borbe protiv korupcije)¹⁸.

Klimatske promjene i zaštita okoliša

Zelena agenda za Zapadni Balkan predstavlja novu razvojnu strategiju za region, kojom se pravi iskorak od tradicionalnog ekonomskog modela prema modelu održive ekonomije, u skladu sa Evropskim zelenim planom. Ovakav pravac ekonomskog razvoja je utemeljen u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan, koji nosi značajan potencijal za transformaciju i ima za cilj da potakne dugoročni oporavak regije, kao i ekonomsku konvergenciju sa EU. Ovaj plan prate dvojna zelena i digitalna tranzicija.

Konkretnе preporuke Zelene agende za Zapadni Balkan: (1) uskladiti regiju sa EU 2050 ambicijom da Evropa postane ugljično neutralan kontinent, (2) otključati potencijal cirkularne ekonomije, (3) boriti se protiv zagađenja vazduha, vode i tla, (4) promovisati održive metode za proizvodnju hrane i (5) iskoristiti ogromne potencijale u oblasti turizma, fokusiranjem na zaštitu bio-raznolikosti i obnovu eko sistema.

Ključne oblasti iz Zelene agende za Zapadni Balkan su sljedeće:

- Dekarbonizacija: klima, energija, mobilnost
- Cirkularna ekonomija
- Uklanjanje zagađenja
- Održivi sistemi hrane i ruralne oblasti
- Biodiverzitet: zaštita i obnova eko-sistema

Navedene teme su većinski zastupljene u IPA III Prozoru 3 – Zelena agenda i održiva povezanost, međutim implementacija Zelene agende za Zapadni Balkan trebala bi biti podržana i kroz ostale IPA III Prozore. Tema klimatskih promjena i zaštite okoliša trebala bi biti zastupljena i u svim ostalim IPA III prozorima. Tako npr. kroz Prozor 2 u dijelu dobre uprave uspostavljanje sistema e-nabavke ili uspostava e-usluga za gradjane i gradjanke može biti tema koja je povezana i sa implementacijom Zelene agende za Zapadni Balkan. U Prozoru 4, akcije u oblasti zapošljavanja i obrazovanja mogu biti usmjerene prema stvaranju kadrova koje će biti osposobljeno za nove poslove i tržište rada koje se mijenja s obzirom na tranziciju prema održivoj ekonomiji, odnosno prema „zelenom“ ili „green“ zapošljavanju, obrazovanju i treningu. U okviru razvoja privatnog sektora moguće je tretirati pitanje regulatornih barijera za zeleni rast, a u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, pitanja proizvodnje hrane i smanjenja emisija stakleničkih plinova ili pitanje cirkularne ekonomije.

Ravnopravnost polova

Horizontalna tema ravnopravnosti polova u Instrumentima vanjskog djelovanja EU definisano je krovnom NDICI regulativom (eng. Neighborhood, Development, and International Cooperation Instrument – Global Europe/ Instrument za susjedstvo, razvoj i međunarodnu suradnju – Globalna Evropa) koja navodi da **programi i akcije trebaju uključiti pitanje rodne ravnopravnosti, te da najmanje 85% novih akcija unutar Instrumenta treba tretirati pitanje ravnopravnosti polova kao glavni ili značajan cilj. Također, najmanje 5% ovih akcija treba postaviti ravnopravnost polova i prava i osnaživanje djevojčica kao glavni cilj. Evropska komisija je dodatno posvećena da do 2025. godine 85% od svih akcija vanjskog djelovanja doprinese ciljevima rodne ravnopravnosti.**

¹⁸ U vodiču je dat opis tri ključna horizontalna pitanja: klimatske promjene i zaštita okoliša, ravnopravnost polova i civilno društvo.

Uzimajući koliki značaj Evropska komisija daje pitanjima **rodne ravnopravnosti**, *ona trebaju biti integrisana u dizajn svake pojedinačne akcije kao horizontalno pitanje*, a ne da se radi samo jedan program usmjeren na ovu temu. Rodna ravnopravnost, treba biti uzeta u obzir kod samog dizajna i pripreme akcije u apsolutno svim sektorima, te se o njoj treba voditi računa i u toku same implementacije.

Kod pripreme akcija ovo znači da najprije treba uraditi procjenu i osigurati da se njenom implementacijom ne naruše postignuća u oblasti rodne ravnopravnosti(eng. *do no harm principle*). Nadalje, trebalo bi identificirati i adresirati pitanja neravnopravnosti i nejednakog položaja za različite polove, te optimizirati prilike kako bi se smanjile nejednakosti i potakla ravnopravnost polova. Ovo se radi u okviru procesa konsultacija u toku pripreme sektorskih akcija (AD), u fazi prije ugovaranja, te u okviru dijaloga tokom implementacije projekata.

Dijelovi Akcionog dokumenta u kojem se obrađuje *gender* analiza odnosno analiza ravnopravnosti polova su: analiza konteksta, analiza problema i procjena rizika. Nadalje, ciljevi vezani za *gender* se navode u interventnoj logici, indikativnim aktivnostima i sekcijskoj koja se odnosi na uključivanje rodne ravnopravnosti. Bitan element kod uključivanja rodne ravnopravnosti je uvođenje indikatora razvrstanih po polu. U Akcionom dokumentu ovi podaci se navode pored analize problema, u sekcijskoj riziku i naučenih lekcija, te nezaobilazno u interventnoj logici i matrici logičkog okvira.

Osnovni IPA III prozor u kojem je zastupljena ova tema je Prozor 1 i oblast vladavine prava i **temeljnih prava** (Prozor 1/Tematski prioritet 5). U svim ostalim prozorima ova tema također treba biti zastupljena kao horizontalno pitanje. U principu, u svim akcijama koje se bave ljudima, ova tema može biti od značaja, npr. u Prozoru 2 značajna je za oblast reforme javne uprave, u Prozoru 4 treba uzeti u obzir potrebe žena u oblastima zapošljavanja, obrazovanja i treninga, potrebe žena poduzetnica, te žena koje se bave poljoprivredom ili vode agri-biznise. Također, u prozoru 5 kod projekata prekogranične saradnje npr. treba uzeti u obzir dnevne i sezonske migracije koje mogu različito uticati na muškarce i žene u smislu mogućnosti učešća u projektnim aktivnostima i sl.

Civilno društvo

Dijalog i saradnja između izvršne i zakonodavne vlasti i civilnog društva jedan je od političkih kriterijuma koje treba ispuniti za punopravno članstvo u EU i predstavlja važan dio strategije proširenja EU na Zapadni Balkan. Ostvarivanje funkcionalnog partnerstva između javnog i civilnog sektora je izazov sa kojim se suočavaju države u procesu pristupanja EU.

Obzirom da je osnaženo civilno društvo ključna komponenta svakog demokratskog sistema i sprječava polarizaciju društva, opći cilj podrške civilnom društvu u periodu 2021-2027 je jačanje participativnih demokratija i procesa usklađivanja sa EU i evropskih integracija u regiji proširenja putem unaprijeđenog doprinosa civilnog društva. Specifični ciljevi iskazani kroz prioritet Prozora 1/tematskog prioriteta 7 su:

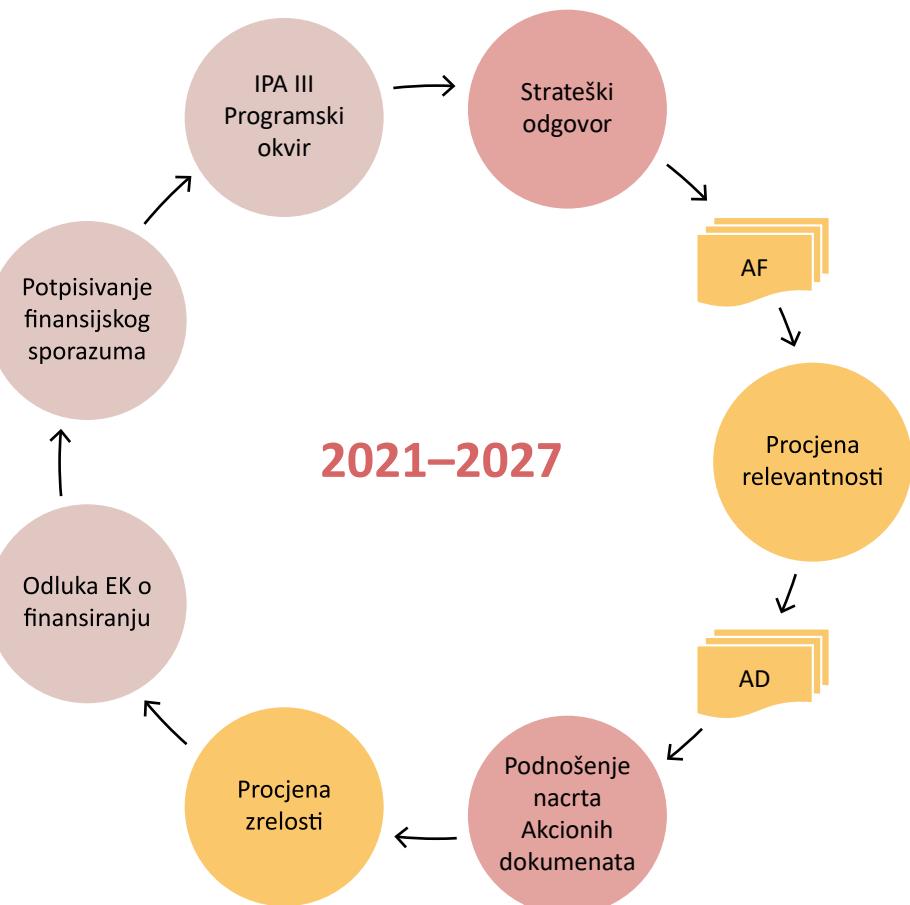
- Jačanje poticajnog pravnog i političkog okuženja i podrška osnovnim potrebama OCD-a,
- Povećanje uloge OCD-a u donošenju odluka i oblikovanju politika u partnerstvu s javnom upravom zasnovanog na povjerenju međusobnom priznanju i u vezi sa zajedničkim interesima,
- Jačanje vještina i kapaciteta OCD-a,
- Razvijanje svijesti javnosti o potrebama i ulozi OCD-a.

2. IPA III proces programiranja i ključni dokumenti

2.1. Proces programiranja

Ciklus IPA III programiranja započinje izradom IPA III Programskega okvira (*Programming Framework, PF*), dokumenta kojeg priprema Evropska komisija, kojim uspostavlja okvir za korištenje pomoći IPA III. IPA III programski okvir je *jedinstveni dokument za sve zemlje korisnice* kojim su definisani opšti ciljevi za sve IPA III prozore, te specifični ciljevi za svaki tematski prioritet. Za utvrđene ciljeve dokumentom se definišu i indikatori za mjerjenje uspješnosti u postizanju zadatih ciljeva. Dokument daje i pregled raspodjele ukupnih sredstava prema IPA III prozorima za period 2021-2027.

Slika 1. Ciklus IPA III Programiranja

Izvor: IPA III Programskega okvir, usvojen decembra 2021

Nakon što EK predstavi IPA III programski okvir, zemlje pripremaju svoj Strateški odgovor koji pokazuju na koji su način njihove politike i cijelodržavne sektorske strategije uskladene sa preporukama i zahtjevima iz procesa proširenja i na koji način one doprinose ciljevima iz IPA III programskega okvira. U Strateškom odgovoru se šire prikazuje na koji način zemlja korisnica kroz svoje strateške dokumente odgovara okviru koji je zadala EK i kako planira koristiti sredstva, a onda taj prijedlog konkretnije razrađuje kroz aneks Strateškog odgovora tj. akcioni fiš (eng. *Action Fiche, AF*).

Akcioni fiš okvirno daje sažeti pregled informacija koje pokazuju da su **ideje o akcijama** koje država korisnica planira implementirati **relevantne**, odnosno da su one koherentne i odgovaraju dokumentima Evropske unije koji se tiču njihove generalne politike proširenja. U prvom dijelu ovog dokumenta svrha je da se pokaže usklađenost cjelodržavnih strateških dokumenata zemlje korisnice i politike proširenja Evropske komisije. U drugom dijelu dokumenta postavlja se osnova za dalji razvoj akcijskog dokumenta, gdje se prikazuje kako bi akcija „tehnički“ izgledala. U drugom dijelu se dakle definisu planirani ciljevi kroz „lanac ciljeva“ (*engl. Results chain*), načini kako bi se ti ciljevi mjerili (objektivno provjerljivi indikatori), te identifikaciju vanjskih faktora koji su neophodni da se dese kako bi predviđena akcija polučila uspjeh (akcija predstavljena u formatu logičkog okvira). Akcioni fiše potom prolaze **procjenu relevantnosti** koju provodi Evropska komisija. Samo akcije koje dobiju odobrenje u ovoj fazi će biti razvijene u pune projekte. Akcije će biti ocijenjene kao **strateški relevantne** kada se utvrdi da doprinose ciljevima **IPA III Programskog okvira**. One također trebaju biti u skladu sa preporukama iz **specifičnih instrumenata procesa proširenja** koji čine: okvir za pregovore, preporuke paketa proširenja (eng. *Enlargement Package*), Program ekonomskih reformi (eng. *Economic Reform Preprogrammes – ERPs*) i ERP političke smjernice koje se zajednički dogovaraju u okviru godišnjih zajedničkih smjernica, zaključci sastanaka koji se organizuju u okviru Sporazuma za stabilizaciju i pridruživanje, kao i Strategija EU – Zapadni Balkan, makroregionalne strategije i cjelodržavni planovi za usvajanje EU *acquis-a*.

Kada Evropska komisija za projektne ideje u akcijskim fišeima da saglasnost, one se dalje razvijaju, odnosno konkretniziraju u Akcijske dokumente (eng. *Action document, AD*) za svaku pojedinačnu programsку godinu. Ako ih država korisnica dobro predstavi, ako su one stvarno zrele, što će EK utvrditi kroz proces procjene zrelosti, dobit će se dalje zeleno svjetlo za naredne korake. **Druga selekcija** koju provodi EK se dakle fokusira na **tehničku zrelost akcija**. Samo akcije koje budu procijenjene kao **dovoljno tehnički zrele** će biti razmatrane za usvajanje odnosno finansijsku podršku.

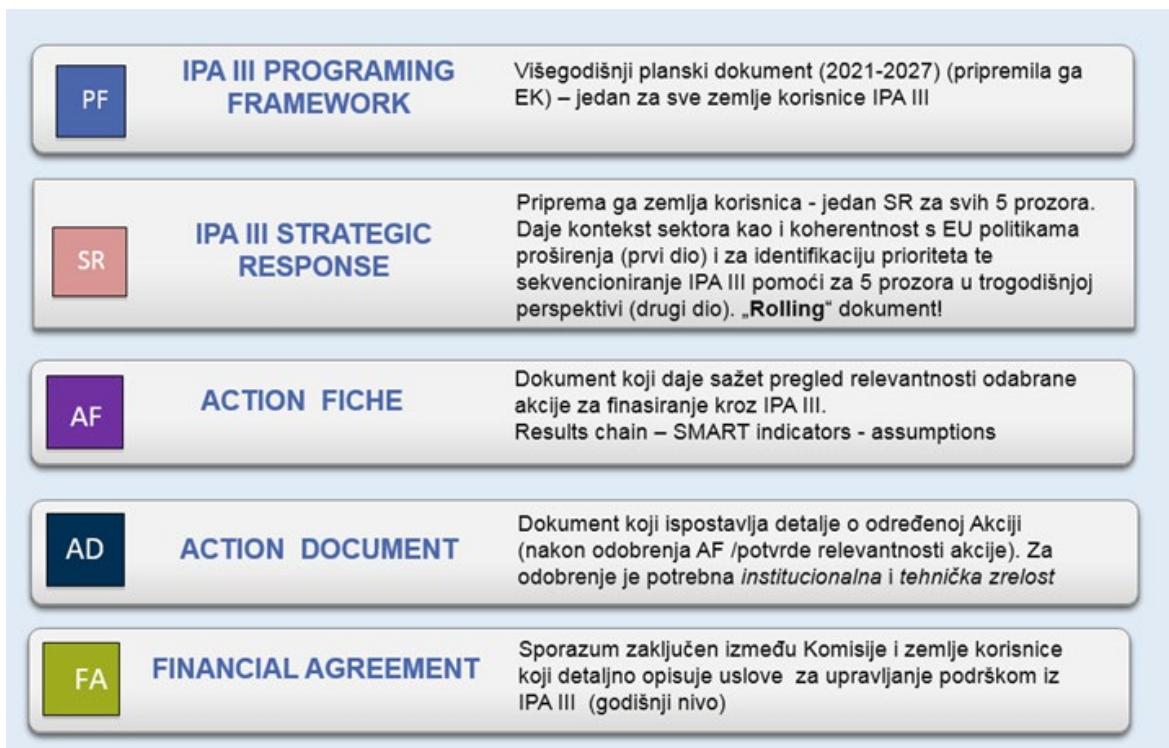
Akcija je zrela kada je većina pripremnih aktivnosti (npr. ocjena uticaja na okoliš, ocjena socijalnog uticaja, *cost-benefit* analiza, pripremljeni nacrti tenderske specifikacije itd.) finalizirana. Akcije koje budu procijenjene kao nezrele, ali ipak strateški relevantne ostaju na listi za usvajanje u narednim fazama (npr. naredne programske godine).

Na osnovi procjene zrelosti za akcije koje su već prošle procjenu relevantnosti, Evropska komisija će donijeti odluku o finansiranju i **predstaviće finansijski ugovor** koji potpisuje zemlja korisnica. Ovaj ugovor uključuje informacije pod kojim uslovima država treba, i može da provodi intervencije predstavljene u akcijskim dokumentima. Kod donošenje odluke o finansiranju EK uzima u obzir i komplementarnost sa ranijom finansijskom pomoći.

Finalna selekcija akcija za finansiranje također uzima u obzir i **procjenu napretka IPA III korisnika** u procesu proširenja i posvećenosti reformama, sa posebnim naglaskom na ključne oblasti. EK zadržava pravo da **uskrati finansiranje** za akcije koje su ocijenjene i kao relevantne i kao zrele u slučaju **nedostatka napretka ili nazadovanja u implementaciji reformi** koje su važne za procese pristupanja (kao npr. izostanak napretka u oblasti „*fundamental first*“, vladavina prava i jačanje javne uprave)

2.2. Ključni dokumenti u procesu planiranja i programiranja IPA III pomoći

Slika 2. Prikaz „hijerahije“ ključnih dokumenata IPA III

Izvor: Trenerски materijal za radionice pripremljene za OCDa

2.2.1 IPA III programski okvir (PF, engl. *IPA III Programming Framework*)

IPA III programski okvir je sveobuhvatni strateški dokument Evropske komisije za korištenje EU fondova u zemljama korisnicama IPA III za period 2021-2027. Radi se o višegodišnjem planskom dokumentu koji predstavlja jedinstvenu strategiju Evropske komisije za korištenje IPA III pomoći u procesu pristupanja. Pripremljen je u saradnji i dijalogu sa Evropskim Parlamentom, te baziran na komunikaciji EK “Jačanje procesa pristupanja – kredibilna EU perspektiva za Zapadni Balkan” kojom je naglašena potreba da se partneri u procesu pripreme za ispunjavanje svih zahtjeva proširenja. Dokument uzima u obzir i revidiranu metodologiju proširenja iz marta 2020. godine koja se u IPA III najbolje odražava kroz uvedeni princip dodjele sredstava bazirano na uspješnosti u provođenju reformi.

Za razliku od IPA I i IPA II strateških dokumenata, koji su bili rađeni za svaku zemlju korisnicu IPA pojedinačno, IPA III strateški okvir sada obuhvata sve zemlje korisnice u jednom jedinstvenom dokumentu. Potrebno je naglasiti da ovaj dokument daje osnovu za izradu svih dalnjih planskih i programske dokumenata IPA III. Također, ovaj dokument je povezan sa Ekonomskim i investicionim planom za Zapadni Balkan (EIP) i podržava implementaciju njegovih ključnih inicijativa. IPA III programski okvir je fokusiran tematski, kako na **prozore**, tako unutar prozora na uže segmente tih tema, odnosno na **tematske prioritete**. Dakle, fokusiran je na teme, a ne na države korisnice, te niti jednoj državi zainteresiranoj za dalji proces pristupanja, nije unaprijed utvrđena indikativna alokacija finansijskih sredstava, odnosno raspoloživi budžet. Drugim riječima, ne postoji nikakva sigurnost da će podrška biti dodijeljena, kao ni u kojem iznosu. U IPA III je uveden princip **dodjele sredstava prema uspješnosti** tj. korisnik koji dobro predstavi rješavanje nekih pitanja unutar određene teme, će biti i finansiran.

2.2.2 Strateški odgovor (SR, eng. Strategic Response)

Svaka zemlja korisnica u odnosu na predloženu strategiju Evropske komisije za korištenje IPA III pomoći predstavljenu kroz IPA III programski okvir, priprema svoj Strateški odgovor (SR, eng. *Strategic Response*) kojim opisuje na koji način planira iskoristiti ponuđene prilike za finansiranje u različitim prozorima unutar IPA III programskog okvira. Ovim dokumentom se opisuje kako zemlja korisnica planira da koristi IPA III finansijsku pomoć za doprinos opštem i specifičnim ciljevima navedenim u IPA III programskom okviru.

Dokument sadrži listu planiranih akcija za finansiranje unutar svakog IPA prozora čime se predstavlja konkretni način na koji se planiraju koristiti IPA III sredstava. Ono što je bitno naglasiti jeste da država korisnica ne mora planirati pomoć u svim IPA III prozorima. Dakle, ne moraju svi prozori biti prioritetni. Državi korisnici je ostavljeno da ona definiše svoje prioritete, tako da se pomoć može fokusirati samo na jedan prozor, ali može biti planirana i za sve ili samo za neke prozore. Također, niti svi tematski prioriteti u okviru jednog prozora ne moraju biti zastupljeni u godišnjem programiranju, odnosno ne mora pomoć biti ravnomjerno raspoređena po svim prozorima.

Strateški odgovor je jedan „radni“ (eng. *rolling*) dokument, koji zemlja korisnica ažurira svake godine. Ažuriranje se radi s obzirom na iskustva i uspjehe u programiranju svake godine, uzimajući u obzir napredak u pojedinim sektorima i potrebu za usklađivanjem sa strateškim dokumentima i njihovim razvojem. Strateški odgovor sadrži između ostalog i *Listu akcija za podršku kroz IPA III 2022-2025* – za planirane akcije za naredne dvije godine (npr. IPA 2022 i IPA 2023) navode se naslov i kratki sažetak, te se dodatno popunjava i akcioni fiš (AF) koji sadrži i logičku matricu. Za planirane akcije za treću i četvrtu godinu (npr. IPA 2024 i IPA 2025) daje se samo naznaka koje su to akcije, odnosno navodi se samo naziv planiranih akcija. Također popunjava se i AF koji koji zahtijeva manje informacija (npr. nije potrebno razviti logičku matricu) u odnosu na prve dvije godine programiranja.

2.2.3 Akcioni fiš (AF, eng. Action Fiche)

Akcioni fiš sadrži tabelarni prikaz osnovnih podataka o akciji:

- radni naslov,
- veza sa specifičnim instrumentima procesa proširenja,
- veza sa državnim, regionalnim i globalnim strategijama,
- koherentnost sa sektorskim pristupom,
- regionalna dimenzija akcije i indikativna vrijednost takve akcije (budžet),
- okvirne informacije o modalitetima implementacije.

Slika 3. Ključni dio AF template – kriteriji procjene relevantnosti

	Indicative title of the Action	
	Key thematic priority	[Indicate section from IPA III Programming Framework in annex]
CRITERIA FOR RELEVANCE ASSESSMENT	Links with specific policy instruments of the enlargement process	<p>[Indicate how the action is linked with specific policy instruments of the enlargement process, such as:</p> <ul style="list-style-type: none"> • the Western Balkans Strategy (where applicable); • the recommendations of the Enlargement Package; • the negotiating framework (where applicable); • the Economic Reform Programmes (ERPs) and the policy guidance agreed annually in the joint conclusions; • the conclusions of the meetings organised in the context of the Stabilisation and Association Agreement; • the National Plan for the Adoption of the Acquis (where applicable). <p>[In case of investment projects, the link to the relevant sectorial reforms should also be highlighted]</p>
	Links with national, regional and global strategies	
	Coherence with the Sector Approach	[Specify how the action contributes to implementation of sector approach or addresses the remaining challenges]
	Regional dimension	[Indicate if this Action has a regional dimension and can be tackled through the multi-country programme]

Izvor: IPA III AF template, 2022

Verzije AF za akcije planirane u narednom dvogodišnjem periodu sadrže i matricu logičkog okvira kojom se utvrđuje interventna logika akcije (definišu se opšti i specifični cilj akcije, te očekivani rezultati), te se definišu indikatori za mjerjenje napretka u postizanju ciljeva, kao i vanjske pretpostavke koje se trebaju ostvariti kako bi došlo do ostvarenja planiranih ciljeva. Matrica logičkog okvira (LFM) je srž svake akcije koja ispostavlja sve njene bitne elemente u tabelarnoj formi. Opis formata LFM-a je dat u daljem tekstu u dijelu koji opisuje elemente Akcionog dokumenta.

2.2.4. Akcijski dokument (AD, engl. Action Document)

Akcijski dokument (AD) je osnovni dokument za izradu godišnjeg IPA III Akcijskog plana. Sadrži podatke o svakoj akciji koja će postati dio Akcijskog plana. AD je razvijen na osnovi odobrenog AF koji je zadovoljio princip relevantnosti i predstavlja sastavni dio godišnjeg programskog paketa (Akcijski plan) države korisnice IPA III. Izrada AD spada u domen odgovornosti nadležnog resornog ministarstva kao Koordinirajuće institucije (KI) kroz inkluzivan proces konsultacija sa ključnim akterima u sektoru okupljenim u sektorskoj radnoj grupi kao učinkovitom operativnom mehanizmu za sektorsko strategijsko planiranje i programiranje IPA III pomoći u zemlji korisnici. **Akcija** je povezan skup međusobno usklađenih aktivnosti preduzetih za postizanje utvrđenog cilja. Za ove aktivnosti se daje procjena ukupnog troška, te određuje vremenski raspored provođenja i parametri izvođenja. Kako bi se odobrila finansijska potpora za Akciju koja je prezentirana u Akcijskom dokumentu neophodno je da ona pored principa **relevantnosti** zadovljava i **princip zrelosti**.

Pitanje zrelosti akcija je uvijek bilo značajno kod planiranja i programiranja IPA pomoći, s tim da je ovaj aspekt spremnosti akcije za provedbu dobio na značaju u IPA III gdje se ovo pitanje tretira dosta ozbiljnije i formalnije. Imamo dva osnovna aspekta zrelosti. Prvi se odnosi na institucionalni aspekt i pitanje koji su **kapaciteti institucije** da može prihvati sve ono što proizvede jedna akcija, kao naravno i pitanje da li ima kapacitete da učestvuje u samoj provedbi akcije. Drugi aspekt je tehnička zrelost koji podrazumijeva da bi svi **prateći dokumenti** neophodni za tendersku proceduru trebali biti **pripremljeni** za predloženu akciju (ToR, tehnička specifikacija, premjer radova i sl.).

Obrazac AD daje detaljne smjernice za svaki pojedini naslov i utvrđuje maksimalnu dužinu teksta za svako poglavlje kao i format, vrstu i veličinu fonta. U nastavku je dat kratak pregled ključnih podnaslova sa naznakama informacija koje je potrebno predstaviti u ključnim sekcijama.

1. Sinopsis

1.1. Tabelarni sažetak akcije

1.2. Tekstualni sažetak akcije

Prvi dio AD-a odnosi se na kratak opis akcije, koji se prikazuje na dva načina. Najprije, kroz tabelu koja je zadata, predstavljaju se ključne informacije u vezi planirane akcije uključujući: naslov akcije; državu u kojoj se akcija implementira; relevantan programski dokument, prozor i tematski prioritet na koji se akcija odnosi; ciljeve održivog razvoja kojima akcija doprinosi; pregled različitih EU političkih ciljeva (okoliš, rodna ravnopravnost itd.) za koje je potrebno naznačiti da li ih akcija uopšte tretira i ako da u kojem obimu (kao značajan ili kao glavni cilj); informacije o budžetu; načinu provođenja; vezu sa Evropskim i investicionim planom za Zapadni Balkan; datume kada je predviđeno potpisivanje finansijskog sporazuma, zaključivanje pojedinačnih ugovora i finalni datum za implementaciju finansijskog sporazuma.

Pored ovog tabelarnog sažetka, koji daje osnovne informacije o akciji u prvom dijelu se daje i kratki, sažeti, tekstualni prikaz akcije na pola stranice. Ovaj dio dokumenta se popunjava na samom kraju pripreme, kada su ostali dijelovi AD već završeni. U sažetku se opisuju opšti i specifični cilj akcije i daje objašnjenje zašto je ova akcija određena kao najrelevantnija u dатој oblasti.

2. Obrazloženje (maksimalno 5 stranica)

2.1. Analiza konteksta

2.2. Analiza problema po oblastima podrške

Uzimajući u obzir da je svaka Akcija odgovor na neki postojeći problem u sektoru, u AD je potrebno uraditi prije svega analizu konteksta. Potrebno je prikazati u kakvom to okruženju predlažemo akciju, koji su uslovi unutar zemlje, kakva je generalno situacija u datom sektoru, te kakva je situacija u regiji, s obzirom na ono što želimo poduzeti. Također, potrebno je uključiti reference na IPA III Programski okvir i Strateški odgovor kojim se pokazuje povezanost planirane akcije sa ovim dokumentima. Potrebno se referisati i na Zelenu agendu za Zapadni Balkan, kao i na Ekonomski investicioni plan.

Nadalje je potrebno konkretniji prikazati analizu zašto radimo predloženu akciju, odnosno koje specifične probleme akcija nastoji riješiti. U ovom dijelu se prikazuju konkretni problemi koje će akcija adresirati. Koliko je moguće u ovom dijelu AD treba prikazati ekonomске, društvene, okolišne i klimatske aspekte tih problema. Posebice je potrebno obratiti pažnju na rodnu analizu¹⁹ kojom se identificuju razlike između žena i muškaraca, u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjelje moći u nekom datom kontekstu. Također, treba identificirati ključne zainteresovane strane koje su najviše pogodjene opisanim problemima. Potrebno je uraditi analizu njihove uloge, mandata i kapaciteta, te nije dovoljno samo napraviti listu zainteresovanih strana.

¹⁹ Postupak provođenja rodne analize i praktični alati za njen sprovodenje i način urodnjavanja (eng. *gender mainstreaming*) dokumenata IPA III programiranja su prikazani u drugom dijelu ovog dokumenta. Navedene pomoćne liste pitanja korisno je primjenjivati tokom cijelog procesa izrade akcionog dokumenta, kako bi se urodnjavanje uvelo od samog početka procesa izrade programa/akcije.

3. Opis akcije (maksimalno 4 stranice)

Opis akcije podrazumijeva opis interventne logike (veza izmedju ciljeva razlicitog nivoa: opšti cilj, specifični cilj i rezultati odnosno IPA III terminologijom rečeno između *impact-a*, *outcome-a* i *output-a*), kratki opis indikativnih aktivnosti kako bi se vidjelo kako će one kada se implementiraju dovesti do rezultata; te opis horizontalnih tema i način kako akcija utiče na njih (*mainstreaming*). U ovoj konkretnoj sekciji AD-a obavezno se navode dalja bitna razmatranja oko sljedećih tema:

Zaštita okoliša, klimatske promjene i biodiverzitet

Generalno, u ovom dijelu se navode informacije o tome da li i na koji način predložena akcija ima uticaj na okoliš i koje mjere za smanjenje negativnog uticaja će biti preuzete. Potrebno je navesti naredne korake u vezi sa pripremom strateške okolišne procjene (SEA), analize uticaja na okoliš (EIA), te ocjene klimatskih rizika (CRA) ako je njihova izrada planirana i bitna za predloženu akciju. Potrebno je navesti i kako će rezultati ovih analiza biti uzeti u obzir kod dizajna i implementacije akcije.

Ravnopravnost polova i osnaživanje žena i djevojčica²⁰

U ovom dijelu potrebno je objasniti povezanost između otvorenih pitanja identificiranih u analizi problema vezano za pitanje ravnopravnosti polova i načina kako ih ova akcija adresira. Potrebno je utvrditi da li je ravnopravnost polova osnovni cilj akcije, što se označava sa G2, da li je ravnopravnost polova značajan cilj akcije, što se označava sa G1 ili akcija uopšte ne tretira ovo pitanje, što se označava sa G0. U posljednjem slučaju neophodno je dati potrebno objašnjenje.

Dodatno, mogu se dati i pojašnjenja vezano za teme: *Ijudska prava; invalidnost; demokratija; mir i otpornost; smanjenje rizika od prirodnih katastrofa*

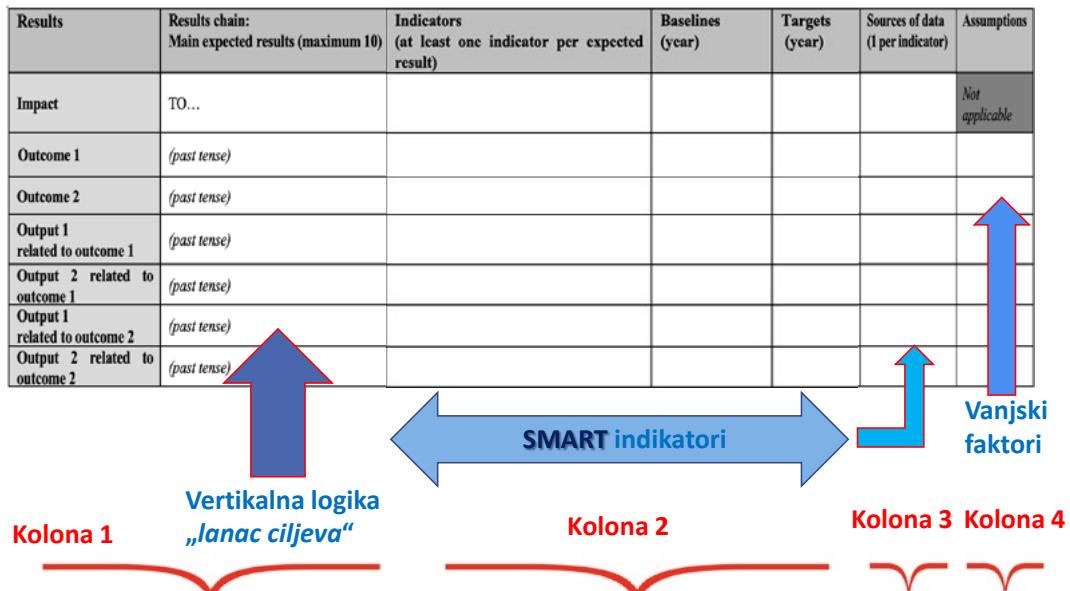
Potrebno je navesti informacije kako ova akcija adresira pitanja od značaja za ljude koji pripadaju ranjivim i marginaliziranim grupama, kako akcija promoviše otpornost, prevenciju konflikta i mir, nediskriminaciju po bilo kojoj osnovi i gdje je relevantno kako uključuje pitanje prevencije prirodnih katastrofa. Treba objasniti kako će ova pitanja biti integrisana u dizajn i implementaciju akcije.

Pored ovoga, u ovoj sekciji se opisuju i naučene lekcije iz ranije implementiranih EU i drugih projekata u dotoj oblasti. Suština je da se opiše šta kod ranije implementacije sličnih akcija nije funkcionalo i šta je u dizajnu ove akcije planirano kako bi se slični problemi u implementaciji izbjegli. Ukoliko je za prethodni projekt izvršen monitoring ili evaluacija, koriste se nalazi iz izvještaja eksperata. Ovdje nije potrebno da se opisuju prethodni projekti, njihovi ciljevi i sl.već da se prenesu dobre i loše prakse i opiše **šta će akcija raditi drugačije kako bi se prevazišli identifikovani izazovi** (naučene lekcije).

²⁰ Postupak provodenja rodne analize i praktični alati za njeno sprovođenje i način urodnjavanja (eng. *gender mainstreaming*) dokumenata IPA III programiranja su prikazani u drugom dijelu ovog dokumenta

Indikativna logička matrica (*Log frame matrix*)

Slika 4. Format Logičke matrice iz AF/AD

Izvor: Formati IPA III AF/AD, trenerski materijali za radionice pripremljene za OCD

Lanac ciljeva (*Results chain*)²¹

Prva kolona logičkog okvira se zove interventna logika ili lanac ciljeva (results chain).

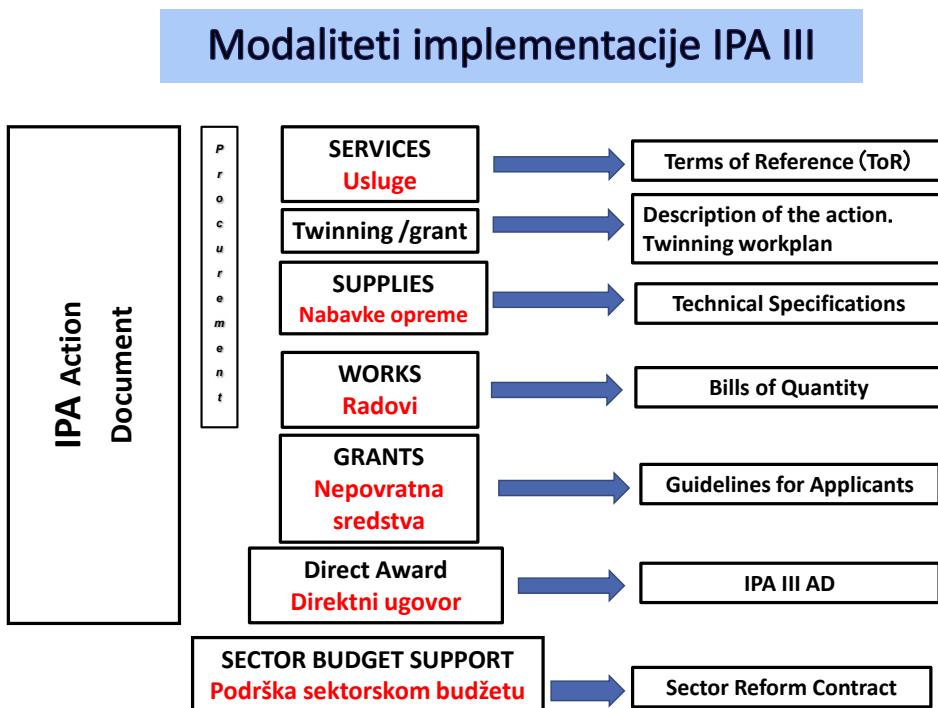
- **Opšti cilj (Impact)** je dugoročna promjena kojoj projekat doprinosi na državnom, regionalnom ili sektorskom nivou; Tamo gdje je moguće treba ga preuzeti iz Programskog okvira za tematski prozor; Dovoljan je jedan opšti cilj. Moguće uvesti dva opšta cilja: „*intermediate*“ (srednjoročni) i „*long term*“ (dugoročni); Prilikom formulacije izbjegavati termine kao npr. „doprinosi“ – *contribute to*; Akcija ima indirektni uticaj opšti cilj;
- **Specifični cilj (Outcome)** je kratkoročna do srednjoročna promjena u efektima na društvo, ekonomiju, okoliš ili promjena u ponašanju ciljane grupe; Projekat nema direktnu kontrolu nad ovom promjenom. **Direktni uticaj intervencije**; Ograničavamo broj specifičnih ciljeva na **2 do 3**;
- **Rezultati (Outputs): Direktne koristi** od poduzetih aktivnosti (direktni ishod poduzetih aktivnosti); Pod **direktnom kontrolom** onih koji provode i korisnika; Rezultati nisu aktivnosti;

4. Aranžmani za implementaciju

U ovoj sekciji AD se daju informacije o modelima implementacije projekta i budžetu. Najčešći modaliteti implementacije uključuju: direktni menadžment (grantove i nabavke); indirektni menadžment sa državom članicom, trećom zemljom ili međunarodnom organizacijom, te indirektni menadžment sa zemljom korisnicom; Budžet se prezentira u tabeli. Daje se presjek iznosa planiranog budžeta po specifičnim ciljevima i implementirajućim modalitetima.

²¹ Način urodnjavanja ciljeva prezentiranih u logičkoj matrici prikazani su u Aneksu I: Pomoćna lista pitanja za urodnjavanje (gender mainstreaming). U listi su navedena pitanja kojima se vrši urodnjavanje u odnosu na opšti cilj, specifične ciljeve programa/akcije i rezultate.

Slika 5. Različiti modaliteti implementacije IPA III

Izvor: Trenerски материјали за радionicu припремљену за OCD

Pored gore navedenih sekcija formata AD, potrebno je dati dodatne opise u vezi mjerjenja uspješnosti akcije kroz monitoring, evaluaciju i reviziju.

Posebna sekcija je predvidjena za komunikacije i vidljivost i opis održivosti akcije (uključiti barem neke od ključnih faktora koji utiču na održivost, kao što su vlasništvo korisnika, institucionalni upravljački kapaciteti, resursi koji se planiraju uložiti u održavanje rezultata i sl.).

2.3 IPA III koordinirajuća (institucionalna) struktura

Neophodno je da svaka zemlja korisnica uspostavi institucionalnu strukturu za planiranje i programiranje IPA pomoći na temelju IPA III regulative i prema principima primjene sektorskog pristupa. Ova struktura je neophodna kako bi se osigurala efikasna priprema IPA III dokumenata u skladu sa programskim kalendarom kojeg utvrđuje Evropska komisija, te neophodna kvaliteta tih dokumenata sa obzirom na tehničke zahtjeve koje je potrebno ispuniti (**relevantnost i zrelost**). IPA III regulativom definisano je da će Državni IPA koordinator biti glavni partner Komisiji za cjelokupni proces koordinacije programiranja, praćenja implementacije, evaluacije i izvještavanja o IPA III pomoći, te je ova funkcija ključna u procesima planiranja i programiranja IPA III.

IPA III institucionalna struktura, prema kriterijima sektorskog pristupa, uključuje i funkciju sektorske koordinirajuće institucije (SKI), te sektorske radne grupe (SRG). Sektorska koordinirajuća institucija koordinira konsultacije među ključnim relevantnim institucijama u sektoru, s donatorskom zajednicom i organizacijama i pojedincima iz civilnog društva u cilju izrade pojedinačnih IPA III planskih i programskih dokumenata. Odgovorna je u svom sektoru za sprovedbu kalendarza za programiranje koji priprema DIPAK sljedeći smjernice EK. Sektorske radne grupe predstavljaju tehnički/ekspertske forum za dijalog svih relevantnih zainteresiranih strana o IPA III sektoru u okviru kojih se obezbjeđuju neophodni stručni inputi za izradu IPA III dokumenata (SR, AF, AD).

Članovi SRG trebaju biti :

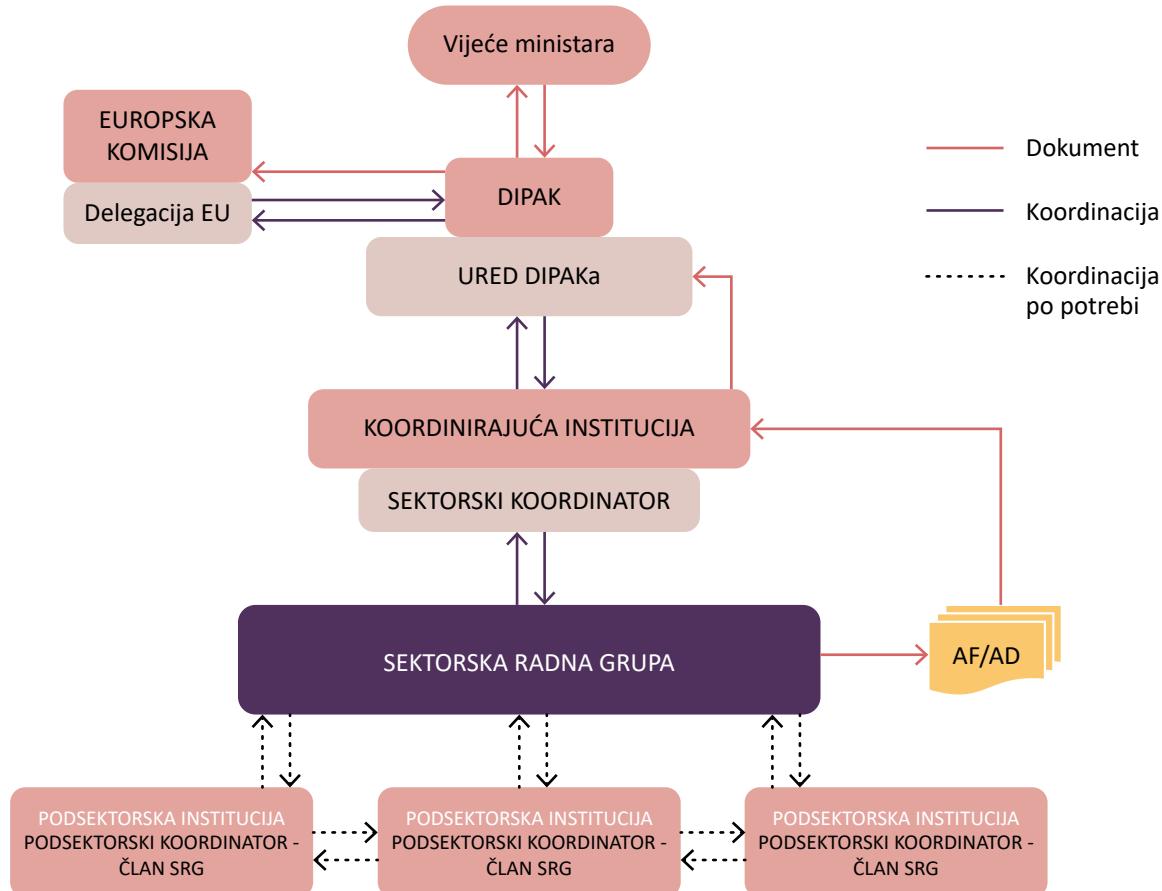
- predstavnici relevantnih institucija za odgovarajući prozor, tj. tematski prioritet
- predstavnici institucija za horizontalna pitanja
- **civilno društvo** (predstavnici OCD-a čija je misija vezana za odgovarajući prozor/tematski prioritet i mogu dati validne inpute u procesu planiranja i programiranja IPA III pomoći)

Članovi SRG daju neophodne stručne doprinose u zadatom formatu i u određenom roku kako bi se osigurala revizija SR i izrada AF ili AD.

Javnoj administraciji i donosiocima odluka u BiH predстоји posao da uspostave IPA III koordinirajuće (institucionalne) strukture u skladu sa relevantnom IPA regulativom (obaveza proizišla potpisivanje i ratificiranjem Finansijskog okvirnog sporazuma o partnerstvu u okviru IPA III)

Mogući model IPA III institucionalne strukture u skladu sa FFPA i kriterijima sektorskog pristupa (preuzeto iz modela IPA II strukture za pripremu Sektorskog planskog dokumenta)

Slika 6. Mogući model IPA III institucionalne strukture u skladu sa FFPA i kriterijima sektorskog pristupa

Izvor: Preuzeto iz modela IPA II strukture za pripremu Sektorskog planskog dokumenta, DEI 2016

3. Kratko podsjećanje na ključne novine u IPA III

- **IPA III struktura**

IPA III je podijeljena u pet tematskih prozora/windows:

- Prozor 1 - Vladavina prava, temeljna prava i demokratija
- Prozor 2 - Dobra uprava, usklađenost sa *Acquise*, dobrosusjedski odnosi i strateška komunikacija
- Prozor 3 - Zelena agenda i održiva povezanost
- Prozor 4 - Konkurentnost i inkluzivan rast
- Prozor 5 – Teritorijalna i prekogranična saradnja

- **Finansijske alokacije**

Iznos IPA III sredstava nije utvrđen unaprijed za svaku državu, već su iznosi definisani po prozorima ukupno za sve zemlje korisnice (14.2 mlrd. eura). Rasподjela finansijskih alokacija se bazira na principu uspješnosti zemlje u provođenju reformi u procesu evropskih integracija. Prema principu fer rasподjele, kod dodjele sredstava također se uzima u obzir specifičnost situacije u svakoj zemlji korisnici i njeni kapaciteti za njihovu apsorpciju.

- **Sektorski pristup**

Kroz sektorski pristup (eng. *Sector Wide Approach*) Evropska komisija nastoji podržati razvoj cjelodržavnih politika i usmjeriti pomoći na provođenje ključnih sektorskih reformi, čime se osigurava da se provedbom projekata ostvari značajan uticaj na nivou sektora. Izbjegava se fragmentacija pomoći i priprema pojedinačnih, manjih akcija. Pored razvijanja cjelodržavnih sektorskih strategija, što je prvi kriterij sektorskog pristupa, neophodno je i uspostavljanje funkcije vodeće sektorske institucije (drugi kriterij) koja je zadužena za sektorskiju koordinaciju i koordinaciju sa donatorima (treći kriterij). Cilj sektorske koordinacije je da se pokrene dijalog na sektorskom nivou, uključujući i sa civilnim društвom, a u okviru kojeg će se kroz koordinaciju sa donatorima osigurati da se za identifikovane potrebe obezbijede sredstva iz različitih izvora, te da se izbjegne preklapanje ili duplicitiranje pomoći. Suštinski, sektorski pristup treba omogućiti da zemlja preuzme vlasništvo u procesu provedbe sektorskih reformi, te efikasno iskoristi različite izvore finansiranja koje joj za tu svrhu stope na raspolaganju.

Dok je u IPA II Evropska komisija podržala uvođenje sektorskog pristupa, u IPA III je naglašen značaj primjene sektorskog pristupa kroz povezivanje procesa strateškog planiranja u zemlji, izrade kvalitetnih cjelodržavnih strategija, koje služe kao temelj za predlaganje akcija za finansiranje kroz IPA instrument. U IPA III naglasak je na kvaliteti ovih strategija koje trebaju imati definisane akcione planove, utvrđene sisteme za praćenje i definisane budžete.

- **IPA III programski okvir**

Jedinstveni dokument kojim se definišu ciljevi IPA III za sve zemlje korisnice za cijeli finansijski period 2021-2027. Dokument izrađuje Evropska komisija i njime utvrđuje okvir za korištenje IPA III u zemljama korisnicama, tj. definiše prioritete pomoći po prozorima i tematskim prioritetima, te indikatore kojima će se napredak u postizanju zadanih ciljeva mjeriti.

- **IPA III Strateški odgovor**

Svaka država priprema Strateški odgovor na IPA III programske okvir kojim utvrđuje na koji način planira iskoristiti prilike ponuđene IPA III programskim okvirom za podršku provođenju reformi u različitim sektorima koje su neophodne za dalje napredovanje na putu evropskih integracija. Dokumentom se najprije opisuje strateška osnova za predlaganje akcija, a zatim ukratko predstavljaju i prijedlozi akcija za naredni četverogodišnji period u formi koja je data u aneksu dokumenta tj. u formi Akcionih fiševa.

- **Strateška relevantnost i tehnička zrelost akcija**

U ciklusu programiranja Evropska komisija provodi dvije vrste procjene akcija predloženih za finansiranje. Prva procjena se odnosi na stratešku relevantnost i utvrđivanje povezanost predloženih akcija sa ciljevima IPA III programskog okvira i instrumentima EU politike proširenja od koje zavisi da li će akcija koja je ukratko bila predstavljena u formi Akcionog fiševa biti predložena za detaljnu razradu u formi Akcionog dokumenta.

Slika 7. Uslovi za tehničku zrelost IPA akcija

Tehnička zrelost

Za ugovore o uslugama (service contract):

- Postoji adekvatan zakonski i institucionalni okvir;
- Dovoljno zaposlenih da preuzmu rezultate projekta i održavaju ih;
- **Pripremljen ToR**

Za ugovore o radovima (work contract):

- Postoji adekvatan zakonski i institucionalni okvir;
- Pripremljene **studije izvodljivosti; okolišne studije, tehnički dizajn radova i sl.**
- Riješeni **imovinsko-pravni odnosi i uredna pravna dokumentacija;**
- Osigurano sufinansiranje
- Obezbijedjeno održavanje objekta/infrastrukture

Za ugovore o nabavkama (supply contract):

- Postoji adekvatan zakonski i institucionalni okvir;
- **Pripremljena tehnička specifikacija za predmet nabavke** (npr. oprema za laboratorije);
- Izvršeno **istraživanje tržišta;**
- Pripremljen biznis plan za korisnika

Za grantove:

- Postoje **smjernice za aplikante** za objavu javnih poziva;
 - Za Twinninge: urađeni **nacrti Twinning Fichea**
- Indirektni menadžment sa državom članicom, međunarodnom organizacijom i sl.**
- Postoji nacrt Opisa akcije;
 - Postoje nacrti ugovora ;

Izvor: Trenerски материјали за радionице припремљене за OCD

Druga procjena se odnosi na procjenu tehničke zrelosti akcije tj. spremnosti da njena implementacija započne relativno brzo nakon usvajanja tj. potpisivanja finansijskog sporazuma. Trebalо bi da su svi preduslovi neophodni za početak implementacije zadovoljeni u momentu završetka pripreme Akcionog dokumenta kako bi on ušao u godišnji akcioni plan ili paket projekata koji će EK finansirati za određenu godinu. U slučaju da akcija zadovolji i kriterije strateške relevantnosti i tehničke zrelosti, Evropska komisija može donijeti odluku da je finansira. Međutim kod konačne odluke EK također uzima u obzir i generalni napredak zemlje u provođenju reformi na koje se obavezala u procesu evropskih integracija.

II DIO

**Praktični alati za urodnjavanje
(eng. *gender mainstreaming*)
dokumenata IPA III programiranja**

1. Urodnjavanje (*gender mainstreaming*) u IPA programiranju

Urodnjavanje ili uvođenje rodne perspektive u glavne tokove društva (*eng. gender mainstreaming*²²) kao koncept prvi put je predložen još 1985. godine na Trećoj svjetskoj konferenciji žena u Nairobi. U periodu od narednih deset godina ova ideja je razvijana od strane Ujedinjenih nacija, te je zvanično predstavljena na Četvrtoj svjetskoj konferenciji žena u Pekingu 1995. godine.

Urodnjavanje (gender mainstreaming) se najjednostavnije može predstaviti kao strategija za postizanje ravnopravnosti polova, jer u svim oblastima djelovanja u fokus dovodi rodnu perspektivu. Riječ *mainstreaming* je teško prevesti naš jezik, a da ona zadrži svoje autohtono značenje koje se odnosi na pokušaj da se pitanja ravnopravnosti uvedu u sve glavne tokove (*mainstream*) društva. Dakle, da se ovim pitanjima ne treba baviti posebno, već unutar svake oblasti pitanja rodne ravnopravnosti trebaju biti zastupljena. Kako je ranije navedeno, *gender mainstreaming* se na naš jezik prevodi kao „pristup baziran na *gender-u*“, „rodno osviještena politika“ ili „integracija perspektive rodne ravnopravnosti“, što je termin koji ćemo pored termina *urodnjavanje* koristiti za potrebe ove publikacije.

Definisanje urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) se uglavnom naslanja, i u skladu je, sa zvaničnom definicijom ovog koncepta koju je dao Ekonomski i socijalni komitet UN-a 1997. godine: „Uvođenje rodne perspektive u glavne tokove je proces ocjene posljedica svih planiranih mjera, uključujući propise, politike i programe, u svim oblastima i na svim nivoima, po žene i muškarce. Riječ je o strategiji kojom pitanja koja se odnose na žene i na muškarce, kao i njihova iskustva postaju integralni dio razvoja, sproveđenja, praćenja i evaluacije politika i programa u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama, tako da žene i muškarci imaju koristi u istoj mjeri i kako se neravnopravnost ne bi reprodukovala. Konačni cilj je ostvarivanje rodne ravnopravnosti“ (UN, 1997).

Druga značajna i opšteprihvaćena definicija je ona koju je dao Savjet Evrope, u kojoj se urodnjavanje (*gender mainstreaming*) označava kao „(re)organizacija, unapređenje, razvoj i evaluacija procesa politika, tako da perspektiva rodne ravnopravnosti bude inkorporirana u sve politike, na svim nivoima i u svim fazama, od strane aktera koji su uobičajeno uključeni u proces donošenja odluka“.

Promovisanje rodne ravnopravnosti postaje prioritet svih akcija. Stoga je urodnjavanje obavezan segment u izradi svakog programa/akcije koji će se finansirati iz IPA III pomoći namijenjenog zemljama koje su u procesu pridruživanja EU. Akcioni dokument koji se izrađuje kao projektni prijedlog sadrži obavezan dio urodnjavanja, koji se opisuje u posebnom poglavlju²³.

22 Termin *gender mainstreaming* na jezicima naroda u Bosni i Hercegovini prevodi se različito. Za potrebe ovog vodiča koristiće se termin *urodnjavanje*. Indeks pojmove (riječnik) iz oblasti rodne ravnopravnosti na jezicima i pismima naroda Bosne i Hercegovine dostupan je na zvaničnoj internet stranici Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost (EIGE) na sledećim linkovima: <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=bs>, <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=hr>, <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=sr-Cyrl-BA>, <https://eige.europa.eu/thesaurus?lang=sr>

23 Urodnjavanje se opisuje u poglavlju 3.4 Akcionog dokumenta. U zavisnosti od sektora za koji se program priprema urodnjavanje se predstavlja u dijelu 3.4. ili 3.5. AD.

1.1 Alati za urodnjavanje/integriranje rodne perspektive (gender mainstreaming)

Za urodnjavanje (integriranje rodne perspektive) koriste se alati koje treba shvatiti kao operacionalizovane instrumente za urodnjavanje koji se mogu koristiti odvojeno ili se mogu kombinovati kako bi se oblikovali različiti programi, u smislu ciljeva, pristupa i dimenzija.²⁴

Alati koji se koriste za urodnjavanje su:

1. **Statistički podaci razvrstani prema polu** (*eng. gender disaggregated data*) koji podrazumijevaju prikupljanje podataka i njihovo razvrstavanje po polu/rodu sa svrhom omogućavanja socioekonomske rodne analize po različitim oblastima. Zakon o ravnopravnosti polova Bosne i Hercegovine propisuje obavezu nadležnih institucija za vođenje i prikupljanje statističkih podataka razvrstanih prema polu. Ovi podaci čine osnovu za izradu analize stanja u oblasti ravnopravnosti polova, što je osnovni preduslov za postizanje ravnopravnosti polova i izradu programa mjera. U velikom broju sektora postoje statistički podaci koji su prikupljeni i analizirani od strane zvaničnih statističkih institucija, ali i podaci prikupljeni i analizirani od strane nezavisnih istraživača ili organizacija civilnog društva. Ovi podaci su veoma značajan element u provođenju rodne analize.
2. **Rodna analiza** (*eng. gender analysis*) je jedan od važnijih alata za urodnjavanje kojom se identificuju razlike između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjеле moći u nekom datom kontekstu.²⁵ Rodna analiza kao alat za urodnjavanje biće posebno obrađena.
3. **Kontrolni popis za projekte i programe** (*eng. checklist*) je alat u kome je sadržan popis pitanja na koja se treba odgovoriti kako bi se sprovela rodna analiza. Služi kao regulator postupka, te osigurava kvalitet sproveđenja rodne analize.²⁶ Krajnja svrha kontrolnog popisa za projekte i programe je osiguravanje kvaliteta i izbjegavanje grešaka, jer je riječ o instrumentu za osiguravanje kvaliteta.
4. **Procjena uticaja u odnosu na pol** (*eng. gender impact assessment*) predstavlja ispitivanje politika, programa, propisa, planova i aktivnosti u svrhu utvrđivanja njihovog uticaja na muškarce i žene, a sa ciljem eliminisanja diskriminatornih efekata i promovisanja rodne ravnopravnosti. Cilj svake procjene uticaja je analiza potencijalnih efekata novih planova ili programa/politika, prije nego što budu primjenjeni. Procjena uticaja najčešće se vrši u pet koraka (Verloo, Roggenband, 2012): 1) Detaljan opis trenutnog stanja, prije provođenja programa; 2) Projekcija razvoja situacije bez provođenja programa; 3) Detaljna analiza sadržaja samog programa, predviđenih ciljeva i mjera; 4) Opis potencijalnih efekata i 5) Uspostavljanje veze između eventualnih negativnih i procjenjenih pozitivnih efekata.
5. **Rodno odgovoran budžet** (*eng. gender responsive budget*) je alat za urodnjavanje kojim se rodna dimenzija ugrađuje u cijeli proces budžetiranja. Predstavlja sistemsko uvođenje principa jednakosti i rodne ravnopravnosti u proces planiranja, izvršenja i kontrole budžeta, sa svrhom efikasnije i pravednije raspodjеле sredstava. Ovo podrazumijeva identifikovanje i uvažavanje potreba različitih grupa muškaraca i žena, što je standard za rodnu ravnopravnost na međunarodnom, nacionalnom i institucionalnom nivou.

24 <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1409?lang=bs>

25 Detaljno na str. 2.

26 Detaljno na str. 4.

2. Šta je rodna analiza?

Rodna analiza (*eng. gender analysis*) je jedan od važnijih alata za urodnjavanje (*eng. gender mainstreaming*) kojom se identificuju razlike između žena i muškaraca, djevojčica i dječaka u smislu društvenog položaja, pristupa resursima, ograničenja i mogućnosti, kao i raspodjele moći u nekom datom kontekstu. Jedan od ciljeva rodne analize je da se često zanemarene rodne razlike učine vidljivim. Uz pomoć rodne analize kreatori i kreatorke politika razumiju rodne neravnopravnosti u određenoj situaciji ili sektoru, jer pored toga što opisuje trenutno stanje rodnih razlika, istražuje i njihove uzroke i posljedice (EIGE, 2020a).

Rodna analiza je propisana Zakonom o ravnopravnosti polova u BiH („Službeni list BiH“, br.:32/10) kojim se u članu 24. propisuje obaveza svih organa vlasti na državnom i entitetskom nivou, kantonalnih i organa jedinica lokalne samouprave, pravnih subjekata sa javnim ovlaštenjima, pravnih osoba u većinskom vlasništvu države, da su u okviru svojih nadležnosti dužni provoditi analizu stanja spolova u određenoj oblasti.

Svrha rodne analize je identifikovanje i razrješavanje rodnih nejednakosti kroz:

- priznavanje razlika između žena i muškaraca, na osnovu nejednake raspodjеле resursa, mogućnosti, ograničenja i moći;
- osiguravanje da se različite potrebe žena i muškaraca jasno identificuju i adresiraju u svim fazama ciklusa programa/projekta (planiranje i dizajn programa/projekta, implementacija, monitoring i evaluacija);
- prepoznavanje da politike, programi i projekti mogu imati različite efekte na žene i muškarce;
- traženje i artikulisanje gledišta žena i muškaraca i njihov kritički doprinos u razvoju politika, programa i projekata;
- promovisanje učešća i angažovanja žena u društvenom, političkom i ekonomskom životu;
- promovisanje bolje informisanih i rodno odgovornih i efikasnih intervencija.

Rodna analiza pruža informacije o različitim ulogama žena i muškaraca na različitim nivoima u politikama, programima i projektima; njihov odgovarajući pristup i kontrolu nad resursima, te materijalne i nematerijalne koristi društva; njihove rodno specifične potrebe, prioritete i odgovornosti.

2.1. Principi za definisanje okvira uspješne rodne analize

1. **Preciznost** (koliko je to moguće) – Ovaj princip najvećim dijelom će se zastupiti ukoliko se prije prvođenja rodne analize definiše specifičan okvir sa pitanjima. Kako bi se na ova pitanja dobili što konkretniji odgovori, te kako bi se ispunila svrha rodne analize. Zapreciznost je potrebno ne koristiti opšte konstrukcije kao „uključiti rodnu analizu“, već u najvećoj mogućoj mjeri konkretizovati pitanja.
2. **Proučavanje ranijih istraživanja** - U mnogim sektorima postoji veliki broj analiza koje su ranije urađene od strane nezavisnih istraživača/ica ili uopšte organizacija civilnog društva. Sve ove analize i podaci dobijeni u analizi se trebaju uzeti u obzir prilikom izrade rodne analize.
3. **Zasnovanost istraživanja na relevantnosti i korisnosti** - Plan i okvir akcije trebaju jasno naglasiti svrhu analize i na koji način će se njeni rezultati koristiti. Rodna analiza ima smisla samo ukoliko se dobijeni podaci *de facto* koriste i citiraju (povezano i sa prethonom principom).
4. **Posvetiti dužnu pažnju izboru metoda za prikupljanje podataka i istraživačkih pitanja** - Način postavljanja pitanja ima uvijek uticaj i na same odgovore. Važno je naglasiti da li se radi o ženama ili muškarcima, nekim specifičnim grupama žena ili muškaraca, pripadnosti manjinskoj grupi i sl.

5. **Korištenje rodno razvrstane statistike** - Rodnu analizu nije moguće sprovesti ukoliko podaci koji se koriste nisu razvrstani u odnosu na rod. Poželjno je koristiti podatke koji su razvrstani i u odnosu na druge karakteristike: dob, prebivalište, etničku pripadnost i sl., te ih analizirati kombinovano.
6. **Korištenje kvantitativnih i kvalitativnih metoda** - Rodna statistika je jedan od centralnih dijelova rodne analize, ali je potrebno obratiti pažnju na činjenicu da korištenjem kvalitativne obrade podataka rodna analiza dobija na kvalitetu.
7. **Imati detaljniju razradu plana i okvira istraživanja** - Rodna analiza zavisi od toga ko je provodi i pod kojim istraživačkim prepostavkama. Najznačajniji faktor uspješnosti rodne analize je prepostavka da je provode eksperti/ce iz oblasti rodne ravnopravnosti. Ukoliko rodnu analizu radi više profesionalaca/ki neophodno je imati usaglašen pristup i imati razrađen plan i okvir istraživanja.
8. **U analizu uključiti perspektive sa aspekta žena i muškaraca, djevojčica i dječaka i odnosa među njima** - Suština rodne analize su različita iskustva žena i muškaraca. Vrlo česta greška je uključivanje samo ženske perspektive u analizu. Rodna analiza je u punom kapacitetu rodna alatka samo kada se prikažu razlike između žena i muškaraca / djevojčica i dječaka, uzimajući u obzir potencijalnu višestruku diskriminaciju u odnosu na dob, invaliditet, etničku pripadnost, religiju, socijalni status, seksualnu orijentaciju i sl.
9. **Korištenje rodno osjetljivog jezika** - Budući da se koristimo jezicima koji su rodno osjetljivi, potrebno je ukazivati na razlike, a ne uopštavati. Stoga je potrebno koristiti termine žene, muškarci, djevojčice, dječaci i sl.

2.2. Provođenje rodne analize

Provođenje rodne analize odvija se u tri koraka:

1. **Prikupljanje podataka uključujući i statistike razvrstane prema polu i rodu.** Ovaj korak podrazumijeva prikupljanje statističkih podataka koji se obrađuju od strane zvaničnih statističkih institucija. Pored ovih podataka, prikupljaju se i podaci iz ranijih istraživanja koja su sprovedena vezana za predmet rodne analize, kao i podaci koji se odnose na evidencije relevantnih institucija, te podaci iz ekspertske izvještaja i drugi relevantni podaci. Dužna pažnja se treba posvetiti pravnom, društvenom i ekonomskom kontekstu, kao i specijalističkim izvještajima koji se odnose na određene ciljne grupe. U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH (član 22.), sve javne institucije imaju obavezu prikupljanja rodno razvrstanih podataka.
2. **Otkrivanje rodnih razlika i uzroka rodne neravnopravnosti.** Na osnovu analize prikupljenih podataka otkrivaju se razlike između muškaraca i žena i uzroci rodne neravnopravnosti. Prilikom otkrivanja rodnih nejednakosti pažnja se treba obratiti na učešće žena/muškaraca, dostupnost resursa, norme i društvene vrijednosti koje se odnose na muškarce/žene i njihova prava. U ovom koraku potrebno je identifikovati i posljedice i efekte rodne neravnopravnosti. Ukoliko se ovaj korak preskoči stvara se rizik da program/projekat ima direktni ili indirektni diskriminacioni efekat.
3. **Zaključivanje kao osnov za donošenje programa/projekata.** U ovom koraku se definišu mjeru u programu/projektu koje će doprinjeti rješavanju uočenih rodnih neravnopravnosti.

Za provođenje rodne analize svršishodno je koristiti **kontrolni popis za provođenje rodne analize (Checklist)** koja je za potrebe ovog Vodiča kreirana i prilagođena za sve prioritete sektore. Kontrolni popis je takođe jedan od alata za urodnjavanje koji se može koristiti samostalno, ali se koristi i za provođenje rodne analize.

2.3. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (*Checklist-a*) – opšti za sve sektore

Prilikom provođenja rodne analize za potrebe IPA programiranja, za prioritetne sektore demokratija i vladavina prava; sigurnost; poljoprivreda i ruralni razvoj; konkurentnost i inovacije; zapošljavanje te klima i životna sredina kreiran je kontrolni popis pitanja (*checklist-a*) za provođenje rodne analize. Rodna analiza u IPA programiranju je postupak procjene implikacija za žene i muškarce svake planirane akcije, uključujući zakonodavstvo, politike, programe ili projekte, u svim oblastima i na svim nivoima. Na ovaj način problemi i iskustva žena i muškaraca uključuju se kao sastavni dio u planiranje, implementaciju, praćenje i evaluaciju programa i projekata u svim političkim, ekonomskim i društvenim sferama. Na ovaj način će se osigurati da planirane aktivnosti donose jednaku korist i muškarcima i ženama. Krajnji cilj je postizanje ravnopravnosti polova. Kontrolni popis pitanja (*checklist-a*) koja se nalazi u nastavku može se koristiti za rodnu analizu u svim sektorima.

Tabela 1. Kontrolni popis opštih pitanja (*Checklist*) –svi sektori

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none">• Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor?• Da li su zakoni koji uređuju sektor usklađeni sa Zakonom o ravnopravnosti polova u BiH?• Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce?• Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni?
Institucije	<ul style="list-style-type: none">• Koje institucije upravljaju sektorom?• Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none">• Kolika je zastupljenost žena/muškaraca po sektorima?• Kakav je omjer žena/muškaraca u funkcijama i donošenju odluka?• Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u vašem sektoru?• Postoji li i kakva je razlika u platama između muškaraca i žena u vašem sektoru?
Nedostatci u podacima	<ul style="list-style-type: none">• Koji podaci razvrstani prema polu su dostupni u vašem sektoru?• Da li upustva za dokumentovanje na nivou države ili dugim nivoima podrazumijevaju redovno prikupljanje podataka razvrstanih prema polu?• Da li se podaci prikupljaju i analiziraju u svrhu boljeg razumijevanja rodnih pitanja i izrade mjera za smanjenje rodnih razlika?
Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima	<p>Zapošljavanje:</p> <ul style="list-style-type: none">• Da li u javnim institucijama postoji jasan postupak zapošljavanja?• Da li se prate politike javnog zapošljavanja i prikupljaju podaci radi procjene rodnog balansa i kreiranja mjera?• Koji alati o ravnopravnosti polova su uključeni u proces uvođenja u posao? <p>Unapređenje i stručno usavršavanje:</p> <ul style="list-style-type: none">• Kako unapređenje i stručno usavršavanje osiguravaju poštovanje principa rodne ravnopravnosti i nediskriminacije?• Koje su predviđene mјere u slučaju uzneniranja/sexualnog uzneniranja na radnom mjestu?• Koji su zahtjevi za kontinuiranu edukaciju o ravnopravnosti polova i nedsiskriminaciji?
Razlika u plati i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none">• Kako funkcioniše sistem praćenja primjene propisa koji tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju?• Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionaln segregaciju?

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti?
Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Na koga direktno utiču aktivnosti programa/projekta? • Kako su organizovane javne konsultacije? Ko u njima učestvuje? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto?
Pristupačnost javnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> • Da li program/projekat jasno objašnjava svrhu usluge? • Kako proces pružanja usluga utiče na žene i muškarce? • Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga?
Uticaj na ravnopravnost polova	<ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problems rješavaju ovim programom/projektom? Kako će program/projekat doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, sprovođenju i praćenju? • Da li će program/projekat uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka?

Prilagođeno iz: *Vodič za ravnopravnost polova i osvještene politike: Evropska unija i proces pristupanja*, UN Women BiH (2020a).

2.4. Pomoćna lista pitanja za urodnjavanje (*gender mainstreaming*)

Pomoćna lista pitanja za urodnjavanje može se koristiti prilikom pripreme svakog AD-a, u svim sektorima. Kreirana je kako bi se osiguralo urodnjavanje posebno u segmentima programiranja koji se odnose na ciljeve (opšte i specifične), kao i rezultate koji se žele postići svakom specifičnom akcijom.

Impact Opšti cilj Uticaj	<i>Šira, dugoročna promjena kojoj aktivnost doprinosi na državnom, regionalnom ili sektorskrom nivou, u političkom, socijalnom, ekonomskom i okolišnom globalnom kontekstu, a koja će proizaći iz intervencija svih relevantnih aktera i zainteresovanih strana.</i> <ul style="list-style-type: none"> • Da li je ravnopravnost polova jedan od opštih ciljeva kojima program/projekat želi doprinijeti? • Hoće li žene i muškarci (različitih starosnih i socioekonomskih grupa) imati jednaku korist od dugoročnih promjena? • Kako rodni odnosi na bilo koji način utiču na cilj programa/projekta?
Outcomes Specifični cilj(evi) Ishodi	<i>Glavni srednjoročni uticaj intervencije s naglaskom na institucionalne i bhevioralne promjene koje su rezultat intervencije.</i> <ul style="list-style-type: none"> • Da li ishod jasno upućuje na žene i muškarce i utvrđene nejednakosti između njih? • Da li intervencija može poboljšati pristup produktivnim resursima, uslugama, tehnologijama, obuci i mogućnostima zapošljavanja?

Inputs Rezultati	<p><i>Direktni/konkretni proizvodi (infrastruktura, roba i usluge) isporučeni/proizvedeni kroz intervenciju (*Rezultati bi, u principu trebali korištenjem jasne numeracije biti povezani s odgovarajućim ishodima)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li rezultati odgovaraju na različite potrebe i prioritete žena i muškaraca, u skladu s nalazima rodne analize? • Da li rezultati osporavaju/ispravljaju postojeće rodne nejednakosti i diskriminatorene norme i prakse? • Da li raspodjela naknada uzima u obzir rodne uloge i odnose?
-----------------------------------	---

Tabela 2. Pomoćna lista za urodnjavanje

Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p><i>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemski rješavaju programom/projektom/zakonodavnom intervencijom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru demokratije i vladavine prava? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju politike? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području date politike?
---	---

2.5. Sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja

Primjer urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) u izradi Akcionog dokumenta²⁷

U daljem tekstu dat je primjer urodnjavanja koji se može koristiti kao polazna osnova za urodnjavanje u akcionim dokumentima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. U izradi primjera urodnjavanja za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja korišteni su dijelovi AD-a koji je pripreman za aplikaciju, pri čemu se vodilo računa o etičkim principima korištenja izvora.

Važno je napomenuti da se pri programiranju, rodna komponenta treba prožimati kroz cijeli akcioni dokument, što će se osigurati inkorporisanjem podataka koji su dobijeni rodnom analizom u sam tekst kroz cijeli AD.

To praktično podrazumijeva da će se odgovori koji su dobijeni tokom rodne analize iz različitih tematskih područja za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja, unositi u tekst Akcionog dokumenta u svim njegovim segmentima, gdje je to moguće. Primjer dijela Akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje dat je u tabeli koja slijedi (tabela 3.).

²⁷ U pripremi primjera urodnjavanja u akcionom dokumentu za sektor poljoprivrede korištene su zvanične, trenutno dostupne statistike, kao i drugi podaci od značaja za sektor. U nekim opisanim primjerima, dostupni za korištenje su bili podaci za oba entiteta, kao i podaci objedinjeni za Bosnu i Hercegovinu, dok u nekim primjerima to nije bio slučaj, zbog nedostatka zvaničnih podataka i istraživanja. Radi lakšeg razumijevanja, korištene su i analize koje su rađene u entitetskim nivoima, stoga nije bilo moguće u svim primjerima (zbog nedostatka komplementarnih podataka) obuhvatiti nivo BiH i entitetske nivoe.

Tabela 3. Primjer urodnjavanja u Akcionom dokumentu za sektor poljoprivrede i ruralni razvoj

<p>Integriranje rodnih politika – gender mainstreaming (Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju)²⁸</p>
<p><i>Prehrambeni sektor je značajan izvor finansijskog prihoda i važan za zapošljavanje, posebno za žene. Žene igraju važnu ulogu u očuvanju proizvodnih potencijala u ruralnim područjima, kao i u održavanju hrane sigurnom za široku potrošnju. Kao takve, žene su glavni menadžeri rizika u vezi sa proizvodnjom, pripremom i potrošnjom hrane, kako na formalnom tako i na neformalnom tržištu. Međutim, razlike u društvenim normama zasnovanim na polu, pristup nasljeđnim pravima i finansijama glavni su izvor prepreka i nejednakosti žena, u odnosu na muškarce.</i></p> <p><i>Projekat promoviše standarde bezbjednosti hrane duž proizvodnog lanca sa kojim su upoznati svi učesnici lanca, uključujući žene kao glavne zaposlene u prehrambenoj industriji. Obuke za subjekte u poslovanju s hranom, vlasnike životinja. Pogona i biljaka razmatrat će posebno uključivanje žena u proizvodnju i marketing hrane. S tim u vezi, biće organizovane posebne obuke za žene učesnice u lancu proizvodnje sa ciljem boljeg razumijevanja zakona o hrani i odgovornosti učesnika u lancu u njihovoј primjeni. Uspostavljanje struktura za implementaciju projekta i praćenja, kao što su radne grupe i upravni odbori projekta, odražavaće ravnopravno učešće muškaraca i žena u procesu donošenja odluka vezanih za implementaciju akcije.</i></p> <p><i>Akcija će doprinijeti implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH), kao okvirnog strateškog dokumenta za uključivanje standarda rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života. GAP BiH usklađen je sa Strategijom Evropske unije za ravnopravnost muškaraca i žena i drugim relevantnim strateškim dokumentima Savjeta Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Uzimajući u obzir rodnu perspektivu tokom svih aktivnosti, ova akcija je u skladu sa gore navedenim relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim propisima.</i></p> <p><i>Akcija je takođe usklađena i sa konkretnim mjerama politike rodne ravnopravnosti koje su preduzete u okviru GAP-a BiH u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja: Akcionim planom za poboljšanje položaja žena na selu u Republici Srpskoj, usvojenom 2010. godine i ažuriranim novim Smjernicama za novi ciklus 2018-2022, preporučujući nadležnom Ministarstvu da nastavi primjenjivati i finansirati mjere podrške poslovnim aktivnostima žena na selu i poboljša rodnu ravnopravnost prilikom pružanja programa obuke za savjetodavne usluge u ruralnim područjima i programa finansijske podrške koju je Vlada Republike Srpske donosila svake budžetske godine, utvrđujući stavove i utvrđujući kriterijume koji uključuju ravnopravnost polova. Registr poljoprivrednih gazdinstava koji je uspostavio rodnu statistiku u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja dat će podatke razvrstane prema polu i rodne pokazatelje relevantne za implementaciju akcije.</i></p>

²⁸ Za potrebe Vodiča prilagođeno iz Akcionog dokumenta izrađenog za IPA III Prozor 4/Tematsko područje 3: Poljoprivreda i ruralni razvoj.

2.5.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-a*) za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja

U svrhu omogućavanja što efikasnijeg provođenja rodne analize u postupku IPA programiranja za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja kreiran je kontrolni popis (*checklist-a*) posebno namjenjena za ovaj sektor. U kontrolnom popisu pitanja su grupisana u sedam tematskih područja: Zakoni i politike; Institucije; Zastupljenost muškaraca i žena; Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima i gazdinstvima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja; Učešće zainteresovanih strana; Neformalne prepreke u ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Pored navedenih, kontrolni popis za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja sadrži i procjenu uticaja na ravnopravnost polova.

Tabela 4: Kontrolni popis (*Checklist*) za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja? Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? Da li propisi, zakoni i politike sadrže implicitne ili eksplizitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? Koji propisi utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima/obrtima/PG-ima? Koji je uticaj trgovačkih politika i sporazuma na poslovni sektor?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> Koje su glavne institucije koje upravljaju sektorom poljoprivrede i ruralnog razvoja? Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama koje donose odluke	<ul style="list-style-type: none"> Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja? Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja?
Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima i gazdinstvima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja	<ul style="list-style-type: none"> Kakva je vlasnička struktura preduzeća/obrta/PG-a: podaci po tipu preduzeća, industrijskom klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne privredne djelatnosti? Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena: zadruge, poslovne mreže i druge aktivnosti umrežavanja za muškarce/žene? Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.?
Konsultacije: Zainteresovane strane	<ul style="list-style-type: none"> Kako je organizovan proces javnih konsultacija (opишite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja	<ul style="list-style-type: none"> Koji su stereotipi prisutni u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja? Kakva su očekivanja od muškaraca i žena u poljoprivrednoj proizvodnji? Kakva je segregacija prisutna u sektoru? Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? Kakva je percepcija stručnosti muškaraca i žena u različitim fazama aktivnosti planiranja programa/projekta? Da li muškarcima/ženama nedostaje vremena ili finansijskih resursa za efikasno korištenje pravosudnog/antikorupcijskog sistema za podnošenje pritužbi?

Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju programa/projekta? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području datog programa/projekta?
---	---

Prilagođeno iz: *Rodno osviještene politike u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja*, UN Women BiH (2020b).

2.5.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-u*) za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja?

Za lakše razumijevanje provođenja rodne analize u svrhu pripreme za IPA programiranje za svako tematsko područje iz kontrolnog popisa dat je primjer kao u tabeli.²⁹ Kontrolni popis može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate rodne analize tokom IPA programiranja. Od posebne važnosti je ugraditi rezultate rodne analize u akcioni dokument koji se priprema, te imati komponentu rodne ravnopravnosti zastupljenu u svim dijelovima akcionog dokumenta gdje je to moguće, a ne samo u dijelu akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje.

29 Važno je imati na umu da u odnosu na oblast za koju se provodi rodna analiza u sektoru poljoprivrede i ruralni razvoj, potrebno je odgovoriti na sva relevantna pitanja za specifično područje akcije.

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? • Da li propisi, zakoni i politike sadrže implicitne ili eksplizitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodnji proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima? • Koji je uticaj trgovackih politika i sporazuma na poslovni sektor?
Primjer <p>*Napomena:</p> <p>U odnosu na područje iz sektora Poljoprivreda i ruralni razvoj u kome se izrađuje program/projekat, referisće se na niz propisa (zakoni, podzakonski akti, strategije, akcioni dokumenti i sl) koji se odnose na to specifično područje</p>	<p><i>U skladu sa EU GAP (Gender akcioni plan Evropske unije³⁰) djevojke i žene razvopravno učestvuju u ekonomskom životu i imaju jednak pristup svim resursima i društvenim uslugama. U skladu sa istim dokumentom djevojke i žene ravnopravno učestvuju u donošenju odluka. Pri izradi programa provedene su aktivnosti koje su predviđene ciljem 4. Aneksom 1 EU GAP-a koje se odnose na provođenje rodne analize i implementacije njenih rezultata u program, osiguran kvalitet programske dokumentacije, kao i konsultacije sa gender mehanizmima u BiH i organizacijama civilnog društva. Bosna i Hercegovina se u Gender akcionom planu za period od 2018. do 2022. godine (GAP BIH³¹) obavezala da će sprovoditi definisane strateške ciljeve, od kojih je za program izuzetno važan cilj 1: Izrada, provođenje i praćenje programa mera za unapređenje ravnopravnosti polova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima. U okviru ovog cilja izdvajaju se dvije oblasti na koje se odnosi program: javni život i donošenje odluka i oblast rada, zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima. U skladu sa zakonom o ravnopravnosti polova.</i></p> <p><i>Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH je usvojen 2003. godine i izmijenjen 2009. godine. Službena prečišćena verzija Zakona koja se trenutno primjenjuje je objavljena 2010. godine. Osnovni cilj Zakona je da regulisanje, promocija i zaštita ravnopravnost polova. Pored navedenog cilja Zakon garantuje jednake mogućnosti za sve građane/ke, kako u javnom tako i u privatnom životu. Funkcija ovog Zakona je dvojaka: zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola (i seksualne orientacije), odnosno, uspostavlja zakonske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova definiše najniži prag za jednako učešće od 40% na osnovu standarda uspostavljenog Preporukom Savjeta Evrope (2003)³²². U skladu sa njegovim odredbama, rodna diskriminacija postoji u situacijama u kojima su žene i muškarci zastupljeni/e s manje od 40%. Taj pristup pokazuje da se na jednako učešće žena i muškaraca gleda kao na jedan od ciljeva rodne ravnopravnosti, što zahtijeva usvajanje privremenih posebnih mera kada je zastupljenost jednog pola ispod 40%.</i></p> <p><i>Na državnom nivou 2008. godine donesen je Zakon o poljoprivredi, ishrani i ruralnom razvoju Bosne i Hercegovine kojim se uređuje okvir za institucionalne strukture i nadležnosti, propise, mehanizme koordinacije, procese konsultacija, prava i obaveze i provođenje mera na svim nivoima vlasti u BiH koje su uključene u razvoj sektora poljoprivrede, ishrane i ruralnog razvoja. Ovim Zakonom su propisani i okvir mehanizmi potrebni za pripremu pridruživanja i ulaska u EU i ispunjavanje obaveza određenih međunarodnim sporazumima u vezi sa sektorom poljoprivrede, ishrane i ruralnog razvoja BiH.</i></p>

30 <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-genderaction-plan-2016-2020>

31 Novi GAP BiH za period od 2022. u pripremi

	<p><i>Strateški plan ruralnog razvoja BiH (2018-2021) je okvirni strateški dokument kojim se utvrđuju ciljevi ruralnog razvoja, identifikuju programi, mjere i druge aktivnosti za postizanje tih ciljeva, uspostavljaju se mehanizmi za praćenje i ocjenjivanje, te okvirno utvrđuju potrebna finansijska sredstva i procedure za njihovo korištenje. Nedostatak u ovom dokumentu je zastarjelost i nedosljednost podataka koji su u dokumentu sadržani. Strateški plan ruralnog razvoja BiH (2018-2019) informativno navodi stanje ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, pri čemu se referiše na stanje u entitetima: Operacionalizirajući jednu od mera predviđenu Strateškim planom ruralnog razvoja Republike Srpske za period 2009.-2015. Gender centar Republike Srpske je, u saradnji sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (MPŠV) Republike Srpske, pripremio Akcioni plan za unapređenje položaja žena na selu koji je usvojila Narodna skupština Republike Srpske 2010. godine, a koji je ažuriran, tako da su donesene nove Smjernice za novi srednjoročni ciklus 2017.-2022. U slučaju MPŠV RS sugeriše se nastavak primjene i finansiranja mjeri podrške poslovnim aktivnostima žena na selu i unapređenje rodne ravnopravnosti prilikom pružanja savjetodavnih usluga i programa obuka na selu. Federacija BiH nema poseban gender akcioni plan nego svoje aktivnosti usmjerava u skladu sa Gender akcionim planom BiH.</i></p> <p><i>U Republici Srpskoj usvojena je Strategija razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske za period 2021 – 2027. godinu koja je usklađena sa novodonesenim Zakonom o strateškom planiranju i upravljanju razvojem Republike Srpske. Cilj izrade Strategije razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske je da se odrede pravci, ciljevi i načini njihove realizacije koji će dovesti do povećanja poljoprivredne proizvodnje na održivim osnovama, poboljšanja i usklađivanja njene proizvodne strukture, povećanja prerade poljoprivrednih proizvoda i unapređenja i skladnijeg razvoja ruralnih područja. Strategija sadrži: situacionu analizu poljoprivrede i ruralnih područja, prioritete i mjeru za unapređenje sektora poljoprivrede i razvoja ruralnih područja, ključne strateške projekte, okvirni finansijski plan i akcioni plan za realizaciju strategije. Za strateški period definisano je pet strateških i 29 specifičnih ciljeva i tri unakrsna prioriteta. Pet strateških prioriteta odnose se na: povećanje obima i produktivnosti poljoprivredne proizvodnje, povećanje konkurenčnosti i razvoj lanaca vrijednosti u poljoprivredno-prehrambenom sektoru, zaštitu prirode i održivo korištenje prirodnih resursa, revitalizaciju ruralnih područja i unapređenje institucionalnog i zakonodavnog ambijenta za razvoj poljoprivrede. Unakrsni prioriteti su: borba protiv klimatskih promjena, ravnopravnost polova i unapređenje položaja žena u ruralnim područjima, smanjenje siromaštva i briga za stare.</i></p> <p>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti zakone, strategije, podzakonske akte i druge dokumente koji se odnose na specifično područje akcije.</p>
--	---

Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Primjer	<p><i>Institucije koje upravljaju sektorom poljoprivrede i ruralnog razvoja su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH koji se odnose na definisanje politike, koordinaciju djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu. Nadležnost i upravljanje poljoprivrednom proizvodnjom u Bosni i Hercegovini je na nivou entiteta i Brčko distrikta, i to u okviru institucija nadležnih za poljoprivredu: Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i Odjeljenje za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko distrikta BiH.</i></p> <p>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti institucije koje su relevantne za specifično područje u kome se planira akcija.</p> <p><i>Mehanizmi kojima se osigurava ravnopravnost polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja pri izvršnoj vlasti su: Gender institucionalni mehanizmi Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine; Gender centri Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i Kantonalni koordinacioni odbori za ravnopravnost polova; Pri izvršnoj vlasti: Komisije/odbori za ostvarivanje ravnopravnosti polova na državnom i entitetskom nivou, Komisije na kantonalnom nivou, Komisije/odbori za ravnopravnost polova skupština opština; u Brčko Distriktu: Komisije/ odbori za ravnopravnost polova u sistemu opštinske izvršne vlasti i Brčko Distrikta.</i></p>

Kada se odgovara na pitanja iz tematskog područja koje se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja potrebno je koristiti zvanične podatke koji su razvrstani prema polu/rodu, a koje objavljivaju zvanične statističke institucije (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: <https://bhas.gov.ba/>, Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/> i Republički zavod za statistiku Republike Srpske <https://www.rzs.rs.ba/>). Pored navedenih izvora podataka važno je koristiti i druge/interne evidencije kojima se raspolaze u sektoru. Takođe je dobro koristiti i podatke koji su rezultat ranijih istraživanja u sektoru. Prilikom korištenja podataka obavezno je navesti njihov izvor.

Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama koje donose odluke	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja?
Primjer	<p><i>Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2020), u organima vlasti participira 27.4% žena, dok je udio muškaraca 72.6%. U sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja na pozicijama donosioca odluka brojniji su muškarci (podatke o zastupljenosti žena i muškaraca u sektoru koristiti iz različitih evidencija u sektoru uključujući i izvore zvaničnih statističkih institucija).</i></p> <p><i>Prema istom izvoru, u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini zaposleno je 16% žena i 15.5% muškaraca od ukupnog broja zaposlenih osoba u BiH. U republici Srpskoj je taj procenat značajno viši od prosjeka Bosne i Hercegovine, tako da u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja u RS ima zaposleno 28.8% žena i 24.6% muškaraca (Republička agencija za statistiku RS, 2020).</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima i gazdinstvima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja potrebno je koristiti sve dostupne izvore podataka uključujući i one iz zvaničnih statističkih institucija.

Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima i gazdinstvima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja?
Primjer	<p><i>U sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini zaposleno je 16% žena i 15.5% muškaraca od ukupnog broja zaposlenih osoba u BiH. U republici Srpskoj je taj procenat značajno viši od prosjeka Bosne i Hercegovine, tako da u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja u RS ima zaposleno 28.8% žena i 24.6% muškaraca (Republička agencija za statistiku RS, 2020).</i></p> <p><i>Prema podacima koji su dostupni u Studiji o rodnoj ravnopravnosti u seoskim područjima u Republici Srpskoj u sektoru poljoprivrede prema tipu zaposlenja 49% žena su domaćice koje rade u poljoprivredi u odnosu na 0% muškaraca sa navedenim statusom, 3% žena je zaposleno u sektoru poljoprivrede, dok je formalno zaposleno 45% muškaraca, koji su u istom procentu zaposleni van poljoprivrednih gazdinstava, naspram svega 21% žena koje su zaposlene van poljoprivrednih gazdinstava.</i></p>

Prilikom rodne analize dužnu pažnju treba posvetiti zainteresovanim stranama i njihovom učešću u programiranju i drugim aktivnostima. Kao posebno pitanje u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja izdvaja se pitanje procesa javnih konsultacija prilikom izrade programa, politika i projekata. Najava i informacije o početku procesa javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu *de facto* mogle učestvovati sve zainteresovane strane.

Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan proces javnih konsultacija (opisite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Primjer	<p><i>U procesu javnih konsultacija uključeni su gender institucionalni mehanizmi na nivou BiH i entiteta, te organizacije civilnog društva koje u svojoj djelatnosti fokus imaju i na poljoprivredu i ruralni razvoj. Najava javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu konsultacija moglo učestvovati sve zainteresovane strane. U proces konsultacija su uključene i organizacije koje imaju interes u ovoj oblasti kao što je Privredna komora na entitskom i lokalnim nivoima. U skladu sa Strategijom razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske za period 2021 – 2027. u javnim konsultacijama učestvuju javni sektor (Sve javne institucije na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou javna preduzeća i akcionarska društva u većinskom državnom vlasništvu); civilni sektor (Organizacije civilnog društva su posebno značajne za realizaciju mjera koje se odnose na pitanja životne sredine i ruralnog razvoja. Važna grupacija su udruženja poljoprivrednih proizvođača i poljoprivredne zadruge kao glavni subjekti organizovanja proizvođača u dijelu organizacije proizvodnje, prerade, otkupa i plasmana poljoprivrednih proizvoda. Pored navedenog, ove organizacije su bitan faktor zaštite socijalnih i kulturnih interesa naročito malih poljoprivrednih proizvođača, žena u ruralnim područjima i drugih ranjivih društvenih grupa.); privatni sektor (U privatnom sektoru koji je fragmentiran nalazi se više od 90% ukupnog poljoprivrednog zemljišta u Republici Srbkoj, a ovaj sektor formalno zapošljava oko 30% ukupno zaposlenog stanovništva, dok je taj procenat neformalno iznosi preko 60% stanovništva koje je uključeno u poljoprivredni proizvodnju kao dodatni izvor prihoda) i Vlada Republike Srpske sa ministarstvima koja imaju značajan uticaj u ovom sektoru (Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede; Ministarstvo saobraćaja i veza; Ministarstvo industrije, energetike i rудarstva; Ministarstvo trgovine i turizma; Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju; Ministarstvo prosvjete i kulture; Ministarstvo zdravlja i socijalne zaštite i dr.)</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, rodnom analizom je potrebno obuhvatiti sve važne aspekte života pojedinca (muškarca i žene), te analizirati i njihove rodne uloge koje značajno mogu doprinjeti mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su stereotipi prisutni u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Kakva su očekivanja od muškaraca i žena u poljoprivrednoj proizvodnji? • Kakva je segregacija prisutna u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? • Kakva je percepcija stručnosti muškaraca i žena u različitim fazama aktivnosti planiranja programa/projekta? • Da li muškarcima/ženama nedostaje vremena ili finansijskih resursa za efikasno korištenje pravosudnog/antikorupcijskog sistema za podnošenje pritužbi?
Primjer	<p><i>Prema zvaničnim podacima iz Studije o rodnoj ravnopravnosti u seoskom području u RS prema tipu zaposlenja 49% žena su domaćice koje rade u poljoprivredi u odnosu na 0% muškaraca sa navedenim statusom, 3% žena je zaposleno u sektoru poljoprivrede, dok je formalno zaposleno 45% muškaraca. Analizom rodnih uloga i stereotipa, uzimajući u obzir navedene podatke jasno je vidljivo da je jedna od neformalnih prepreka vlasništvo nad imovinom koja je u najvećem broju slučajeva uknjižena na muškarce, te se iz tih razloga registracija poljoprivrednih gazdinstava vrši u skladu sa vlasničkom strukturom. Druge rodne uloge, kao što su briga o djeci i drugim članovima domaćinstva, koje su tradicionalno „dodijeljene“ ženama, takođe predstavljaju jednu od neformalnih prepreka za veći udio žena u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Uprkos ovim neformalnim preprekama, očekivanja od žena u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja su velika. U mnogim granama poljoprivrede žene su nosioci proizvodnje i osiguravateljke kvaliteta proizvoda. Posebno kada je riječ o poljoprivrednoj proizvodnji i preradi u kojoj žene najvećim dijelom osiguravaju kvalitet proizvoda i učestvuju u proizvodnji izražena je diskriminacija jer obavljaju poslove koji nisu vrednovani ni plaćeni. Ravnopravna distribucija neplaćenih poslova između muškaraca i žena u velikoj mjeri može doprinijeti rodnoj ravnopravnosti u sektoru.</i></p>

Uticaj na ravnopravnost polova se utvrđuje ispitivanjem programa, politika, planova i aktivnosti u svrhu definisanja načina na koji će oni uticati na muškarce i žene. Riječ je o alatu koji se koristi za urodnjavanje (eng. *gender mainstreaming*) politika čiji je cilj eliminisanje diskriminatornih efekata i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Uticaj na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju programa/projekta? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području datog programa/projekta?
Primjer	<p><i>Iz zvaničnih podataka statističkih institucija na nivou države i entiteta, ali iz izvora podataka koji su vezani za ranija istraživanja iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja i strateških dokumenata, utvrđene su potrebe povećanja broja zaposlenih žena u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja, te viši stepen plaćenosti žena u odnosu na njihov rad u svim segmentima poljoprivrede. Takođe je utvrđena potreba uspostavljanja rodne ravnopravnosti u segmentu vlasništva poljoprivrednim gazdinstvima i u segmentu odlučivanja. Različite aktivnosti koje će biti usmjerene na podsticaje ženama za registraciju poljoprivrednih gazdinstava direktno će uticati na povećanje rodne ravnopravnosti kroz povećanje broja zaposlenih žena u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Aktivnosti koje će se realizovati kroz ovu akciju indirektno će se uticati na razvoj drugih grana privrede kao što je turizam i ugostiteljstvo u ruralnim područjima, ali i na ukupan razvoj lokalnih zajednica ali i jačanje konkurentnosti sektora poljoprivrede kroz povećanje finansijskih investicija. Kroz aktivnosti, kroz koje će se mijere podrške za registraciju poljoprivrednih gazdinstava usmjeriti na žene u ruralnim područjima, stvorice se preduslovi za jačanje porodice u ruralnim područjima koja su sve manje naseljena i depopularizovana. Kreirane mjere biće usmjerene i na razvoj potrebne infrastrukture koja će doprinjeti ukupnom razvoju lokalnih zajednica.</i></p>

2.6. Sektor klima i životna sredina

Primjer urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) u izradi Akcionog dokumenta³²

U tekstu koji slijedi prikazan je primjer urodnjavanja u Akcionim dokumentima za sektor klima i životna sredina. U izradi primjera urodnjavanja za navedeni sektor korišteni su dijelovi AD-a koji je pripreman za aplikaciju, pri čemu se vodilo računa o etičkim principima korištenja izvora.

Važno je napomenuti da se pri programiranju, rodna komponenta treba prožimati kroz cijeli Akcioni dokument, što će se osigurati inkorporisanjem podataka koji su dobijeni rodnom analizom u sam tekst kroz cijeli AD.

To praktično podrazumijeva da će se odgovori koji su dobijeni tokom rodne analize iz različitih tematskih područja za sektor klima i životna sredina, unositi u tekst Akcionog dokumenta u svim njegovim segmentima, gdje je to moguće. Primjer dijela Akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje dat je u tabeli koja slijedi (tabela 5.).

Tabela 5. Primjer urodnjavanja u Akcionom dokumentu za sektor klima i životna sredina

<p>Integriranje rodnih politika – <i>gender mainstreaming</i> (Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju)³³</p>
<p><i>Energetski sektor je sektor strateškog značaja za konkurentnost BiH i njen ekonomski i društveni razvoj. Energija utiče na troškove proizvodnje u industriji i uslužnim djelatnostima, kao i na kupovnu moć stanovništva. Kako bi svoj energetski sektor uskladila s pravnom stečevinom EU, BiH je u augustu 2018. godine usvojila sektorskiju strategiju za cijelu zemlju, odnosno Okvirnu energetsku strategiju do 2035. godine. Takođe, izrađen je niz akcionih planova za upotrebu obnovljivih izvora energije, kao i za mjere energetske efikasnosti.</i></p> <p><i>U cilju doprinosa osiguranju pristupa pouzdanom, održivoj i savremenoj energiji po pristupačnim cijenama za sve u BiH i ispunjavanju obaveza BiH iz Ugovora o Energetskoj zajednici, Pariškog sporazuma i drugih međunarodnih sporazuma, predložena je akcija opisana u dokumentu.</i></p> <p><i>Razlike u društvenim normama zasnovanim na polu, pristup resursima i finansijama glavni su izvor prepreka i nejednakosti žena, u odnosu na muškarce u svim sektorima, tako i u energetskom. Planirana akcija ima dvije komponente kroz koje bi se, posebno kroz komponentu 2, uspostavio viši nivo rodne ravnopravnosti. Komponenta i navedene akcije podrazumijeva provođenje projekata/programa energetske efikasnosti u javnom sektoru putem postojećih i novih inovativnih, skalabilnih mehanizama finansiranja, što bi kvalitet života za žene i muškarce podiglo na viši nivo. Komponenta 2 navedene akcije odnosi se na održivo korištenje energije u lokalnim zajednicama, uključujući aspekte energetske efikasnosti, obnovljive energije i smanjenja emisija stakleničkih gasova (GHG) koji su priznati kao važan faktor u postizanju strateških ciljeva održivog razvoja energetskog sektora u BiH. Komponenta 2 će prioritetno biti orijentisana na žene preduzetnice u oblasti energetike.</i></p> <p><i>Pored toga što je uskladjena sa s cjelodržavnom strategijom i akcionim planovima, kao i sa Programskim okvirom IPA III, Komunikacijom o politici proširenja EU za 2020. godinu, akcija će doprinijeti implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH), kao okvirnog strateškog dokumenta za uključivanje standarda rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života. GAP BiH uskladen je sa Strategijom Evropske unije za ravnopravnost muškaraca i žena i drugim relevantnim strateškim dokumentima Savjeta Europe, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Uzimajući u obzir rodnu perspektivu tokom svih aktivnosti, ova akcija je u skladu sa relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim propisima.</i></p>

³² U pripremi primjera urodnjavanja u akcionom dokumentu za sektor klima i životna sredina korištene su zvanične, trenutno dostupne statistike, kao i drugi podaci od značaja za sektor. U nekim opisanim primjerima, dostupni za korištenje su bili podaci za oba entiteta, kao i podaci objedinjeni za Bosnu i Hercegovinu, dok u nekim primjerima to nije bio slučaj, zbog nedostatka zvaničnih podataka i istraživanja. Radi lakšeg razumijevanja, korištene su i analize koje su rađene na entitetskim nivoima, stoga nije bilo moguće u svim primjerima (zbog nedostatka komplementarnih podataka) obuhvatiti nivo BiH i entitetske nivoе.

³³ Za potrebe izrade Vodiča prilagođeno iz Akcionog dokumenta EU podrška za energiju, Prozor 3 – Zelena agenda i održiva povezanost, tematski prioritet 2.

2.6.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-a*) za sektor klima i životna sredine

Kako je navedeno u ranijem poglavlju, u svrhu omogućavanja što efikasnijeg provođenja rodne analize u postupku IPA programiranja za sektor klima i životna sredina kreiran je kontrolni popis (*checklist-a*) posebno prilagođen za ovaj sektor. U kontrolnom popisu pitanja su grupisana u šest tematskih područja značajna za sektor klima i životna sredina: Zakoni i politike; Institucije; Zastupljenost muškaraca i žena; Učešće zainteresovanih strana; Neformalne prepreke u ravnopravnosti polova u sektoru klima i životna sredina. Predstavljeni kontrolni popis za sektor klima i životna sredina sadrži i procjenu uticaja na ravnopravnost polova.

Tabela 6: Kontrolni popis (*Checklist*) za sektor klima i životna sredina

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor klima i životna sredina? • Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? • Da li propisi, zakoni i politike sadže implicitne ili eksplisitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? • Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodnii proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj muškaraca/žena?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje su glavne institucije koje upravljaju sektorom klima i životna sredina? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama koje donose odluke	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru klima i životna sredina? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru klima i životna sredina?
Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima u sektoru klima i životna sredina	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva je vlasnička struktura preduzeća: podaci po tipu preduzeća, klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne djelatnosti? • Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? • Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena? • Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.?
Konsultacije: Zainteresovane strane	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan proces javnih konsultacija (opишite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru klima i životna sredina	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su stereotipi prisutni u oblasti klima i životna sredina? • Kakva su očekivanja od muškaraca i žena u sektoru? • Kakva je segregacija prisutna u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? • Kakva je percepcija stručnosti muškaraca i žena u različitim fazama aktivnosti planiranja programa/projekta? • Da li muškarcima/ženama nedostaje vremena ili finansijskih resursa za efikasno korištenje pravosudnog/antikorupcijskog sistema za podnošenje pritužbi?
Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problems rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju programa/projekta? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području datog programa/projekta?

Prilagođeno iz: *Rodno osviještene politike u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja*, UN Women BiH (2020b).

2.6.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-u*) za sektor klima i životna sredina?

Za lakše razumijevanje provođenja rodne analize u svrhu pripreme za IPA programiranje za svako tematsko područje iz kontrolnog popisa dat je primjer kao u tabeli.³⁴ Kontrolni popis može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate rodne analize tokom IPA programiranja. Rezultati rodne analize trebaju biti ugrađeni u akcioni dokument koji se priprema, te imati komponentu rodne ravnopravnosti zastupljenu u svim dijelovima AD-a.

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor klima i životna sredina? • Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? • Koje su rodne pristrasnosti i rodne razlike u propisima? • Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodnji proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj muškaraca/žena?
--------------------------	--

³⁴ Važno je imati na umu da u odnosu na oblast za koju se provodi rodna analiza u sektoru poljoprivrede i ruralni razvoj, potrebno je odgovoriti na sva relevantna pitanja za specifično područje akcije.

	<p><i>U skladu sa EU GAP (Gender akcioni plan Evropske unije³⁵) djevojke i žene razvnopravno učestvuju u ekonomskom životu i imaju jednak pristup svim resursima i društvenim uslugama. U skladu sa istim dokumentom djevojke i žene ravnopravno učestvuju u donošenju odluka. Pri izradi programa provedene su aktivnosti koje su predviđene ciljem 4. Aneksom 1 EU GAP-a koje se odnose na provođenje rodne analize i implementacije njenih rezultata u program, osiguran kvalitet programske dokumentacije, kao i konsultacije sa gender mehanizmima u BiH i organizacijama civilnog društva. Bosna i Hercegovina se u Gender akcionom planu za period od 2018. do 2022. godine (GAP BiH³⁶) obavezala da će sprovoditi definisane strateške ciljeve, od kojih je za program izuzetno važan cilj 1: Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti polova u institucijama vlasti, po prioritetskim oblastima. U okviru ovog cilja izdvajaju se dvije oblasti na koje se odnosi program: javni život i donošenje odluka i oblast rada, zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima. U skladu sa zakonom o ravnopravnosti polova.</i></p> <p><i>Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH je usvojen 2003. godine i izmijenjen 2009. godine. Službena prečićena verzija Zakona koja se trenutno primjenjuje je objavljena 2010. godine. Osnovni cilj Zakona je da regulisanje, promocija i zaštita ravnopravnost polova. Pored navedenog cilja Zakon garantuje jednake mogućnosti za sve građane/ke, kako u javnom tako i u privatnom životu. Funkcija ovog Zakona je dvojaka: zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola (i seksualne orientacije), odnosno, uspostavlja zakonske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova definiše najniži prag za jednak učešće od 40% na osnovu standarda uspostavljenog Preporukom Savjeta Evrope (2003)322. U skladu sa njegovim odredbama, rodna diskriminacija postoji u situacijama u kojima su žene i muškarci zastupljeni/e s manje od 40%. Taj pristup pokazuje da se na jednak učešće žena i muškaraca gleda kao na jedan od ciljeva rodne ravnopravnosti, što zahtijeva usvajanje privremenih posebnih mjeru kada je zastupljenost jednog pola ispod 40%. Na nivou Bosne i Hercegovine važi niz zakona koji su vezani za zaštitu životne sredine, iako se većinom pitanja iz ove oblasti regulišu na nivoima entiteta, Brčko Distrikta i kantona. Neki od važnijih zakona kojima se uređuje ova oblast su: Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH, Zakon o koncesijama BiH i drugi zakoni koji bi se mogli smatrati relevantnim u odnosu na svaku određenu akciju.</i></p> <p><i>Republika Srpska je Zakonom o energetskoj efikasnosti uredila energetska efikasnost u finalnoj potrošnji, donošenje planova za unapređivanje energetske efikasnosti i njihovo sprovođenje, organizaciju poslova na unapređivanju energetske efikasnosti, mјere za poboljšanje energetske efikasnosti i načine finansiranja ove oblasti. Značajan propis za ovu akciju u Republici Srpskoj je Zakon o Fondu i finansiranju životne sredine RS, kojim se propisuje status, djelatnost, organizacija, prihodi i način korišćenja sredstava Fonda za zaštitu životne sredine i energetsku efikasnost RS, koji je pravno lice sa javnim ovlašćenjima i koji se bavi aktivnostima u oblasti očuvanja, održivog korišćenja, zaštite i unapređivanja životne sredine. Ovim zakonom propisani su i uslovi, postupak i način finansiranja zaštite životne sredine i energetske efikasnosti. U navedenim zakonima ne uočava se implementirana perspektiva rodne ravnopravnosti.</i></p>
--	---

35 <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-genderaction-plan-2016-2020>

36 Novi GAP BiH za period od 2022. u pripremi

	<p><i>U Federaciji BiH zaštita životne okoline propisana je Zakonom o zaštiti okoliša FBiH. Riječ je o osnovnom zakonu za zaštitu životne sredine u FBiH. Njime je određeno da svako lice ima pravo na zdravu i ekološki prihvatljivu životnu sredinu kao osnovno ljudsko pravo pri čemu je opšta dužnost da se životna sredina zaštiti i poboljša. Subjekti koji osiguravaju zaštitu životne sredine u FBiH su kantoni i jedinice lokalne samouprave. U skladu sa ovim zakonom pitanja zaštite životne sredine ostvaruju se putem učešća javnosti. Stoga, svaki pojedinac i organizacija moraju da imaju odgovarajući pristup informacijama koje se odnose na životnu sredinu, a kojim raspolazu organi uprave i upravne organizacije, uključujući i informacije o opasnim supstancama i djelatnostima u njihovim zajednicama kao i mogućnost učešća u donošenju odluka.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti zakone, strategije, podzakonske akte i druge dokumente koji se odnose na specifično područje akcije.</i></p>
--	--

Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravноправност полова у сектору?
Primjer	<p><i>Institucije koje upravljaju sektorom Klima i životna sredina su: Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa BiH koje u ovom sektor obavlja poslove i zadatke iz nadležnosti BiH koji se odnose na definisanje politike, koordinaciju djelatnosti i usklađivanje planova entitetskih tijela vlasti i institucija na međunarodnom planu. Nadležnost i upravljanje sektorom klime i životne sredine u Bosni i Hercegovini je na nivou entiteta i Brčko distrikta, i to u okviru institucija nadležnih za životnu sredinu: Ministarstvo okoliša i turizma FBiH, Ministarstvo za prostorno uređenje, građevinarstvo i ekologiju RS i Odjeljenje za komunalne poslove Distrikta Brčko.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti institucije koje su relevantne za specifično područje u kome se planira akcija.</i></p> <p><i>Mehanizmi kojima se osigurava ravноправност полова у сектору klima i životna sredina pri izvršnoj vlasti su: Gender institucionalni mehanizmi: Agencija za ravноправност полова Bosne i Hercegovine; Gender centri Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i Kantonalni koordinacioni odbori za ravноправnost полова; Pri izvršnoj vlasti: Komisije/odbori za ostvarivanje ravноправnosti полова na državnom i entitetском nivou, Komisije na kantonalm nivou, Komisije/odbori za ravноправност полова skupština opština; u Brčko Distriktu: Komisije/odbori za ravноправност полова u sistemu opštinske izvršne vlasti i Brčko Distrikta.</i></p>

Prilikom odgovora na pitanja iz tematskog područja koje se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca u sektoru klime i životne sredine potrebno je koristiti zvanične podatke koji su razvrstani prema polu/rodu, a koje objavljaju zvanične statističke institucije (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: <https://bhas.gov.ba/>, Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/> i Republički zavod za statistiku Republike Srpske <https://www.rzs.rs.ba/>). Pored navedenih izvora podataka važno je koristiti i druge/interne evidencije kojima se raspolaze u sektoru. Takođe je dobro koristiti i podatke koji su rezultat ranijih istraživanja u sektoru. Prilikom korištenja podataka obavezno je navesti njihov izvor.

Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama koje donose odluke	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru klima i životna sredina? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru klima i životna sredina?
Primjer	<p><i>Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2021), u organima vlasti participira 27.4% žena, dok je udio muškaraca 72.6%. U sektoru klima i životna sredina na pozicijama donosioča odluka brojniji su muškarci (podatke o zastupljenosti žena i muškaraca u sektoru koristiti iz različitih evidencija u sektoru uključujući i izvore zvaničnih statističkih institucija). Zastupljenost žena u među visokoobrazovanim profesijama koje su dominantne za ovaj sektor u 2021. godini iznosi 42%, dok je značajnija rodna ravnoteža uspostavljena u ukupnom broju zaposlenih u ovom sektoru (48% žena i 52% muškaraca).</i></p>

Rodna analiza obuhvata i analizu učešća zainteresovanih strana u procesu programiranja. Značajno pitanje u sektoru klime i životna sredina odnosi se na pitanje procesa javnih konsultacija prilikom izrade programa, politika i projekata. Najava i informacije o početku procesa javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, oglašavana kroz različite medije, kako bi u procesu *de facto* mogle učestvovati sve zainteresovane strane, posebno organizacije civilnog društva čija je djelatnost iz sektora klime i zaštite životne sredine.

Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan proces javnih konsultacija (opишite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena opružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Primjer	<p><i>U procesu javnih konsultacija uključeni su gender institucionalni mehanizmi na nivou BiH i entiteta, te organizacije civilnog društva koje u svojoj djelatnosti fokus imaju u sektoru klime i životne sredine. Najava javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu konsultacija mogle učestvovati sve zainteresovane strane. U procesu konsultacija su uključene i organizacije koje imaju interes u ovoj oblasti kao što je Privredna komora na entitskom i lokalnim nivoima; organizacije civilnog društva koje su posebno značajne za realizaciju mjera koje se odnose na pitanja životne sredine. Organizacije civilnog društva u konsultacijama učestvuju na sopstvenu inicijativu. Svoje predstavnike imenuju iz reda rukovodećih struktura ne uzimajući u obzir perspektivu rodne ravnopravnosti kao mandatornu.</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru klime i životne sredine, rodnom analizom je potrebno obuhvatiti sve važne aspekte života pojedinca (muškarca i žene), te analizirati i njihove rodne uloge koje značajno mogu doprinjeti mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru klime i životne sredine	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su stereotipi prisutni u oblasti klime i životne sredine? • Kakva su očekivanja od muškaraca i žena u ovom sektoru? • Kakva je segregacija prisutna u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? • Kakva je percepcija stručnosti muškaraca i žena u različitim fazama aktivnosti planiranja programa/projekta? • Da li muškarcima/ženama nedostaje vremena ili finansijskih resursa za efikasno korištenje pravosudnog/antikorupcijskog sistema za podnošenje pritužbi?
Primjer	<p><i>Istraživanja, analize i škole mišljenja o različitoj ulozi muškaraca i žena u odnosu prema životnoj sredini se slažu da je, za postizanje održivog razvoja neophodan rodni pristup. Može se reći da je za analizu i aktivran odnos prema relaciji između principa rodne ravnopravnosti i klime i životne sredine neophodan holistički pristup. Potrebno je utvrditi i promovisati uske veze između održivog razvoja i rodne ravnopravnosti kako bi se promovisao ukupan društveni razvoj, koga nema bez razvoja životne sredine. Uslov za to je ravnopravno učešće žena i muškaraca u procesima donošenja odluka o svim makroekonomskim, društvenim i razvojnim pitanjima, na svim nivoima.</i></p> <p><i>S obzirom da muškarci i žene imaju različite uloge u porodici, zajednici, na radnom mjestu, moguće je da imaju i različite prioritete u pogledu zaštite životne sredine, posebno na lokalnom nivou. Te različite uloge mogu da budu i prednost i da otvaraju različite mogućnosti i donose različita rješenja za ekološke probleme.</i></p> <p><i>U Bosni i Hercegovine studije koje se odnose na analizu uticaja na životnu sredinu rijetko sadrže rodnu komponentu, te je ovom pitanju u budućnosti potrebno posvetiti dužnu pažnju.</i></p>

Uticaj na ravnopravnost polova se utvrđuje ispitivanjem programa, politika, planova i aktivnosti u svrhu definisanja načina na koji će oni uticati na muškarce i žene. Riječ je o alatu koji se koristi za urodnjavanje (*eng. gender mainstreaming*) politika čiji je cilj eliminisanje diskriminatornih efekata i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Uticaj na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru klima i životna sredina? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju programa/projekta? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području datog programa/projekta?
Primjer	<p><i>Iz zvaničnih podataka statističkih institucija na nivou države i entiteta, ali iz izvora podataka koji su vezani za ranija istraživanja iz ovog sektora, utvrđene su potrebe povećanja broja zaposlenih žena u sektoru klima i životna sredina, sa posebnim akcentom na pozicije donošenja odluka.</i></p> <p><i>Određene komponente aktivnosti koje su predviđene ovom akcijom, odnose se na održivo korištenje energije u lokalnim zajednicama, uključujući aspekte energetske efikasnosti i obnovljive energije. Zbog prioritetne orijentacije na žene preduzetnice u oblasti energetike u određenoj mjeri će se uticati na uspostavljanje rodne ravnopravnosti u sektoru klima i životna sredina. Aktivnosti koje će se realizovati kroz ovu akciju indirektno će se uticati na razvoj drugih grana privrede kao što je turizam i ugostiteljstvo u ruralnim područjima, ali i na ukupan razvoj lokalnih zajednica kroz povećanje finansijskih investicija.</i></p>

2.7. Sektor Demokratija i vladavina prava

Primjer urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) u izradi Akcionog dokumenta³⁷

Kako je ranije navedeno, promovisanje rodne ravnopravnosti postaje prioritet svih akcija. Stoga je urodnjavanje obavezan segment u izradi svakog programa/akcije koji će se finansirati iz IPA III pomoći namijenjenog zemljama koje su u procesu pridruživanja EU. Akcioni dokument koji se izrađuje kao projektni prijedlog sadrži obavezan dio urodnjavanja, koji se opisuje u posebnom poglavlju³⁸.

U daljem tekstu dat je primjer urodnjavanja koji se može koristiti kao polazna osnova za urodnjavanje u akcionim dokumentima. Važno je napomenuti da se rodna komponenta treba prožimati kroz cijeli akcioni dokument, što će se osigurati inkorporisanjem podataka koji su dobijeni rodnom analizom u sam akcioni dokument. To praktično podrazumijeva da će se odgovori koji su dobijeni tokom rodne analize iz različitih tematskih područja za sektor demokratije i vladavine prava, unositi u tekst akcionog dokumenta u svim njegovim segmentima, gdje je to moguće. Primjer dijela Akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje dat je u tabeli 7. koja slijedi.

Tabela 7. Primjer urodnjavanja u Akcionom dokumentu za sektor demokratije i vladavine prava

3.4. Integriranje rodnih politika – <i>gender mainstreaming</i> (Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju) ³⁹
<p><i>Intervencije koje se finansiraju kroz ovu akciju promovisaće nediskriminatorene prakse i procedure kao i zabrane bilo kojeg oblika rodno zasnovanog nasilja, nezakonitu diskriminaciju, uključujući rasu, boju kože, vjeru, nacionalno porijeklo, političku pripadnost, pol, starost, bračni status, ili invalidnost; ekonomski i socijalna prava i osnaživanje djevojaka i žena; ravnopravno učešće i vođstvo. Dužna pažnja će se posvetiti poštovanju ljudskih prava i integraciji principa ljudskih prava u sve preduzete intervencije. Podržavajući osnovne principe promovisanja rodne ravnopravnosti i borbe protiv diskriminacije, učešće u akciji će biti zagarantovano na osnovu jednakog pristupa bez obzira na pol, rasno ili etničko porijeklo, vjeru ili uvjerenje, invaliditet, godine ili seksualnu orijentaciju. Posebnim aktivnostima osiguraće se promocija i učešće osoba sa invaliditetom.</i></p>

37 U pripremi primjera urodnjavanja u akcionom dokumentu za sektor demokratija i vladavina prava, korištene su zvanične, trenutno dostupne statistike, kao i drugi podaci od značaja za sektor. U nekim opisanim primjerima, dostupni za korištenje su bili podaci za oba entiteta, kao i podaci objedinjeni za Bosnu i Hercegovinu, dok u nekim primjerima to nije bio slučaj, zbog nedostatka zvaničnih podataka i istraživanja. Radi lakšeg razumijevanja, korištene su i analize koje su rađene na entitetskim nivoima, stoga nije bilo moguće u svim primjerima (zbog nedostatka komplementarnih podataka) obuhvatiti nivo BiH i entitetske nivoe.

38 Urodnjavanje se opisuje u poglavlju 3.4 Akcionog dokumenta. U zavisnosti od sektora za koji se program priprema urodnjavanje se predstavlja u dijelu 3.4. ili 3.5. AD.

39 Za potrebe Vodiča prilagođeno iz Akcionog dokumenta izrađenog za IPA III prozor 1: Vladavina prava, osnovna ljudska prava i demokratija, Tematsko područje: Pravosuđe.

Uticaj predložene akcije doprinijet će stvaranju okruženja za ostvarivanje ciljeva Strategije EU o ravnopravnosti polova 2021-2025 kao i trećeg Gender aktionog plana posebno u sljedećim tematskim oblastima: „Osiguranje slobode od svih oblika rodno zasnovanog nasilja“ i „Promovisanje ravnopravnog učešća i liderstva“. Poseban fokus na prava žena dat je kroz Aktivnost 1.1. koja se odnosi na ishod 1 i ishod 2 što će stvoriti pretpostavku za zadovoljavanje svih uslova i potreba žena u području pravosuđa. Na ovaj način će se omogućiti human tretman ranjivih društvenih kategorija. Shodno navedenom, rodna perspektiva će se promovisati u domaćim politikama i intervencijama koje se finansiraju kroz IPA III i na taj način će bolje služiti potrebama građana, i žena i muškaraca. Kad god je to relevantno, specifične potrebe djevojaka i žena će se posebno uzeti u obzir, kroz rodno razvrstane statistike i pokazatelje i/ili rodno odgovorne budžete u skladu sa zahtjevima Strategije EU za rodnu ravnopravnost 2020-2025.

Akcija će doprinijeti implementaciji Gender aktionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH), kao okvirnog strateškog dokumenta za uključivanje standarda rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života. GAP BiH uskladen je sa Strategijom Evropske unije za ravnopravnost muškaraca i žena i drugim relevantnim strateškim dokumentima Savjeta Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Uzimajući u obzir rodnu perspektivu tokom svih aktivnosti, ova akcija je u skladu sa gore navedenim relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim propisima.

2.7.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-a*) za sektor demokratija i vladavina prava

U svrhu omogućavanja što efikasnijeg provođenja rodne analize u postupku IPA programiranja za sektor demokratija i vladavina prava kreiran je kontrolni popis (*checklist-a*) posebno namenjena za ovaj sektor. U kontrolnom popisu pitanja su grupisana u devet tematskih područja: Zakoni i politike; Institucije; Zastupljenost muškaraca i žena; Nedostatci u podacima; Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima; Razlika u platni i profesionalna segregacija; Neformalne prepreke u ravnopravnosti polova u sektoru demokratija i vladavina prava; Učešće zainteresovanih strana i pristupačnost javnih usluga. Pored navedenih, kontrolni popis za sektor demokratija i vladavina prava sadrži i procjenu uticaja na ravnopravnost polova.

Tabela 8: Kontrolni popis (*Checklist*) za sektor demokratija i vladavina prava

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor? • Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce? • Da li propisi, zakoni i politike sadrže implicitne ili eksplizitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? • Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca po sektorima? • Kakav je omjer žena/muškaraca u funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u vašem sektoru? • Postoji li i kakva je razlika u platama između muškaraca i žena u vašem sektoru?
Nedostatci u podacima	<ul style="list-style-type: none"> • Koji podaci razvrstani prema polu su dostupni u vašem sektoru? • Da li upustva za dokumentovanje na nivou države ili dugim nivoima podrazumijevaju redovno prikupljanje podataka razvrstanih prema polu? • Da li se podaci prikupljaju i analiziraju u svrhu boljeg razumijevanja rodnih pitanja i izrade mjera za smanjenje rodnih razlika?

Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima	<p>Zapošljavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li u javnim institucijama postoji jasan postupak zapošljavanja? • Da li se prate politike javnog zapošljavanja i prikupljaju podaci radi procjene rodnog balansa i kreiranja mjera? • Koji alati o ravnopravnosti polova su uključeni u proces uvođenja u posao? <p>Unapređenje i stručno usavršavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako unapređenje i stručno usavršavanje osiguravaju poštovanje principa rodne ravnopravnosti i nediskriminacije? • Koje su predviđene mjere u slučaju uznenemiravanja/sexualnog uznenemiravanja na radnom mjestu? • Koji su zahtjevi za kontunuiranu edukaciju o ravnopravnosti polova i nediskriminaciji?
Razlika u plati i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Kako funkcioniše sistem praćenja primjene propisa koji tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju? • Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju?
Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru demokratija i vladavina prava	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti
Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Na koga direktno utiču aktivnosti programa/projekta? • Kako su organizovane javne konsultacije? Ko u njima učestvuje? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto?
Pristupačnost javnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> • Da li program/projekat jasno objašnjava svrhu usluge? • Kako proces pružanja usluga utiče na žene i muškarce? • Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga?
Uticaj na ravnopravnost polova	<ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problems rješavaju ovim programom/projektom? Kako će program/projekat doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, sprovođenju i praćenju? • Da li će program/projekat uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka?

Prilagođeno iz: *Rodno osviještene politike u sektoru demokratija i vladavina prava*, UN Women BiH (2020b).

2.7.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (checklist-u) za sektor demokratije i vladavine prava?

Za lakše razumijevanje provođenja rodne analize u svrhu pripreme za IPA programiranje za svako tematsko područje iz kontrolnog popisa dat je primjer kao u tabeli.⁴⁰ Kontrolni popis može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate rodne analize tokom IPA programiranja za sektor demokratija i vladavina prava. Od posebne važnosti je ugraditi rezultate rodne analize u aktioni dokument koji se priprema, te imati komponentu rodne ravnopravnosti zastupljenu u svim dijelovima aktionog dokumenta gdje je to moguće, a ne samo u dijelu aktionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje.

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none">• Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor?• Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce?• Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni?
Primjer *Napomena: U odnosu na područje iz sektora Demokratija i vladavina prava u kome se izrađuje program/projekat, referisće se na niz propisa (zakoni, podzakonski akti, strategije, aktioni dokumenti i sl) koji se odnose na to specifično područje	<p><i>U skladu sa EU GAP (Gender aktioni plan Evropske unije⁴¹) djevojke i žene razvnnopravno učestvuju u ekonomskom životu i imaju jednak pristup svim resursima i društvenim uslugama. U skladu sa istim dokumentom djevojke i žene ravnnopravno učestvuju u donošenju odluka. Pri izradi programa provedene su aktivnosti koje su predviđene ciljem 4. Aneksom 1 EU GAP-a koje se odnose na provođenje rodne analize i implementacije njenih rezulztata u program, osiguran kvalitet programske dokumentacije, kao i konsultacije sa gender mehanizmima u BiH i organizacijama civilnog društva. Bosna i Hercegovina se u Gender aktionom planu za period od 2018. do 2022. godine (GAP BiH⁴²) obavezala da će sprovoditi definisane strateške ciljeve, od kojih je za program izuzetno važan cilj 1: Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti polova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima. U okviru ovog cilja izdvajaju se dvije oblasti na koje se odnosi program: javni život i donošenje odluka i oblast rada, zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima. U skladu sa zakonom o ravnopravnosti polova</i></p> <p><i>Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH je usvojen 2003. godine i izmijenjen 2009. godine. Službena prečišćena verzija Zakona koja se trenutno primjenjuje je objavljena 2010. godine. Osnovni cilj Zakona je da regulisanje, promocija i zaštita ravnopravnost polova. Pored navedenog cilja Zakon garantuje jednake mogućnosti za sve građane/ke, kako u javnom tako i u privatnom životu. Funkcija ovog Zakona je dvojaka: zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola (i seksualne orientacije), odnosno, uspostavlja zakonske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova definiše najniži prag za jednako učešće od 40% na osnovu standarda uspostavljenog Preporukom Savjeta Evrope (2003)322. U skladu sa njegovim odredbama, rodna diskriminacija postoji u situacijama u kojima su žene i muškarci zastupljeni/e s manje od 40%. Taj pristup pokazuje da se na jednako učešće žena i muškaraca gleda kao na jedan od ciljeva rodne ravnopravnosti, što zahtjeva usvajanje privremenih posebnih mjera kada je zastupljenost jednog pola ispod 40%.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti zakone, strategije, podzakonske akte i druge dokumente koji se odnose na specifično područje akcije.</i></p>

40 Važno je imati na umu da u odnosu na oblast za koju se provodi rodna analiza u sektoru demokratija i ljudska prava, potrebno je odgovoriti na sva relevantna pitanja za specifično područje akcije.

41 <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-genderaction-plan-2016-2020>

42 Novi GAP BiH za period od 2022. u pripremi

Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Primjer	<p><i>Institucije koje upravljaju ovom oblašću u sektoru demokratije i vladavine prava su: Ministarstvo pravde Bosne i Hercegovine, Ministarstvo sigurnosti, Agencija za ravnopravnost polova BiH....</i></p> <p>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti institucije koje su relevantne za specifično područje u kome se planira akcija.</p> <p><i>Mehanizmi kojima se osigurava ravnopravnost polova u sektoru demokratije i vladavine prava pri izvršnoj vlasti su: Gender institucionalni mehanizmi Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine; Gender centri Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i Kantonalni koordinacioni odbori za ravnopravnost polova; Pri izvršnoj vlasti: Komisije/odbori za ostvarivanje ravnopravnosti polova na državnom i entitetskom nivou, Komisije na kantonalnom nivou, Komisije/odbori za ravnopravnost polova skupština opština; u Brčko Distriktu: Komisije/ odbori za ravnopravnost polova u sistemu opštinske izvršne vlasti i Brčko Distrikta.</i></p>

Kada se odgovara na pitanja iz tematskog područja koje se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca u sektoru demokratije i vladavine prava potrebno je koristiti zvanične podatke koji su razvrstani prema polu/rodu, a koje objavljaju zvanične statističke institucije (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: <https://bhas.gov.ba/>, Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/> i Republički zavod za statistiku Republike Srpske <https://www.rzs.rs.ba/>). Pored navedenih izvora podataka važno je koristiti i druge/interne evidencije kojima se raspolaze u sektoru. Takođe je dobro koristiti i podatke koji su rezultat ranijih istraživanja u sektoru. Prilikom korištenja podataka obavezno je navesti njihov izvor.

Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca po sektorima? • Kakav je omjer žena/muškaraca u funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u vašem sektoru? • Postoji li i kakva je razlika u platama između muškaraca i žena u vašem sektoru?
Primjer	<p><i>Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2020), u organima vlasti participira 27.4% žena, dok je udio muškaraca 72.6%. U području sigurnosti, prema istom izvoru, u zavisnosti od pozicije na kojoj se nalaze žene su zastupljene u procentima od 5.3 do 14.6%. U planu zapošljavanja u području sigurnosti predviđeno je povećanje učešća žena (npr. opisati ukoliko postoje prednosti zapošljavanja žena kroz formalne konkursne uslove, ili ukoliko postoje određene beneficije za žene).</i></p> <p><i>Zastupljenost žena u sudske vlasti u Bosni i Hercegovini iznosi 64%, dok su muškarci manje zastupljeni na ovim pozicijama sa procentom od 36% (Agencija za statistiku BiH, 2020). Razlika u platama nije uočena jer se primjenjuju isti koeficijenti za izračunavanje plaćenog rada koji se množe sa utvrđenom cijenom rada u oblasti sudstva.</i></p> <p><i>Rodna ravnopravost je u potpunosti postignuta u tužilaštima Bosne i Hercegovine, kao i na nivoima entiteta, gdje je zastupljenost muškaraca i žena unazad nekoliko godina gotovo jednaka (51% žena i 49% muškaraca sa statistički neznačajnim odstupanjima). Rodna ravnopravnost u tužilaštvu odgovara demografskoj slici Bosne i Hercegovine, gdje su žene neznatno brojnije od muškaraca.</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na nedostatke u podacima potrebno je specifično navesti koji podaci nedostaju a važni su za program/projekat koji se priprema. U nekim slučajevima dostupni će biti samo podaci iz zvaničnih statističkih institucija.

Nedostatci u podacima	<ul style="list-style-type: none"> • Koji podaci razvrstani prema polu su dostupni u vašem sektoru? • Da li upustva za dokumentovanje na nivou države ili dugim nivoima podrazumijevaju redovno prikupljanje podataka razvrstanih prema polu? • Da li se podaci prikupljaju i analiziraju u svrhu boljeg razumijevanja rodnih pitanja i izrade mjera za smanjenje rodnih razlika?
Primjer	<p><i>Podaci koji se prikupljaju razvrstani su po polu u skladu sa upustvom za dokumentovanje (koristiti formalni naziv dokumenta u sektorskome području u kome takav dokument uređuje ovu oblast). Koriste se za redovna mjeseca i godišnja izvještavanja. U sektoru demokratije i vladavine prava u području sigurnosti nedostaju podaci....(navesti koji podaci nedostaju, a koji se odnose na specifiču akciju)</i></p>

Prilikom odgovaranja na pitanja koja su vezana za tematsko područje upravljanja kadrovskim kapacitetima potrebno analizirati najmanje dva aspekta: zapošljavanje i stručnom usavršavanje koje je pretpostavka za unapređenje. U ovom dijelu, u zavisnosti od područja potrebno je opisati i analizirati procedure zapošljavanja i uvođenja u posao, načine planiranja i realizovanja stručnog usavršavanja, ali i procedure koje se odnose na uznemiravanje na radnom mjestu.

Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima	<p>Zapošljavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li u javnim institucijama postoji jasan postupak zapošljavanja? • Da li se prate politike javnog zapošljavanja i prikupljaju podaci radi procjene rodnog balansa i kreiranja mjera? • Koji alati o ravnopravnosti polova su uključeni u proces uvođenja u posao? <p>Unapređenje i stručno usavršavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako unapređenje i stručno usavršavanje osiguravaju poštovanje principa rodne ravnopravnosti i nediskriminacije? • Koji su zahtjevi za kontinuiranu edukaciju o ravnopravnosti polova i nedsiskriminaciji? • Koje su predviđene mjere u slučaju uzneniranja/seksualnog uzneniranja na radnom mjestu?
Primjer	<p><i>Zapošljavanje u području bezbjednosti sprovodi se kroz postupak zapošljavanja koji započinje javnim konkursom u kome su naznačeni uslovi potrebni za obavljanje poslova u okviru određenog radnog mjeseta. Pored propisanih opštih i posebnih uslova koje kandidat/kinja treba zadovoljavati naznačavaju se i karakteristike koje će se pri zapošljavanju tretirati kao prednost (navesti ih ukoliko postoje). Prilikom stupanja na radno mjesto kandidat/kinja se upoznaje sa obavezom izvještavanja i razvrstavanja prikupljenih podataka u odnosu na pol/rod, a u skladu sa Upustvom za dokumentovanje.</i></p> <p><i>Stručno usavršavanje se realizuje u skladu sa planom edukacija koji se izrađuje za svaku kalendarsku godinu. Prilikom izbora zaposlenika/ca za stručno usavršavanje vodi se računa o potrebama sektora i o ravnopravnosti zastupljenosti muškaraca i žena u dodatnim edukacijama. Posebni zahtjevi za edukacijama u oblasti rodne ravnopravnosti nisu uočeni. U slučajevima uzneniranja/seksualnog uzneniranja na radnom mjestu postoje propisane procedure usklađene sa zakonskim rješenjima iz ove oblasti (U Republici Srpskoj ova oblast uređena je Zakonom o zaštiti od uzneniranja na radu).</i></p>

Razlika u plat i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Kako funkcioniše sistem praćenja primjene propisa koji tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju? • Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju?
Primjer	<p><i>U sektoru demokratija i vladavina prava nije posebno razvijen sistem za praćenje primjene propisa kojima se tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju. Pojedinačna područja, kao što je specifično područje za akciju, imaju podatke o razlikama o platu koji se prikupljaju na osnovu internih evidencija.</i></p> <p>*Napomena: Ukoliko postoje podaci iskoristiti ih na način da se opiše trenutno stanje zastupljenosti žena i muškaraca na hijerarhijski višim pozicijama, koje utiču i na visinu plate. Takođe, opisati na koji način se koriste (ukoliko je to slučaj) pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju.</p>

U tematskom području koje se odnosi na neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru demokratije i vladavine prava, rodnom analizom je potrebno obuhvatiti sve važne aspekte života pojedinca (muškarca i žene), te analizirati i njihove rodne uloge koje značajno mogu doprinjeti mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru demokratija i vladavina prava	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti?
Primjer	<p><i>Očekivanja od muškaraca i žena u formalnom smislu u sektoru demokratija i vladavina prava su jednaka. Često se zanemaruju rodne uloge žena i muškaraca koje utiču na nejednakе pozicije žena i muškaraca, kao npr. za napredovanje u službi u oblasti sigurnosti potrebno je pet godina kontinuiranog rada. U ovom slučaju žena koja je koristila porodiljsko odsustvo u periodu od pet godina nema kontinuiran rad i diskvalifikovana je po tom osnovu za napredovanje. Sa aspekta obrazovanja i edukacija, žene su često zbog uloga koje se odnose na brigu o djeci ili drugim članovima porodice onemogućene da se kontinuirano edukuju, što ih stavlja u neravnopravan položaj sa muškarcima. Zbog različitih očekivanja i rodnih uloga u društvu, žene i muškarci i u oblasti demokratije i vladavine prava u istom životnom dobu često imaju različita iskustva koja su potrebna za sektorske aktivnosti, a samim tim i napredovanje.</i></p>

Prilikom rodne analize dužnu pažnju treba posvetiti zainteresovanim stranama i njihovom učešću u programiranju i drugim aktivnostima. Kao posebno pitanje u sektoru demokratije i vladavine prava izdvaja se pitanje procesa javnih konsultacija prilikom izrade programa, politika i projekata. Najava i informacije o početku procesa javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu *de facto* mogle učestvovati sve zainteresovane strane.

Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Na koga direktno utiču aktivnosti programa/projekta? • Kako su organizovane javne konsultacije? Ko u njima učestvuje? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto?
Primjer	<p><i>Aktivnosti koje se sprovode u programu/projektu direktno utiču na žene zaposlene u sektoru demokratije i vladavine prava. Aktivnosti koje se odnose na žene zaposlene u sektorskom području bezbjednosti su: promocija obrazovanja za navedeno područje, sa akcentom na uključivanje većeg broja žena u obrazovanje za ovo područje; usklađivanje internih propisa koji se odnose na napredovanje i edukacije sa rodnim ulogama žena i sl. Aktivnosti koje se odnose na korisnike usluga odnose se na povećanje broja i unapređenje postojećih usluga koje se pružaju u sistemu sigurnosti građanima i građankama Bosne i Hercegovine iz svih dobnih skupina.</i></p> <p><i>U procesu javnih konsultacija uključeni su gender institucionalni mehanizmi na nivou BiH i entiteta, te organizacije civilnog društva koje u svojoj djelatnosti fokus imaju i na bezbjednosti. (Npr. U Republici Srpskoj trenutno se od strane Fondacije Udružene žene, a uz podršku UN Women BiH, provodi program: "Banjaluka grad sa nultom tolerancijom na seksualno uznemiravanje i zlostavljanje", koji za cilj ima smanjenje seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja u javnom prostoru.)</i></p>

Pristupačnost javnih usluga je tematsko područje u kome se u procesu rodne analize trebaju analizirati usluge koje su predviđene programom/projektom, njihova svrha i uticaj na muškarce i žene.

Pristupačnost javnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> • Da li program/projekat jasno objašnjava svrhu usluge? • Kako proces pružanja usluga utiče na žene i muškarce? • Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga?
Primjer	<p><i>U programu su kroz aktivnosti koje će se sprovoditi jasno objašnjene svrhe pojedinih usluga (navesti specifičnu svrhu) i njihov uticaj na žene i muškarce. U prvom redu kroz specifični cilj kojim se postiže veći nivo rodne ravnopravnosti u specifičnom području na koje se odnosi akcija, a realizuje se kroz povećanje udjela žena u opštem broju zaposlenih u sektoru demokratije i vladavine prava, područje bezbjednosti, ali i broja žena koje su neposredne pružateljke usluga.</i></p>

Uticaj na ravnopravnost polova se utvrđuje ispitivanjem programa, politika, planova i aktivnosti u svrhu definisanja načina na koji će oni uticati na muškarce i žene. Riječ je o alatu koji se koristi za urodnjavanje (eng. *gender mainstreaming*) politika čiji je cilj eliminisanje diskriminatornih efekata i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Uticaj na ravnopravnost polova	<ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju ovim programom/projektom? Kako će program/projekat doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, sprovođenju i praćenju? • Da li će program/projekat uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka?
Primjer	<p><i>Rodnom analizom je utvrđeno da se potrebe u sistemu bezbjednosti odnose na povećanje broja zaposlenih ranika/ca u nekoliko sektora. Posebno je izražena potreba povećanja broja žena u redu zaposlenih na svim pozicijama. Nekoliko aktivnosti u programu (navesti aktivnosti) odnose se upravo na promociju obrazovanja za područje bezbjednosti na svim nivoima, te regrutovanje žena u redove onih koji se školuju za ovu oblast. Ove aktivnosti su direktno usmjerene na povećanje rodne ravnopravnosti jer stvaraju prepostavku za zapošljavanje većeg broja žena u sistemu. Sa povećanjem broja žena u redovima zaposlenih na svim pozicijama u sistemu bezbjednosti uticaće se na izmjenu percepcije o mogućnostima žena na pojedinim pozijama u sistemu sigurnosti koje se tradicionalno percipiraju kao muške pozicije i poslovi. Dugoročno, ovaj efekat bi se mogao osjetiti i na društvenoj percepciji rodnih uloga koja tradicionalno ženi dodjeljuje uloge vezane za brigu o djeci i drugim članovima porodice, te ravnomerniju raspodjelu neplaćenih poslova između žena i muškaraca, koji su uglavnom vezani za domaćinstvo. U pogledu rodne segregacije, očekivani ishodi su promjene uslova za napredovanje koji bi žene i muškarce stavljali u ranopravniji položaj uzimajući u obzir upravo rodne uloge koje imaju muškarci odnosno žene. Ukoliko se postigne veći nivo rodne ravnopravnosti u oblasti sigurnosti, stvorice se preduslovi da procentualno veći broj žena bude u poziciji da učestvuje u donošenju odluka, što je u direktnoj vezi sa hijerarhijskim napredovanjem. Aktivnosti iz ove akcije predviđaju srazmjeran broj žena i muškaraca koji će učestrovati u pripremi, sprovođenju i praćenju programa, kako bi se osiguralo da se uključe perspektive žena i muškaraca u sve faze programa. Dugoročni cilj programa je postizanje većeg nivoa rodne ravnopravnosti u oblasti bezbjednosti u sektoru demokratije i vladavine prava.</i></p>

2.8. Sektor Bezbjednost

Primjer urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) u izradi Akcionog dokumenta

Promovisanje rodne ravnopravnosti, kao horizontalnog pitanja u izradi AD-a postaje prioritet. Urodnjavanje je obavezan segment u izradi svakog programa/akcije koji će se finansirati iz IPA III pomoći namijenjenog zemljama koje su u procesu pridruživanja EU. Akcioni dokument koji se izrađuje kao projektni prijedlog sadrži obavezan dio urodnjavanja, koji se opisuje u posebnom poglavlju⁴³.

U daljem tekstu dat je primjer urodnjavanja koji se može koristiti kao polazna osnova za urodnjavanje u akcionim dokumentima iz sektora bezbjednosti. Kako je i ranije apostrofirano, rodna komponenta treba se prožimati kroz cijeli akcioni dokument, što će se osigurati inkorporisanjem podataka koji su dobijeni rodnom analizom, što podrazumijeva da će se odgovori koji su dobijeni tokom rodne analize iz različitih tematskih područja za sektor bezbjednosti unositi u tekst AD-a u svim njegovim segmentima, gdje je to moguće.

Primjer dijela Akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje dat je u tabeli 9.

Tabela 9. Primjer urodnjavanja u Akcionom dokumentu za sektor bezbjednosti

<p>3.5. Integriranje rodnih politika – <i>gender mainstreaming</i> (Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju)⁴⁴</p> <p><i>U globalizovanom svijetu bezbjednost i stabilnost svake zemlje obuhvata veliki broj pitanja kao što su borba protiv organizovanog kriminala, uključujući trgovinu ljudima, neregularne migracije, borbu protiv zloupotrebe droga, pranja novca, visokotehnološkog i kibernetičkog kriminala i terorizma. Suzbijanje svih ovih pojava, kao i jačanje vladavine prava i provođenje zakona predstavljaju prioritete procesa evropskih integracija u Bosni i Hercegovini. Ova akcija se provodi u tri područja: borba protiv organiziranog kriminala, integrisano upravljanje granicama i migracije.</i></p> <p><i>Uticaj predložene akcije doprinijet će stvaranju okruženja za ostvarivanje ciljeva Strategije EU o ravnopravnosti polova 2021-2025 kao i trećeg Gender akcionog plana, posebno u tematskim oblastima: „Osiguranje slobode od svih oblika rodno zasnovanog nasilja“ i „Promovisanje ravnopravnog učešća i liderstva“. Poseban fokus na prava žena dat je kroz Aktivnost 1.1. koja se odnosi na ishod 1 i ishod 2 što će stvoriti pretpostavku za zadovoljavanje svih uslova i potreba žena koje su zaposlene u oblasti bezbjednosti, specifično na poslovima osiguravanja državnih granica. Pored unapređenja bezbjednosti na granicama Bosne i Hercegovine, akcije predviđene ovim programom direktno će uticati na poboljšanje uslova rada i lične bezbjednosti svih profesionalaca u sektoru, posebno žena, kroz dodatne sigurnosne mehanizme i opremu prilagođenu ženama.</i></p> <p><i>U okviru integrisanog upravljanja granicama unaprijedit će se kontrola granica u BiH. Lokalni granični prijelazi će ispuniti infrastrukturne zahtjeve za nesmetan i kontrolisan protok ljudi i dobara, sa fokusom na potrebe žena. Kad god je to relevantno, specifične potrebe djevojaka i žena će se posebno uzeti u obzir, kroz rodno razvrstane statistike i pokazatelje i/ili rodno odgovorne budžete u skladu sa zahtjevima Strategije EU za rodnu ravnopravnost 2020-2025.</i></p>
--

43 Urodnjavanje se opisuje u poglavlju 3.4 Akcionog dokumenta. U zavisnosti od sektora za koji se program priprema urodnjavanje se predstavlja u dijelu 3.4. ili 3.5. AD.

44 Za potrebe Vodiča prilagođeno iz Akcionog dokumenta izrađenog za IPA III prozor 1: Vladavina prava, temeljna prava i demokratija, Tematski prioritet 3: Borba protiv organizovanog kriminala/sigurnost i Tematski prioritet 4:Migracije i upravljanje granicama.

2.8.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (checklist-a) za sektor bezbjednost

U dijelu koji slijedi dat je prikaz kontrolnog popisa (checklist-a) koji je posebno namjenjen za sprovođenje rodne analize u sektoru bezbjednosti. U kontrolnom popisu pitanja su grupisana u devet tematskih područja: Zakoni i politike; Institucije; Zastupljenost muškaraca i žena; Nedostatci u podacima; Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima; Razlika u platama i profesionalna segregacija; Neformalne prepreke u ravnopravnosti polova u sektoru bezbjednosti; Učešće zainteresovanih strana i pristupačnost javnih usluga. Pored navedenih, kontrolni popis za sektor bezbjednosti sadrži i procjenu uticaja na ravnopravnost polova.

Tabela 10: Kontrolni popis (Checklist) za sektor bezbjednost

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor? • Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce? • Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru? • Kakav je omjer žena/muškaraca u funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u vašem sektoru? • Postoji li i kakva je razlika u platama između muškaraca i žena u vašem sektoru?
Nedostatci u podacima	<ul style="list-style-type: none"> • Koji podaci razvrstani prema polu su dostupni u vašem sektoru? • Da li upustva za dokumentovanje na nivou države ili dugim nivoima podrazumijevaju redovno prikupljanje podataka razvrstanih prema polu? • Da li se podaci prikupljaju i analiziraju u svrhu boljeg razumijevanja rodnih pitanja i izrade mjera za smanjenje rodnih razlika?
Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima	<p>Zapošljavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li u javnim institucijama postoji jasan postupak zapošljavanja? • Da li se prate politike javnog zapošljavanja i prikupljaju podaci radi procjene rodnog balansa i kreiranja mjera? • Koji alati o ravnopravnosti polova su uključeni u proces uvođenja u posao? <p>Unapređenje i stručno usavršavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako unapređenje i stručno usavršavanje osiguravaju poštovanje principa rodne ravnopravnosti i nediskriminacije? • Koje su predviđene mjere u slučaju uznenimiravanja/sexualnog uznenimiravanja na radnom mjestu? • Koji su zahtjevi za kontinuiranu edukaciju o ravnopravnosti polova i nediskriminaciji?
Razlika u platama i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Kako funkcioniše sistem praćenja primjene propisa koji tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju? • Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju?

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru bezbjednosti	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti?
Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Na koga direktno utiču aktivnosti programa/projekta? • Kako su organizovane javne konsultacije? Ko u njima učestvuje? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto?
Pristupačnost javnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> • Da li program/projekat jasno objašnjava svrhu usluge? • Kako proces pružanja usluga utiče na žene i muškarce? • Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga?
Uticaj na ravnopravnost polova	<ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problems rješavaju ovim programom/projektom? Kako će program/projekat doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, sprovođenju i praćenju? • Da li će program/projekat uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka?

Prilagođeno iz: *Rodno osviještene politike u sektoru demokratija i vladavina prava*, UN Women BiH (2020b).

2.8.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (checklist-u) za sektor bezbjednosti?

Kontrolni popis kreiran za sektor bezbjednosti može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate rodne analize tokom IPA programiranja za sektor.⁴⁵ Rezultate rodne analize treba inkorporirati u akcioni dokument koji se priprema, te imati komponentu rodne ravnopravnosti zastupljenu u svim dijelovima akcionog dokumenta gdje je to moguće, a ne samo u njegovom dijelu koji se specifično odnosi na urodnjavanje.

⁴⁵ U odnosu na oblast za koju se provodi rodna analiza u sektoru bezbjednosti, potrebno je odgovoriti na sva relevantna pitanja za specifično područje akcije.

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su glavni zakoni koji uređuju sektor? • Sadrže li ovi zakoni izričite reference na žene i muškarce? • Da li zakon/politika dodjeljuje prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni?
Primjer *Napomena: U odnosu na područje iz sektora Demokratija i vladavina prava u kome se izrađuje program/projekat, referisće se na niz propisa (zakoni, podzakonski akti, strategije, akcioni dokumenti i sl) koji se odnose na to specifično područje	<p><i>Pri izradi programa provedene su aktivnosti koje su predviđene ciljem 4. Aneksom 1 EU GAP-a koje se odnose na provođenje rodne analize i implementacije njenih rezultata u program, osiguran kvalitet programske dokumentacije, kao i konsultacije sa gender mehanizmima u BiH i organizacijama civilnog društva. Bosna i Hercegovina se u Gender akcionom planu za period od 2018. do 2022. godine (GAP BiH⁴⁶) obavezala da će sprovoditi definisane strateške ciljeve, od kojih je za program izuzetno važan cilj 1: Izrada, provođenje i praćenje programa mera za unapređenje ravnopravnosti polova u institucijama vlasti, po prioritetskim oblastima. U okviru ovog cilja izdvajaju se dvije oblasti na koje se odnosi program: javni život i donošenje odluka i oblast rada, zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima. U skladu sa zakonom o ravnopravnosti polova</i></p> <p><i>Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH je usvojen 2003. godine i izmijenjen 2009. godine. Službena prečišćena verzija Zakona koja se trenutno primjenjuje je objavljena 2010. godine. Osnovni cilj Zakona je da regulisanje, promocija i zaštita ravnopravnost polova. Pored navedenog cilja Zakon garantuje jednakе mogućnosti za sve građane/ke, kako u javnom tako i u privatnom životu. Funkcija ovog Zakona je dvojaka: zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola (i seksualne orientacije), odnosno, uspostavlja zakonske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova definiše najniži prag za jednak učešće od 40% na osnovu standarda uspostavljenog Preporukom Savjeta Evrope (2003)322. U skladu sa njegovim odredbama, rodna diskriminacija postoji u situacijama u kojima su žene i muškarci zastupljeni/e s manje od 40%. Taj pristup pokazuje da se na jednak učešće žena i muškaraca gleda kao na jedan od ciljeva rodne ravnopravnosti, što zahtijeva usvajanje privremenih posebnih mera kada je zastupljenost jednog pola ispod 40%.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti zakone, strategije, podzakonske akte i druge dokumente koji se odnose na specifično područje akcije.</i></p>
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Primjer	<p><i>Institucije koje upravljaju ovom oblašću u sektoru bezbjednosti su: Ministarstvo sigurnosti Bosne i Hercegovine, Granična policija Bosne i Hercegovine, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske, Federalno ministarstvo unutrašnjih poslova.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti institucije koje su relevantne za specifično područje u kome se planira akcija.</i></p> <p><i>Mehanizmi kojima se osigurava ravnopravnost polova u sektoru bezbjednosti pri izvršnoj vlasti su: Gender institucionalni mehanizmi Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine; Gender centri Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i Kantonalni koordinacioni odbori za ravnopravnost polova; Pri izvršnoj vlasti: Komisije/odbori za ostvarivanje ravnopravnosti polova na državnom i entitetском nivou, Komisije na kantonalnom nivou, Komisije/odbori za ravnopravnost polova skupština opština; u Brčko Distriktu: Komisije/odbori za ravnopravnost polova u sistemu opštinske izvršne vlasti i Brčko Distrikta.</i></p>

Kada se odgovara na pitanja iz tematskog područja koje se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca u sektoru bezbjednosti potrebno je koristiti zvanične podatke koji su razvrstani prema polu/rodu, a koje objavljaju zvanične statističke institucije (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: <https://bhas.gov.ba/>, Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/> i Republički zavod za statistiku Republike Srpske <https://www.rzs.rs.ba/>). Pored navedenih izvora podataka važno je koristiti i druge/interne evidencije kojima se raspolaze u sektoru. Takođe je dobro koristiti i podatke koji su rezultat ranijih istraživanja u sektoru. Prilikom korištenja podataka obavezno je navesti njihov izvor.

Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca po sektorima? • Kakav je omjer žena/muškaraca u funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u vašem sektoru? • Postoji li i kakva je razlika u platama između muškaraca i žena u vašem sektoru?
Primjer	<p><i>Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2021), u sistemu bezbjednosti BiH u prosjeku (u svim organima i agencijama) je zaposleno nešto više od 10% žena. U području bezbjednosti, prema istom izvoru, u zavisnosti od pozicije na kojoj se nalaze žene su zastupljene u procentima od 5.3 do 14.6%. U planu zapošljavanja u ovom području predviđeno je povećanje učešća žena (npr. opisati ukoliko postoje prednosti zapošljavanja žena kroz formalne konkursne uslove, ili ukoliko postoje određene beneficije za žene).</i></p> <p><i>Udio žena u sistemu sigurnosti odnosi se na niže rangirane pozicije (najviša pozicija prema raspoloživim podacima je starija narednica), što je slučaj i u policijskim snagama.</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na nedostatke u podacima potrebno je specifično navesti koji podaci nedostaju a važni su za program/projekat koji se priprema. U nekim slučajevima dostupni će biti samo podaci iz zvaničnih statističkih institucija.

Nedostatci u podacima	<ul style="list-style-type: none"> • Koji podaci razvrstani prema polu su dostupni u vašem sektoru? • Da li upustva za dokumentovanje na nivou države ili dugim nivoima podrazumijevaju redovno prikupljanje podataka razvrstanih prema polu? • Da li se podaci prikupljaju i analiziraju u svrhu boljeg razumijevanja rodnih pitanja i izrade mjera za smanjenje rodnih razlika?
Primjer	<p><i>Podaci koji se prikupljaju u oblasti bezbjednosti nisu rodno razvrstani, tako da se u ovom sektoru raspolaze samo sa rodno razvrstanim statistikama koje objavljuju statističke institucije. U sektoru bezbjednosti nedostaju podaci....(navesti koji podaci nedostaju, a koji se odnose na specifičnu akciju)</i></p>

Prilikom odgovaranja na pitanja koja su vezana za tematsko područje upravljanja kadrovskim kapacitetima potrebno analizirati najmanje dva aspekta: zapošljavanje i stručno usavršavanje koje je prepostavka za unapređenje. U ovom dijelu potrebno je opisati i analizirati procedure zapošljavanja i uvođenja u posao, načine planiranja i realizovanja stručnog usavršavanja, ali i procedure koje se odnose na uznemiravanje na radnom mjestu.

Procesi upravljanja kadrovskim kapacitetima	<p>Zapošljavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Da li u javnim institucijama postoji jasan postupak zapošljavanja? • Da li se prate politike javnog zapošljavanja i prikupljuju podaci radi procjene rodnog balansa i kreiranja mjera? • Koji alati o ravnopravnosti polova su uključeni u proces uvođenja u posao? <p>Unapređenje i stručno usavršavanje:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kako unapređenje i stručno usavršavanje osiguravaju poštovanje principa rodne ravnopravnosti i nediskriminacije? • Koji su zahtjevi za kontunuiranu edukaciju o ravnopravnosti polova i nediskriminaciji? • Koje su predviđene mjere u slučaju uznemiravanja/seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu?
Primjer	<p><i>Zapošljavanje u području bezbjednosti sprovodi se kroz postupak zapošljavanja koji započinje javnim konkursom u kome su naznačeni uslovi potrebnii za obavljanje poslova u okviru određenog radnog mjeseta. Pored propisanih opštih i posebnih uslova koje kanditat/kinja treba zadovoljavati naznačavaju se i karakteristike koje će se pri zapošljavanju tretirati kao prednost (navesti ih ukoliko postoje). Prilikom stupanja na radno mjesto kandidat/kinja se upoznaje sa obavezom izvještavanja i razvrstavanja prikupljenih podataka u odnosu na pol/rod, a u skladu sa Upustvom za dokumentovanje.</i></p> <p><i>Prilikom izbora zaposlenika/ca za stručno usavršavanje vodi se računa o potrebama sektora i o ravnomjernoj zastupljenosti muškaraca i žena u dodatnim edukacijama. Posebni zahtjevi za edukacijama u oblasti rodne ravnopravnosti nisu uočeni. U slučajevima uznemiravanja/seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu postoje propisane procedure uskladene sa zakonskim rješenjima iz ove oblasti (U Republici Srpskoj ova oblast uređena je Zakonom o zaštiti od uznemiravanja na radu).</i></p>

Razlika u plat i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Kako funkcioniše sistem praćenja primjene propisa koji tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju? • Koji su postojeći pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju?
Primjer	<p><i>U sektoru bezbjednosti, kao ni u srodnim sektorima, nije posebno razvijen sistem za praćenje primjene propisa kojima se tretira različito plaćanje rada u odnosu na pol i profesionalnu segregaciju. U sektoru bezbjednosti uočljivo je da su na rukovodećim mjestima muškarci, što utiče na visinu plate. U BiH nema zastupljenih žena na najvišim rukovodećim pozicijama u sektoru bezbjednosti. U ovom segmentu neophodno je poduzeti mjere za uspostavljanje veće rodne ravnopravnosti.</i></p> <p><i>*Napomena: Opisati na koji način se koriste (ukoliko je to slučaj) pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i profesionalnu segregaciju.</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru demokratije i vladavine prava, rodnom analizom je potrebno obuhvatiti sve važne aspekte života pojedinca (muškarca i žene), te analizirati i njihove rodne uloge koje značajno mogu doprinjeti mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru demokratija i vladavina prava	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti?
Primjer	<p><i>Iako su u formalnom smislu očekivanja od muškaraca i žena jednaka, postoje radna mjesta za koja žene u sektoru bezbjednosti ne mogu ispuniti propisane uslove zbog fizičkih karakteristika ili drugih karakteristika koje su determinisane polom, kao npr. specijalne policijske jedinice.</i></p> <p>Često se zanemaruju rodne uloge žena i muškaraca koje utiču na nejednake pozicije žena i muškaraca, kao npr. za napredovanje u službi potrebno je pet godina kontinuiranog rada. U ovom slučaju žena koja je koristila porodiljsko odsustvo u periodu od pet godina nema kontinuiran rad i diskvalifikovana je po tom osnovu za napredovanje. Sa aspekta obrazovanja i edukacija, žene su često zbog uloga koje se odnose na brigu o djeci ili drugim članovima porodice onemogućene da se kontinuirano edukuju, što ih stavlja u neravnopravan položaj sa muškarcima. Zbog različitih očekivanja i rodnih uloga u društvu, žene i muškarci i u oblasti demokratije i vladavine prava u istom životnom dobu često imaju različita iskustva koja su potrebna za sektorske aktivnosti, a samim tim i napredovanje.</p>

Zainteresovanim stranama i njihovom učešću u programiranju i drugim aktivnostima tokom rodne analize posvećuje se dužna pažnja. Proces javnih konsultacija prilikom izrade programa, politika i projekata ima važno mjesto u sektoru bezbjednosti. Najava i informacije o početku procesa javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu *de facto* mogle učestvovati sve zainteresovane strane, posebno organizacije civilnog društva čija je djelatnost u ovom sektoru.

Učešće zainteresovanih strana	<ul style="list-style-type: none"> • Na koga direktno utiču aktivnosti programa/projekta? • Kako su organizovane javne konsultacije? Ko u njima učestvuje? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto?
Primjer	<p><i>Aktivnosti koje se sprovode u programu/projektu direktno utiču na žene zaposlene u sektoru bezbjednosti i korisnike usluga ovog sektora. Aktivnosti koje se odnose na žene zaposlene u sektorskem području sigurnosti su: promocija obrazovanja za navedeno područje, sa akcentom na uključivanje većeg broja žena u obrazovanje za ovo područje; usklađivanje internih propisa koji se odnose na napredovanje i edukacije sa rodnim ulogama žena i sl. Aktivnosti koje se odnose na korisnike usluga odnose se na povećanje broja i unapređenje postojećih usluga koje se pružaju u sistemu bezbjednosti, sa posebnim akcentom na područja akcije koja se odnose na organizovani kriminal, uključujući trgovinu ljudima, neregularne migracije, borbu protiv zloupotrebe droga, pranja novca, visokotehnološkog i kibernetičkog kriminala i terorizma.</i></p> <p><i>U procesu javnih konsultacija uključeni su gender institucionalni mehanizmi na nivou BiH i entiteta, te organizacije civilnog društva koje u svojoj djelatnosti fokus imaju i na bezbjednosti.</i></p>

Pristupačnost javnih usluga je tematsko područje u kome se u procesu rodne analize trebaju analizirati usluge koje su predviđene programom/projektom, njihova svrha i uticaj na muškarce i žene.

Pristupačnost javnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> • Da li program/projekat jasno objašnjava svrhu usluge? • Kako proces pružanja usluga utiče na žene i muškarce? • Da li žene i muškarci različito doživljavaju pružanje usluga?
Primjer	<p><i>U programu su kroz aktivnosti koje će se sprovoditi jasno objašnjene svrhe pojedinih usluga (navesti specifičnu svrhu) i njihov uticaj na žene i muškarce. U prvom redu kroz specifični cilj kojim se postiže veći nivo rodne ravnopravnosti u specifičnom području na koje se odnosi akcija, a realizuje se kroz povećanje udjela žena u opštem broju zaposlenih u sektoru bezbjednosti, ali i broja žena koje su neposredne pružateljke usluga u ovom sektor.</i></p> <p><i>Određene aktivnosti koje su predviđene ovim programom, a koje se odnose na nabavku opreme za rad prilagođene za žene zaposlene u sektoru bezbjednosti, direktno će uticati na njihovu operativnost u radu.</i></p>

Uticaj na ravnopravnost polova se utvrđuje ispitivanjem programa, politika, planova i aktivnosti u svrhu definisanja načina na koji će oni uticati na muškarce i žene. Riječ je o alatu koji se koristi za urodnjavanje (eng. *gender mainstreaming*) politika čiji je cilj eliminisanje diskriminatorskih efekata i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Uticaj na ravnopravnost polova	<ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problems rješavaju ovim programom/projektom? Kako će program/projekat doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, sprovođenju i praćenju? • Da li će program/projekat uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka?
Primjer	<p><i>Rodnom analizom je utvrđeno da se potrebe u sektoru bezbjednosti odnose na povećanje broja zaposlenih žena, koje u ovom sektor participiraju u prosjeku sa 10% zaposlenih. Takođe je uočena potreba za imenovanjem žena na rukovodeće pozicije. Nekoliko aktivnosti u programu (navesti aktivnosti) odnose se obuke žena za rad u sektoru bezbjednosti na svim nivoima, te regrutovanje žena u redove onih koji se školuju za ovu oblast. Sa povećanjem broja žena u redovima zaposlenih na svim pozicijama u sektoru bezbjednosti uticaće se na izmjenu percepcije o mogućnostima žena na pojedinim pozicijama koje se tradicionalno percipiraju kao muške pozicije i poslovi. Dugoročno, ovaj efekat bi se mogao osjetiti i na društvenoj percepciji rodnih uloga koja tradicionalno ženi dodjeljuje uloge vezane za brigu o djeci i drugim članovima porodice, te ravnomjerniju raspodjelu neplaćenih poslova između žena i muškaraca, koji su uglavnom vezani za domaćinstvo. Postizanjem višeg nivoa rodne ravnopravnosti u sektoru bezbjednosti, stvorice se preduslovi da procentualno veći broj žena budu donositeljke odluka.</i></p>

2.9. Sektor Konkurentnost i inovacije

Primjer urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) u izradi Akcionog dokumenta

U daljem tekstu dat je primjer urodnjavanja koji se može koristiti kao polazna osnova za urodnjavanje u akcionim dokumentima. Rodna komponenta treba se prožimati kroz cijeli akcioni dokument, što će se osigurati inkorporiranjem podataka dobijenim rodnom analizom. Primjer dijela Akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje dat je u tabeli 11.

Tabela 11. Primjer urodnjavanja u Akcionom dokumentu za sektor konkurentnost i inovacije

<p>3.5. Integriranje rodnih politika – <i>Gender mainstreaming</i> (Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju)</p> <p><i>U kreiranju i implementaciji Akcije, kao jedan od pokretača promjena biće uključene organizacije civilnog društva koje u fokusu imaju žene. Rodna analiza i ravnopravno učešće polova će u potpunosti biti zastupljeno u Akciji. Imajući u vidu poruku Strategije EU o rodnoj ravnopravnosti 2020. do 2025. godine da rješavanje rodne dimenzije može imati ključnu ulogu u iskorištavanju punog potencijala zelenih politika koje se bave klimatskim promjenama i čistom tranzicijom, Akcija je integrirala rodnu perspektivu u nekoliko svojih ključnih aktivnosti koje za cilj imaju povećanje kapaciteta za rodnu analizu u budućem kreiranju politika u oblasti životne sredine.</i></p> <p><i>Izgradnja kapaciteta i aktivnosti informisanja javnosti će, između ostalog, obuhvatiti rodnu dimenziju i fokusirati se na izgradnju vještina o tome kako integrisati rodna pitanja i perspektive u politike i programe održivog razvoja. Uključivanjem ženskih organizacija u sprovođenje akcije, riješiće se problem tradicionalnog nedovoljnog uključivanja žena i ženskih organizacija kao aktivnih agenata za inovativne odgovore na izazove zaštite životne sredine. Jedna od 15 oblasti prvog Gender akcionog plana (2006. - 2011.) bila je „Rodna ravnopravnost i održivo okruženje“. Međutim, tokom planiranja naredna dva Gender akciona plana (2013.-2017. i 2018.-2022.), identifikovane su prioritetne oblasti, a pitanja integrisanja rodne perspektive u politike zaštite životne sredine, uključena su kao unakrsna područja.</i></p> <p><i>Aktivnosti usmjerene ka ublažavanju i prilagođavanju klimatskih promjena su prilagođene situaciji u zemlji, nediskriminatorne su za njene građane i u skladu su s načelima ljudskih prava, a sve u cilju osiguravanja zdravog okruženja i pratećih prava koja su u opasnosti od klimatskih promjena, poput prava na život, vodu i hranu. Predložene intervencije u okviru Outputa 3 imaju za cilj poboljšanje planiranja i odgovora na klimatsku adaptaciju, čime se smanjuje rizik i ranjivost zajednica na klimatske promjene. Finansirane akcije i aktivnosti sprovodiće se u skladu sa principima sprečavanja svih oblika diskriminacije i promovisanja rodne ravnopravnosti. Rizici i opasnosti povezane sa klimatskim promjenama uočenim u Bosni i Hercegovini pokazali su akutnu ranjivost socijalno ugroženih grupa, uključujući Rome, žene i djecu, starije osobe i osobe sa invaliditetom uzrokovanе negativnim uticajem klimatskih promjena na njihov život, zdravlje, smanjenje prinosa usjeva i uništavanje domova.</i></p>
--

Kroz intervencije usmjerene na jačanje okvirne politike o klimatskim promjenama i implementaciji (inovativnih) praksi za ublažavanje i prilagođavanje klimatskim promjenama, ova akcija će imati direktni uticaj na smanjenje ranjivosti socijalno ugroženih (marginalizovanih) grupa. Kroz društveno inkluzivne kampanje dopiranja do javnosti, podstaći će se aktivno uključivanje građana, a ugrožene kategorije će se osnažiti kako bi se osigurao viši nivo zaštite njihovih zagarantovanih prava.

Akcija će doprinijeti implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH), kao okvirnog strateškog dokumenta za uključivanje standarda rodne ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života. GAP BiH usklađen je sa Strategijom Evropske unije za ravnopravnost muškaraca i žena i drugim relevantnim strateškim dokumentima Savjeta Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Uzimajući u obzir rodnu perspektivu tokom svih aktivnosti, ova akcija je u skladu sa gore navedenim relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim propisima.

2.9.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-a*) za sektor konkurentnosti i inovacija

U svrhu omogućavanja što efikasnijeg provođenja rodne analize u postupku IPA programiranja za konkurentnost i inovacije kreiran je kontrolni popis (*checklist-a*) posebno namenjena za ovaj sektor. U kontrolnom popisu pitanja su grupisana u sedam tematskih područja: Zakoni i politike; Institucije; Zastupljenost muškaraca i žena; Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima i gazdinstvima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja; Učešće zainteresovanih strana; Neformalne prepreke u ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Pored navedenih, kontrolni popis za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja sadrži i procjenu uticaja na ravnopravnost polova.

Tabela 12: Kontrolni popis (*Checklist*) za sektor konkurentnost i inovacije

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor konkurentnosti i inovacija? • Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? • Da li propisi, zakoni i politike sadrže implicitne ili eksplisitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? • Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima? • Koji je uticaj trgovачkih politika i sporazuma na poslovni sektor?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje su glavne institucije koje upravljaju sektorom konkurentnosti i inovacija? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama koje donose odluke	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru konkurentnosti i inovacija? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru konkurentnosti i inovacija?
Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima u dator industriji	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva je vlasnička struktura preduzeća: podaci po tipu preduzeća, industrijskom klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne privredne djelatnosti? • Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru: podaci po vrsti preduzeća, industrijskom klasteru? • Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena: zadruge, poslovne mreže i druge aktivnosti umrežavanja za muškarce/žene? • Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrsti preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.?

Konsultacije: Zainteresovane strane	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan process javnih konsultacija (opиште institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Segregacija: Razlike u zapošljavanju, platama i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Koje mjere su na snazi za transparentnost plata zaposlenih u sektoru? • Na koji način se zaposlenje muškaraca i žena razlikuje unutar sektora prema specifičnim industrijskim? • Koje mjere za transparentnost plata su na snazi u javnom sektoru? • Kako je osmišljen sistem za praćenje i nadzor primjene propisa, inicijativa i programa koji se bave razlikama u platama među polovima i profesionalnom segregacijom? • Koji su pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i segregacije u zapošljavanju u javnom sektoru?
Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru konkurentnosti i inovacija	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su stereotipi prisutni u oblasti konkurentnosti i inovacija? • Kakva je segregacija prisutna u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? • Kakve su rodne uloge muškaraca i žena u poslovanju? • Udio pružanja njege i ravnoteže između profesionalnog i privatnog života?
Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemski rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru konkurentnosti i inovacija? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju programa/projekta? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području datog programa/projekta?

Prilagođeno iz: *Rodno osviještene politike u sektoru konkurentnosti i inovacija*, UN Women BiH (2020b).

2.9.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (checklist-u) za sektor konkurentnosti i razvoja?

Za lakše razumijevanje provođenja rodne analize u svrhu pripreme za IPA programiranje za svako tematsko područje iz kontrolnog popisa dat je primjer kao u tabeli. Kontrolni popis može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate rodne analize tokom IPA programiranja. Od posebne važnosti je ugraditi rezultate rodne analize u akcioni dokument koji se priprema, te imati komponentu rodne

ravnopravnosti zastupljenu u svim dijelovima akcionog dokumenta gdje je to moguće, a ne samo u dijelu akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje.

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor konkurentnosti i inovacija? • Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? • Da li propisi, zakoni i politike sadrže implicitne ili eksplizitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima? • Koji je uticaj trgovačkih politika i sporazuma na poslovni sektor?
Primjer	<p><i>U skladu sa EU GAP (Gender akcioni plan Evropske unije⁴⁷⁾ djevojke i žene razvopravno učestvuju u ekonomskom životu i imaju jednak pristup svim resursima i društvenim uslugama. U skladu sa istim dokumentom djevojke i žene ravnopravno učestvuju u donošenju odluka. Pri izradi programa provedene su aktivnosti koje su predviđene ciljem 4. Aneksom 1 EU GAP-a koje se odnose na provođenje rodne analize i implementacije njenih rezultata u program, osiguran kvalitet programske dokumentacije, kao i konsultacije sa gender mehanizmima u BiH i organizacijama civilnog društva. Bosna i Hercegovina se u Gender akcionom planu za period od 2018. do 2022. godine (GAP BiH⁴⁸) obavezala da će sprovoditi definisane strateške ciljeve, od kojih je za program izuzetno važan cilj 1: Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti polova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima. U okviru ovog cilja izdvajaju se dvije oblasti na koje se odnosi program: javni život i donošenje odluka i oblast rada, zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima. U skladu sa zakonom o ravnopravnosti polova</i></p> <p>*Napomena: U odnosu na područje iz sektora konkurenčnosti i inovacija u kome se izrađuje program/projekat, referisatiće se na niz propisa (zakoni, podzakonski akti, strategije, akcioni dokumenti i sl) koji se odnose na to specifično područje</p> <p><i>Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH je usvojen 2003. godine i izmijenjen 2009. godine. Službena prečišćena verzija Zakona koja se trenutno primjenjuje je objavljena 2010. godine. Osnovni cilj Zakona je da regulisanje, promocija i zaštita ravnopravnost polova. Pored navedenog cilja Zakon garantuje jednake mogućnosti za sve građane/ke, kako u javnom tako i u privatnom životu. Funkcija ovog Zakona je dvojaka: zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola (i seksualne orientacije), odnosno, uspostavlja zakonske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova definiše najniži prag za jednako učešće od 40% na osnovu standarda uspostavljenog Preporukom Savjeta Evrope (2003)322. U skladu sa njegovim odredbama, rodna diskriminacija postoji u situacijama u kojima su žene i muškarci zastupljeni/e s manje od 40%. Taj pristup pokazuje da se na jednako učešće žena i muškaraca gleda kao na jedan od ciljeva rodne ravnopravnosti, što zahtijeva usvajanje privremenih posebnih mjera kada je zastupljenost jednog pola ispod 40%.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti zakone, strategije, podzakonske akte i druge dokumente koji se odnose na specifično područje akcije, npr. Zakon o radu, Zakon o malom preduzetništvu za Evropu, Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća Republike Srpske za period 2016-2020, Akcioni plan za razvoj malih i srednjih preduzeća Federacije BiH za period 2019-2020. i sl.</i></p>

47 <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-genderaction-plan-2016-2020>

48 Novi GAP BiH za period od 2022. u pripremi

Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Primjer	<p><i>Institucije koje upravljaju ovom oblašću u sektoru konkurentnosti i inovacija su: Za razvoj malih i srednjih preduzeća Ministarstvo trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine, Ministarstvo razvoja, preduzetništva i obrta FBiH, Ministarstvo privrede i preduzetništva RS, Odjeljenje za privredni razvoj, sport i kulturu Brčko Distrikta, Privredne komore RS i FBiH, Razvojana agencija RS, Savjet za razvoj malih i srednjih preduzeća i preduzetništva RS i dr.; U oblasti inovacija nadležni su Ministarstvo civilnih poslova Bosne i Hercegovine, Ministarstvo obrazovanja, nauke i sporta FBiH, Ministarstvo za naučno-tehnološki razvoj, visoko obrazovanje i informaciono društvo Vlade RS.</i></p> <p>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti institucije koje su relevantne za specifično područje u kome se planira akcija.</p> <p><i>Mehanizmi kojima se osigurava ravnopravnost polova u sektoru konkurentnosti i inovacija pri izvršnoj vlasti su: Gender institucionalni mehanizmi Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine; Gender centri Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i Kantonalni koordinacioni odbori za ravnopravnost polova; Pri izvršnoj vlasti: Komisije/odbori za ostvarivanje ravnopravnosti polova na državnom i entitetskom nivou, Komisije na kantonalnom nivou, Komisije/odbori za ravnopravnost polova skupština opština; u Brčko Distriktu: Komisije/odbori za ravnopravnost polova u sistemu opštinske izvršne vlasti i Brčko Distrikta.</i></p>

Kada se odgovara na pitanja iz tematskog područja koje se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca u sektoru konkurentnosti i inovacija prava potrebno je koristiti zvanične podatke koji su razvrstani prema polu/rodu, a koje objavljaju zvanične statističke institucije (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: <https://bhas.gov.ba/>, Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/> i Republički zavod za statistiku Republike Srpske <https://www.rzs.rs.ba/>). Pored navedenih izvora podataka važno je koristiti i druge/interne evidencije kojima se raspolaze u sektoru. Takođe je dobro koristiti i podatke koji su rezultat ranijih istraživanja u sektoru. Prilikom korištenja podataka obavezno je navesti njihov izvor.

Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru konkurentnosti i inovacija? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru konkurentnosti i inovacija?
Primjer	<p><i>Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2020), žene u Bosni i Hercegovini čine 50,94% ukupne populacije, ali je stopa njihove zaposlenosti niža od stope zaposlenosti muškaraca. Oko 20% zaposlenih radi u prerađivačkoj industriji, gdje su žene zastupljene u procentu od 37,4%. Najveći broj zaposlenih radi u industriji tekstila, kože i obuće, u drvopreradivačkoj industriji, uključujući proizvodnju namještaja, i metalopreradivačkoj industriji. Žene su uglavnom zastupljene u tekstilnoj industriji, koja se razvija zahvaljujući jeftinoj radnoj snazi, ali i mogućnosti zaposlenja osoba sa niskom stručnom spremom. Žene su rijeđe zaposlene u metalopreradivačkoj i drvopreradivačkoj industriji. Još 20% ukupno zaposlenih osoba radi u veleprodaji i maloprodaji, u djelatnostima s nižom dodatnom vrijednošću. Ovdje su žene ravnopravnije zastupljene (50,3%). Prilično jednaka zastupljenost bilježi se i u pružanju usluga smještaja i prehrane (48,2%) te naučnim i tehničkim djelatnostima (44,8%), što čini tek 8% ukupne zaposlenosti. Žene su prezastupljene u oblasti zdravstva i socijalne zaštite (71,4%), obrazovanju (69%) i umjetnosti i zabavi (66,2%), što čini 17% ukupne zaposlenosti. U djelatnostima informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) zastupljenost žena još uvijek je niska (36,9%).</i></p>

U tematskom području koje se odnosi na zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima u dатој oblasti u sektoru konkurentnosti i inovacija, kao primjer za navođenje podataka o zastupljenosti muškaraca i žena u IPA programiranju, a na osnovu podataka dobijenih rodnom analizom, može poslužiti pregled zastupljenosti u užim oblastima u sektoru konkurentnosti i inovacija. Preporuka je koristiti sve dostupne izvore informacija uz njihovo navođenje.

Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima u dатој oblasti	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva je vlasnička struktura preduzeća: podaci po tipu preduzeća, industrijskom klasteru, postotak samozaposlenih muškaraca/žena, drugi oblici samostalne privredne djelatnosti? • Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u preduzećima u sektoru: podaci po vrstama preduzeća, industrijskom klasteru? • Koje su tendencije poslovne saradnje i učešća muškaraca/žena: zadruge, poslovne mreže i druge aktivnosti umrežavanja za muškarce/žene? • Kako su muškarci/žene zastupljeni u održivim preduzećima, po vrstama preduzeća, industriji, veličini, investiciji i sl.?
Primjer	<p><i>U BiH se 3,9% od ukupnog broja preduzeća bavi djelatnostima u IKT. U proteklih pet godina industrijalna se sektor je porasla za 72% i broj zaposlenih povećao se za 67%. Pregled diplomiranih studenata prema obrazovnom smjeru u 2015. godini pokazuje da je u polju IKT 24% diplomiranih, bilo žena. Podaci o udjelu žena koje su vlasnice IT kompanija ne prikupljaju se sistematski u BiH. Prema procjenama u Republici Srpskoj, IT kompanije su 80% u vlasništvu muškaraca i 20% u vlasništvu žena. U 83% slučajeva kompaniju vode muškarci, a 17% žene. IT kompanije zapošljavaju 76% muškaraca i 24% žena.</i></p> <p><i>Prema podacima iz Strategije za razvoj preduzetništva žena u Republici Srpskoj za period 2019-2022., u Republici Srpskoj žene su vlasnice 27,3% i suvlasnice 1,9% svih privrednih subjekata. Većina (97,23%) subjekata u ženskom vlasništvu pripada kategoriji mikrosubjekata (do 9 zaposlenih). Djelatnosti u kojima žene najviše posluju uključuju trgovinu, uslužne djelatnosti i ugostiteljstvo/hotelijerstvo, ostale usluge, prerađivačku industriju te stručne, naučne i tehničke djelatnosti. Žene kao suvlasnice dominantnije su u veleprodaji i maloprodaji, prerađivačkoj industriji te poljoprivredi, šumarstvu i ribarstvu. Podaci o preduzetnicama ne prikupljaju se u Federaciji BiH od 2015. godine zbog primjene Zakona o zaštiti ličnih podataka na korištenje JMBG-a, koji je bio osnova za utvrđivanje pola vlasnika preduzeća. Procjenjuje se da žene u svom vlasništvu imaju oko 27% preduzeća. U Brčko Distriktu BiH podaci o vlasništvu ženskih preduzeća također nisu dostupni jer sud ne obrađuje te podatke u postupku registracije. Prosječni preduzetnik u BiH je muškarac mlađe dobi, između 18 i 44 godine, koji je pokrenuo posao nakon diplomiranja, odnosno završenog stručnog obrazovanja, jer nije imao drugu mogućnost za zaposlenje. Posao mu je ili u potrošačkim uslugama ili u proizvodnom i građevinskom sektoru. Žene su, kao i muškarci, „gurnute“ u preduzetništvo zbog nedostatka mogućnosti za zaposlenje.</i></p>

Prilikom rodne analize dužnu pažnju treba posvetiti zainteresovanim stranama i njihovom učešću u programiranju i drugim aktivnostima. Kao posebno pitanje u svim sektorima, pa tako i u sektoru konkurentnosti i inovacija izdvaja se pitanje procesa javnih konsultacija prilikom izrade programa, politika i projekata. Najava i informacije o početku procesa javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu *de facto* mogle učestvovati sve zainteresovane strane.

Konsultacije: Zainteresovane strane	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan proces javnih konsultacija (opisite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Primjer	<p><i>Konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodnih pitanja imaju za cilj uključivanje raznih perspektiva različitih grupa žena i muškaraca. U procesu javnih konsultacija uključeni su gender institucionalni mehanizmi na nivou BiH i entiteta, te organizacije civilnog društva koje u svojoj djelatnosti fokus imaju i na konkurenost i inovacije. Najava javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu konsultacija mogле učestvovati sve zainteresovane strane. U proces konsultacija su uključene i organizacije koje imaju interes u ovoj oblasti kao što je Privredne komore na entitskom i lokalnim nivoima koje imaju izuzetan značaj za razvoj ovog sektora. U Republici Srpskoj trenutno ne postoji posebna baza podataka ili registar preduzetnica i udruženja žena već su podaci obuhvaćeni postojećim bazama privrednih subjekata u kojima je manje ili više vidljivo vlasništvo nad privrednim subjektom. Privredna komora Republike Srpske raspolaže bazom podataka o ženama preduzetnicama, koje su članice Komore, i obrađuje informacije o makroekonomskim pokazateljima o razvoju preduzetništva žena na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku i APIFa. Međutim, ne postoji jedinstvena baza svih preduzetnica i udruženja. Navedenu bazu/registar će voditi i ažurirati Ministarstvo privrede i preduzetništva Republike Srpske u skladu sa ciljevima Strategije.. Identifikovanje preduzetnica i udruženja je od posebne važnosti da bi se uspostavila mreža i razmjenjivale potrebne informacije između institucija i organizacija i preduzetnica, ali i samih preduzetnica.</i></p> <p>*Prema datom modelu identifikovati zainteresovane strane u odnosu na specifično područje na koje se odnosi akcija.</p>

U tematskom području koje se odnosi na neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru konkurentnosti i inovacija, rodnom analizom je potrebno obuhvatiti sve važne aspekte života pojedinca (muškarca i žene), te analizirati i njihove rodne uloge koje značajno mogu doprinjeti mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru konkurentnosti i inovacija	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti?
Primjer	<p><i>Očekivanja od muškaraca i žena u formalnom smislu u sektoru konkurentnosti i inovacije su jednaka. Često se zanemaruju rodne uloge žena i muškaraca koje utiču na nejednakе pozicije žena i muškaraca. Zbog različitih rodnih uloga u društvu, žene i muškarci i u oblasti konkurentnosti i inovacija u istom životnom dobu često imaju različita iskustva koja su potrebna za sektorske aktivnosti, a samim tim i napredovanje.</i></p> <p><i>Statistički pokazatelji ukazuju na činjenicu da je skoro jedna trećina privrednih subjekata u vlasništvu žena, a to je u odnosu na zemlje okruženja relativno dobar pokazatelj. Uloga žene preduzetnice u ekonomiji je dobila na važnosti. Djelimične promjene u percepciji uloga žena nastale su demokratizacijom društva, primjenom principa ravnopravnosti polova, obrazovanjem žena i uopšte mijenjanjem svijesti o ulozi žene u modernom društvu i njenoj dokazanoj uspješnosti da paralelno ostvaruje porodične i profesionalne uloge. Uprkos ovim promjenama, žene i dalje nemaju isti pristup finansijama, edukaciji i informacijama kao muškarci. Tradicionalni način evidentiranja imovine na muškarce čest je problem u dobijanju kredita i poslovanju. Statistike pokazuju da raste broj visokoobrazovanih žena, ali i žena obučenih i spremnih za preuzimanje rizika i pokretanje poslovanja.</i></p>

Uticaj na ravnopravnost polova se utvrđuje ispitivanjem programa, politika, planova i aktivnosti u svrhu definisanja načina na koji će oni uticati na muškarce i žene. Riječ je o alatu koji se koristi za urodnjavanje (eng. *gender mainstreaming*) politika čiji je cilj eliminisanje diskriminatorskih efekata i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru konkurentnosti i inovacija? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja?
Primjer	<p><i>Rodnom analizom je utvrđeno da se rodne potrebe u sektoru konkurentnosti i inovacija u prvom redu odnose na povećanje broja zaposlenih žena u IKT području. Posebno je izražena potreba povećanja broja žena na rukovodećim pozicijama i pozicijama osnivača/vlasnika preduzeća. Nekoliko aktivnosti u programu (navesti aktivnosti) odnose se upravo na promociju obrazovanja za područja na koje se odnosi akcija u sektoru konkurentnosti i inovacija, a koja su označena kao prioritetna za povećanje rodne ravnopravnosti. Određene aktivnosti iz akcije su direktno usmjerene na povećanje rodne ravnopravnosti i definisane su kao aktivnosti kojima se postiže ovaj specifični cilj akcije.</i></p> <p><i>Privatne i poslovne obaveze žene se prepliću, pa je samim tim njena uloga u poslovnom svijetu i uspjeh sigurno veći izazov u odnosu na muškarce. Zbog toga je potrebno za žene kreirati politike koje će im omogućiti lakše i bolje poslovanje, utvrditi programe za efikasnu identifikaciju i rješavanje njihovih problema. Tako se stvaraju uslovi za uključivanje preduzetništva žena u ostale politike, kao i finansijsku podršku, edukaciju, promociju, te podršku udruživanju i umrežavanju žena. Posebnu pažnju treba posvetiti sektorima u kojima posluje i radi značajan broj žena, kao što je tekstilna i kožarska proizvodnja, poljoprivreda i zanatstvo, kao i druge djelatnosti. Aktivnosti koje su predviđene ovim programom usmjerene su upravo na navedene oblasti unapređenja položaja žena u sektoru konkurentnosti i inovacija.</i></p> <p><i>Dugoročno, ovaj efekat bi se mogao osjetiti i na društvenoj percepciji rodnih uloga koja tradicionalno ženi dodjeljuje uloge vezane za brigu o djeci i drugim članovima porodice, te ravnomerniju raspodjelu neplaćenih poslova između žena i muškaraca, koji su uglavnom vezani za domaćinstvo. U pogledu rodne segregacije, očekivani ishodi su promjene uslova za napredovanje koji bi žene i muškarce stavljali u ranopravniji položaj uzimajući u obzir upravo rodne uloge koje imaju muškarci odnosno žene. Aktivnosti iz ove akcije predviđaju srazmjeran broj žena i muškaraca koji će učestvovati u pripremi, sprovođenju i praćenju programa, kako bi se osiguralo da se uključe perspektive žena i muškaraca u sve faze programa.</i></p>

2.10. Sektor Zapošljavanje

Primjer urodnjavanja (*gender mainstreaming-a*) u izradi Akcionog dokumenta

U tekstu koji slijedi dat je primjer urodnjavanja koji se može koristiti za sektor zapošljavanje u izradi Akcionih dokumenata. Rodna komponenta treba se prožimati kroz cijeli AD, što će se osigurati kontinuiranim korištenjem podataka dobijenih rodnom analizom u izradi AD-a. Primjer dijela Akcionog dokumenta koji se odnosi na urodnjavanje dat je u tabeli 13.

Tabela 13. Primjer urodnjavanja u Akcionom dokumentu za sektor zapošljavanja⁴⁹

<p>3.6. Integriranje rodnih politika – <i>Gender mainstreaming</i> (Ovaj odjeljak mora biti uključen u ugovore o finansiranju)</p> <p><i>Ovom akcijom se u sektoru zapošljavanja želi postići viši stepen zaposlenosti i kvalifikacija, te otpornija radna snaga, koja će se spremnije suočavati sa izazovima koje donosi tržište rada nakon pandemije COVID-19. Cilj ove akcije je pripremiti institucije na tržištu rada za efikasnije rješavanje problema u razdoblju nakon pandemije. Aktivnosti predviđene ovom akcijom biće usmjerene na podršku aktivnim mjerama na tržištu rada (AMTR) i davanju bespovratnih sredstava za različite mjere pomoći, poput samozapošljavanja.</i></p> <p><i>Akcija će biti usmjerena na uspostavljanje efikasnosti u traženju posla, te većeg priliva stanovništva BiH u zaposlenost. Ciljne grupe za provođenje aktivnosti predviđenih ovom akcijom obuhvatiće mlade, žene i dugotrajno nezaposlene osobe, uzimajući u obzir rodnu komponentu, ranjive kategorije stanovništva kao što su osobe sa invaliditetom, Romi, žrtve nasilja u porodici, te osobe sa najčešćim zanimanjima koje su evidentirane kod nadležnih službi.</i></p> <p><i>Akcija će doprinijeti implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine (GAP BiH), kao okvirnog strateškog dokumenta za uključivanje standarda rodone ravnopravnosti u sve oblasti društvenog života. GAP BiH uskladen je sa Strategijom Evropske unije za ravnopravnost muškaraca i žena i drugim relevantnim strateškim dokumentima Savjeta Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Uzimajući u obzir rodnu perspektivu tokom svih aktivnosti, ova akcija je u skladu sa gore navedenim relevantnim međunarodnim dokumentima i nacionalnim propisima.</i></p>
--

2.10.1. Kontrolni popis za provođenje rodne analize (*checklist-a*) za sektor konkurentnosti i inovacija

U svrhu omogućavanja što efikasnijeg provođenja rodne analize u postupku IPA programiranja za sektor zapošljavanja kreiran je poseban kontrolni popis (*checklist-a*). U kontrolnom popisu pitanja su grupisana u sedam tematskih područja: Zakoni i politike; Institucije; Zastupljenost muškaraca i žena; Zastupljenost muškaraca i žena u preduzećima i gazdinstvima u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja; Učešće zainteresovanih strana; Neformalne prepreke u ravnopravnosti polova u sektoru poljoprivrede i ruralnog razvoja. Pored navedenih, kontrolni popis sadrži i procjenu uticaja na ravnopravnost polova.

⁴⁹ Za potrebe Vodiča prilagođeno iz Akcionog dokumenta izrađenog za IPA III prozor 4: Konkurenčnost i inkluzivni rast, Tematski prioritet 3: Politike u obrazovanju, zapošljavanju, socijalnoj zaštiti i inkluziji i zdravlju.

Tabela 14: Kontrolni popis (*Checklist*) za sektor zapošljavanja

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor zapošljavanja? • Sadrže li ovi propisi izričite referencije na žene i muškarce? • Da li propisi, zakoni i politike sadrže implicitne ili eksplizitne rodne pristrasnosti i da li aktivno promovišu rodnu ravnopravnost? • Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima?
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje su glavne institucije koje upravljaju sektorom zapošljavanja? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena u institucijama koje donose odluke	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru zapošljavanja? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru?
Zastupljenost muškaraca i žena u relevantnim institucijama?	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva je zastupljenost muškaraca/žena na pozicijama odlučivanja/vodećim pozicijama u institucijama u sektoru?
Konsultacije: Zainteresovane strane	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan process javnih konsultacija (opишite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Segregacija: Razlike u zapošljavanju, platama i profesionalna segregacija	<ul style="list-style-type: none"> • Koje mjeru su na snazi za transparentnost plata zaposlenih u sektoru? • Na koji način se zaposlenje muškaraca i žena razlikuje unutar sektora prema specifičnim industrijama? • Koje mjeru za transparentnost plata su na snazi u javnom sektoru? • Kako je osmišljen sistem za praćenje i nadzor primjene propisa, inicijativa i programa koji se bave razlikama u platama među polovima i profesionalnom segregacijom? • Koji su pravni lijekovi za rješavanje razlike u platama i segregacije u zapošljavanju u javnom sektoru?
Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru konkurentnosti i inovacija	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su stereotipi prisutni u oblasti zapošljavanja? • Kakva je segregacija prisutna u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koji su potrebni za sektorske aktivnosti? • Kakve su rodne uloge mukaraca i žena u poslovanju? • Udeo pružanja njege i ravnoteža između profesionalnog i privatnog života?

Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru konkurentnosti i inovacija? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja? • Kako će to uticati na utvrđenu rodnu segregaciju? • Kako će to uticati na učešće žena i muškaraca u pripremi, provođenju i praćenju programa/projekta? • Kako će to uticati na mogućnosti žena i muškaraca da učestvuju u donošenju odluka u području datog programa/projekta?
---	---

Prilagođeno iz: *Rodno osviještene politike u sektoru konkurentnosti i inovacija*, UN Women BiH (2020b).

2.10.2. Kako koristiti kontrolni popis za provođenje rodne analize (checklist-u) za sektor zapošljavanja?

Za lakše razumijevanje provođenja rodne analize u svrhu pripreme za IPA programiranje za svako tematsko područje iz kontrolnog popisa dat je primjer kao u tabeli. Kontrolni popis može poslužiti kao primjer na koji način odgovoriti na pitanja, te kako koristiti rezultate rodne analize tokom IPA programiranja. Podatke dobijene rodnom analizom treba ugraditi u tekst akcionog dokumenta u svim njegovim segmentima, gdje je to relevantno.

Zakoni i politike	<ul style="list-style-type: none"> • Koji su osnovni propisi koji uređuju sektor zapošljavanja? • Sadrže li ovi propisi izričite reference na žene i muškarce? • Koje su rodne pristranosti i rodne razlike u propisima? • Da li propisi dodjeljuju prava samo ženama/muškarcima, određenom nivou obrazovanja ili drugom statusu? Da li su ovi zahtjevi neophodni i proporcionalni? • Koji propisi utiču na poslovni razvoj i vlasništvo muškaraca/žena nad preduzećima?
Primjer *Napomena: <p>U odnosu na područje iz sektora zapošljavanja u kome se izrađuje program/projekat, referisće se na niz propisa (zakoni, podzakonski akti, strategije, akcioni dokumenti i sl) koji se odnose na to specifično područje</p>	<p><i>U skladu sa EU GAP (Gender akcioni plan Evropske unije⁵⁰) djevojke i žene raznopravno učestvuju u ekonomskom životu i imaju jednak pristup svim resursima i društvenim uslugama. U skladu sa istim dokumentom djevojke i žene ravnopravno učestvuju u donošenju odluka. Pri izradi programa provedene su aktivnosti koje su predviđene ciljem 4. Aneksom 1 EU GAP-a koje se odnose na provođenje rodne analize i implementacije njenih rezultata u program, osiguran kvalitet programske dokumentacije, kao i konsultacije sa gender mehanizmima u BiH i organizacijama civilnog društva. Bosna i Hercegovina se u Gender akcionom planu za period od 2018. do 2022. godine (GAP BiH⁵¹) obavezala da će sprovoditi definisane strateške ciljeve, od kojih je za program izuzetno važan cilj 1: Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti polova u institucijama vlasti, po prioritetnim oblastima. U okviru ovog cilja izdvajaju se dvije oblasti na koje se odnosi program: javni život i donošenje odluka i oblast rada, zapošljavanja i pristup ekonomskim resursima.</i></p>

50 <https://europa.eu/capacit4dev/public-gender/minisite/eu-genderaction-plan-2016-2020>

51 Novi GAP BiH za period od 2022. u pripremi

	<p><i>Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH je usvojen 2003. godine i izmijenjen 2009. godine. Službena prečišćena verzija Zakona koja se trenutno primjenjuje je objavljena 2010. godine. Osnovni cilj Zakona je da regulisanje, promocija i zaštita ravnopravnost polova. Pored navedenog cilja Zakon garantuje jednake mogućnosti za sve građane/ke, kako u javnom tako i u privatnom životu. Funkcija ovog Zakona je dvojaka: zabranjuje diskriminaciju po osnovu pola (i seksualne orijentacije), odnosno, uspostavlja zakonske standarde u oblasti rodne ravnopravnosti. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH definiše najniži prag za jednak učešće od 40% na osnovu standarda uspostavljenog Preporukom Savjeta Evrope (2003)322. U skladu sa njegovim odredbama, rodna diskriminacija postoji u situacijama u kojima su žene i muškarci zastupljeni/e s manje od 40%. Taj pristup pokazuje da se na jednak učešće žena i muškaraca gleda kao na jedan od ciljeva rodne ravnopravnosti, što zahtijeva usvajanje privremenih posebnih mjera kada je zastupljenost jednog pola ispod 40%.</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti zakone, strategije, podzakonske akte i druge dokumente koji se odnose na specifično područje akcije, npr. Zakon o posredovanju u zapošljavanju i socijalnoj sigurnosti nezaposlenih osoba FBiH, Zakon o zapošljavanju RS, Zakon o zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti BD</i></p>
Institucije	<ul style="list-style-type: none"> • Koje institucije upravljaju sektorom? • Koji je mehanizam za ravnopravnost polova u sektoru?
Primjer	<p><i>Institucije koje upravljaju sektorom zapošljavanja su: Ministarstvo rada i boračko invalidske zaštite Republike Srpske, Federalno ministarstvo rada i socijalne politike, Zavod za zapošljavanje RS, Federalni zavod za zapošljavanje, Zavod za zapošljavanje BD...</i></p> <p><i>*U daljem tekstu prema navedenom modelu navesti institucije koje su relevantne za specifično područje u kome se planira akcija.</i></p> <p><i>Mehanizmi kojima se osigurava ravnopravnost polova u sektoru konkurentnosti i inovacija pri izvršnoj vlasti su: Gender institucionalni mehanizmi Agencija za ravnopravnost polova Bosne i Hercegovine; Gender centri Republike Srpske i Federacije Bosne i Hercegovine i Kantonalni koordinacioni odbori za ravnopravnost polova; Pri izvršnoj vlasti: Komisije/odbori za ostvarivanje ravnopravnosti polova na državnom i entitetskom nivou, Komisije na kantonalnom nivou, Komisije/odbori za ravnopravnost polova skupština opština; u Brčko Distriktu: Komisije/odbori za ravnopravnost polova u sistemu opštinske izvršne vlasti i Brčko Distrikta.</i></p>

Kada se odgovara na pitanja iz tematskog područja koje se odnosi na zastupljenost žena i muškaraca u sektoru zapošljavanje preporučuje se korištenje zvaničnih podataka razvrstanih prema polu/rodu, a koje objavljaju zvanične statističke institucije (Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine: <https://bhas.gov.ba/>, Federalni zavod za statistiku <http://fzs.ba/> i Republički zavod za statistiku Republike Srpske <https://www.rzs.rs.ba/>). Prilikom korištenja podataka obavezno navoditi njihov izvor

Zastupljenost muškaraca i žena	<ul style="list-style-type: none"> • Kolika je zastupljenost žena/muškaraca u sektoru zapošljavanja? • Kakav je omjer žena/muškaraca na funkcijama i donošenju odluka? • Koji faktori stimulišu zastupljenost žena/muškaraca u sektoru zapošljavanja?
Primjer	<p><i>Prema podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine (2021), žene u Bosni i Hercegovini čine 50,94% ukupne populacije, ali je stopa njihove zaposlenosti niža od stope zaposlenosti muškaraca.</i></p> <p><i>U ukupnom broju registrovanih zaposlenih lica u dobi od 20 do 65 godina, žene čine 40%, dok je udio muškaraca 65%. Žene su u oblasti obrazovanja zastupljene sa 80%. Oko 20% zaposlenih radi u prerađivačkoj industriji, gdje su žene zastupljene u procentu od 37,4%. Najveći broj zaposlenih radi u industriji tekstila, kože i obuće, u drvoprerađivačkoj industriji, uključujući proizvodnju namještaja, i metaloprerađivačkoj industriji. Žene su uglavnom zastupljene u tekstilnoj industriji, koja se razvija zahvaljujući jeftinoj radnoj snazi, ali i mogućnosti zaposlenja osoba sa niskom stručnom spremom. Žene su rijeđe zaposlene u metaloprerađivačkoj i drvoprerađivačkoj industriji. Još 20% ukupno zaposlenih osoba radi u veleprodaji i maloprodaji, u djelatnostima s nižom dodatnom vrijednošću. Ovdje su žene ravnopravnije zastupljene (50,3%). Prilično jednaka zastupljenost bilježi se i u pružanju usluga smještaja i prehrane (48,2%) te naučnim i tehničkim djelatnostima (44,8%), što čini tek 8% ukupne zaposlenosti. Žene su prezastupljene u oblasti zdravstva i socijalne zaštite (71,4%), i umjetnosti i zabavi (66,2%), što čini 17% ukupne zaposlenosti. U djelatnostima informaciono-komunikacionih tehnologija (IKT) zastupljenost žena još uvijek je niska (36,9%).</i></p> <p><i>Žene sa malom djecom čine 58% ukupno nezaposlenih žena.</i></p>

Tokom rodne analize dužnu pažnju treba posvetiti zainteresovanim stranama i njihovom učešću u programiranju i drugim aktivnostima. Kao posebno pitanje u svim sektorima, pa tako i u sektoru zapošljavanja izdvaja se pitanje procesa javnih konsultacija prilikom izrade programa, politika i projekata. Najava i informacije o početku procesa javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu de facto mogle učestvovati sve zainteresovane strane.

Konsultacije: Zainteresovane strane	<ul style="list-style-type: none"> • Kako je organizovan process javnih konsultacija (opisite institucionalno uređenje procesa konsultacija)? • Ko učestvuje u konsultacijama? Zašto? • Na koga direktno utiče programska/projektna aktivnost? • Ko nije uključen u proces javnih konsultacija i zašto? • Ko zastupa muškarce/žene u pogledu konkretnog područja pružanja usluga u procesu konsultacija? • Kako zainteresovane strane predstavljaju perspektivu muškaraca i žena o pružanju usluga? • Kako su organizovane organizacije civilnog društva? Kako organizacije civilnog društva imenuju svoje predstavnike u procesu konsultacija?
Primjer	<p><i>Konsultacije sa zainteresiranim stranama u oblasti rodnih pitanja ima za cilj uključivanje raznih perspektiva različitih grupa žena i muškaraca. U procesu javnih konsultacija uključeni su gender institucionalni mehanizmi na nivou BiH i entiteta, te organizacije civilnog društva koje u svojoj djelatnosti fokus imaju i na zapošljavanju. Najava javnih konsultacija treba biti transparentnije vidljiva u javnosti, kako bi u procesu konsultacija mogle učestvovati sve zainteresovane strane. U proces konsultacija su uključene i organizacije koje imaju interes u ovoj oblasti.</i></p> <p>*Prema datom modelu identifikovati zainteresovane strane u odnosu na specifično područje na koje se odnosi akcija.</p>

U tematskom području koje se odnosi na neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru zapošljavanja, rodnom analizom je potrebno obuhvatiti sve važne aspekte života pojedinca (muškarca i žene), te analizirati i njihove rodne uloge koje značajno mogu doprinjeti mogućnostima ostvarivanja rodne ravnopravnosti.

Neformalne prepreke za ravnopravnost polova u sektoru zapošljavanja	<ul style="list-style-type: none"> • Kakva su očekivanja od žena i muškaraca u sektoru? • Da li ženama/muškarcima nedostaje vremena ili finansijskih sredstava za učešće u sektorskim aktivnostima? • Da li ženama/muškarcima nedostaje samopouzdanja ili iskustva koje je potrebno za sektorske aktivnosti?
Primjer	<p><i>Očekivanja od muškaraca i žena u formalnom smislu u sektoru zapošljavanju jednaka. Često se zanemaruju rodne uloge žena i muškaraca koje utiču na nejednakе pozicije žena i muškaraca. Zbog različitih rodnih uloga u društvu, žene i muškarci i u oblasti zapošljavanja u istom životnom dobu često imaju različita iskustva koja su potrebna za sektorske aktivnosti, a samim tim i napredovanje.</i></p> <p><i>Statistički pokazatelji ukazuju na činjenicu da je 58% od ukupnog broja nezaposlenih žena koje su evidentirane u nadležnim institucijama, žene koje imaju malu djecu, što im otežava konkurentnost na tržištu rada. Žene nemaju ravnopravan pristup finansijama, edukaciji i informacijama kao muškarci. Statistike pokazuju da raste broj visokoobrazovanih žena, ali i žena obučenih i spremnih za preuzimanje rizika i pokretanje poslovanja, dok istovremeno nije primjetan trend rasta samozapošljavanja žena.</i></p>

Uticaj na ravnopravnost polova se utvrđuje ispitivanjem programa, politika, planova i aktivnosti u svrhu definisanja načina na koji će oni uticati na muškarce i žene. Riječ je o alatu koji se koristi za urodnjavanje (*eng. gender mainstreaming*) politika čiji je cilj eliminisanje diskriminatornih efekata i promovisanje rodne ravnopravnosti.

Procjena uticaja na ravnopravnost polova	<p>Utvrđiti potencijalne efekte predloženog projekta/programa na ravnopravnost polova:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Koje se utvrđene rodne potrebe/problemi rješavaju programom/projektom? • Zašto se ova intervencija razmatra u ovoj konkretnoj situaciji? • Kako će intervencija doprinijeti ravnopravnosti polova? • Kako se to odnosi na postojeće ciljeve ravnopravnosti polova u sektoru konkurentnosti i inovacija? • Kako će planirana aktivnost doprinijeti promjeni postojećih rodnih uloga i očekivanja?
Primjer	<p><i>Rodnom analizom je utvrđeno da se rodne potrebe u sektoru zapošljavanja razlikuju. Nekoliko aktivnosti u programu (navesti aktivnosti) odnose se na promociju obrazovanja za deficitarna zanimanja za žene i ranjive kategorije društva. Određene aktivnosti iz akcije su direktno usmjerene na povećanje rodne ravnopravnosti i definisane su kao aktivnosti kojima se postiže ovaj specifični cilj akcije.</i></p> <p><i>Privatne i poslovne obaveze žene se prepliću, pa je samim tim njena uloga u poslovnom svijetu i uspjeh sigurno veći izazov u odnosu na muškarce. Zbog toga je potrebno za žene kreirati politike koje će im omogućiti lakši pronašetak posla, te adekvatno uskladeno radno okruženje sa porodičnim obavezama.</i></p> <p><i>Aktivnosti iz ove akcije predviđaju srazmjeran broj žena i muškaraca koji će učestvovati u pripremi, sproveđenju i praćenju programa, kako bi se osiguralo da se uključe perspektive žena i muškaraca u sve faze programa.</i></p>

Bibliografija

Action Plan on Gender Equality and Women's Empowerment in External Action 2021–2025 (GAP III). Dostupno na https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2184

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2020), Žene i muškarci”, dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2020/FAM_00_2019_TB_0_BS.pdf, pristupljeno: 21.10.2021.

Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine (2021), Žene i muškarci”, dostupno na: https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_1_BS.pdf pristupljeno: 10.11.2022.

Centar za ravnopravnost polova Vlade Republike Srpske, <https://www.vladars.net/sr-SP-Cyril/Vlada/centri/gendercentarrs/Pages/default.aspx>, pristupljeno: 19.10.2021.

COMMISSION IMPLEMENTING DECISION- adopting the Instrument for Pre-accession Assistance (IPA III) Programming Framework for the period 2021-2027

Direkcija za Evropske integracije Savjeta ministara BiH - DEI (2016). *IPA II Pojmovnik*, Ur. Halilović, Z., Sarajevo.

EIGE (2020a), *What is gender analysis?*, <https://eige.europa.eu/gender-mainstreaming/methods-tools/gender-analysis?lang=sr> pristupljeno: 20.09.2021.

EIGE (2020b), *What is gender mainstreaming?*, <https://eige.europa.eu/gendermainstreaming/what-is-gender-mainstreaming>, pristupljeno: 20.09.2021.

Evropska komisija (2020) EU Gender Action Plan III – a priority of EU external action, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_2184, pristupljeno: 18.10.2021.

Federalni zavod za statistiku (2021). <http://fzs.ba/>

Financial Framework Partnership Agreement (FFPA) between the European Commission and Bosnia and Herzegovina on specific arrangements for implementation of Union financial assistance to Bosnia and Herzegovina under the instrument for pre-accession assistance (IPA III)

IPA III Action Document template – version 23.07.2021, annex 3

IPA III Action Fiche – template, annex 2

Objectives and Indicators to frame the implementation of the Gender Action Plan III (2021-25). Dostupno na https://europa.eu/capacity4dev/system/files/documents/sector/gap_iii_indicators_2021.pdf

Republički zavod za statistiku Republike Srpske (2021). <https://www.rzs.rs.ba/>

Savjet ministara BiH (2018). GAP BiH za period 2018. do 2022.

Strategic Response 2021-2024 for Bosnia and Herzegovina

UN (1995). *Pekinška deklaracija i platforma za akciju*

UN Women BiH, (2020). *Vodič za ravnopravnost polova i osvještene politike: Evropska unija i proces pristupanja*, Sarajevo.

UN Women BiH, (2020a). *Rodno osvještene politike u sektoru poljoprivrede i ruralni razvoj*, Sarajevo.

Verloo, M., Roggeband, C. (2011), *Gender impact assessment: The Gender Impact Assessment: The development of a new instrument in the Netherlands*. Dostupno na <https://doi.org/10.1080/07349165.1996.9725883>

Vlada Republike Srpske (2015). *Strateški plan razvoja poljoprivrede i ruralnih područja Republike Srpske 2016-2022.*, Banjaluka.

Korisni linkovi

EU Support to Civil Society in the Enlargement Region 2021 – 2027:

<https://tacso.eu/dg-near-guidelines-for-eu-support-to-civil-society-in-the-enlargement-region-2021-2027/>

<https://tacso.eu/wp-content/uploads/2022/06/EU-Guidelines-for-Support-to-Civil-Society-in-the-Enlargement-region-2021-2027-1.pdf>

<https://tacso.eu/wp-content/uploads/2022/06/Annex-B-Explanatory-Note-on-the-Guidelines.pdf>

Website Evropske komisije sa informacijama o odobrenim IPA projektima za BiH: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance/bosnia-and-herzegovina-financial-assistance-under-instrument-pre-accession-assistance-ii-ipa-ii_en

<https://bhas.gov.ba/>

https://bhas.gov.ba/data/Publikacije/Bilteni/2022/FAM_00_2021_TB_1_BS.pdf

<https://fzs.ba/>

<https://fzs.ba/index.php/2017/01/10/gender-statisika-zene-i-muskarci-u-federacijibih/>

<https://www.rzs.rs.ba/>

https://www.rzs.rs.ba/static/uploads/bilteni/zene_i_muskarci/Zene_i_muskarci_2021_web.pdf

**UN WOMEN JE AGENCIJA UJEDINJENIH NACIJA POSVEĆENA RODNOJ
RAVNOPRAVNOSTI I OSNAŽIVANJU ŽENA. KAO VODEĆA AGENCIJA U OBLASTI
ZAGOVARANJA ZA ŽENE I DJEVOJČICE, UN WOMEN JE USPOSTAVLJEN KAKO BI
SE UBRZAO NAPREDAK ZA ISPUNJAVANJE NJIHOVIH POTREBA ŠIROM SVIJETA.**

UN Women podržava zemlje članice UN-a u postavljanju globalnih standarda za rodnu ravnopravnost, i radi sa vladama i civilnim društvom na kreiranju zakona, politika, programa i usluga potrebnih za osiguravanje efektivnog implementiranja standarda koji će istinski koristiti ženama i djevojčicama širom svijeta. UN Women radi na svjetskom nivou da viziju Ciljeva održivog razvoja učini stvarnošću za žene i djevojčice i zagovara jednakost učešće žena u svim aspektima života, fokusirajući se na četiri strateška prioriteta: Žene vode, učestvuju i imaju jednak korist od sistema vlasti; Žene imaju prihod, sigurnost, pristojnu radnu i ekonomsku neovisnost; Sve žene i djevojčice žive život oslobođen od svih oblika nasilja; Žene i djevojčice doprinose i imaju veći utjecaj u izgradnji održivog mira i otpornosti, i imaju jednake koristi od sprečavanja prirodnih katastrofa i konfliktova, kao i od humanitarnih akcija. UN Women također koordinira i promovira rad UN sistema u unapređenju rodne ravnopravnosti.

Zmaja od Bosne bb
71000 Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
www.unwomen.org
www.facebook.com/unwomenbih
www.twitter.com/unwomenbih
www.instagram.com/unwomenbih